Ркп 621

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

ГОДИНА LXXXIV. КЊИГА 248

СВЕСКА II. ЗА ГОДИНУ 1908.

У НОВОМ САДУ

ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ.

1908.

ПРЕГЛЕД

СТРАНА

I. Стјепан Митров Љубиша. Књижевна студија дра Јована Скерлића 1

II. Подвојвода Јован Монастеријa. Написала др. Јулка Хлапец Ђорђевић (Свршетак) 25

III. Из живота Јоакима Вујића. Од Павла Поповића (Свршетак) 49

IV. Из песама Драгутина Ј. Илијића 66

V. О филозофији у „Горском Вијенцу“. Од дра Браниславa Петронијевића (Наставак) 71

VI. Уметност:

Сликарска заложба Паска Вучетића. Драг. Ј. Илијић . . . 91

Нови Слог у српској декоративној уметности. Д. Ј. И. . . . 94

VII. Гласник:

† Милован Ђ. Глишић. Драг. Ј. Илијић 99

VIII. Извештаји о раду Матице Српске 103

МАТИЦА СРПСКА

Цел Матице Српске. Матица Српска је друштво које има цел да материјалном и умном снагом потпомаже, развија и распростире књижевност и вештину српску, а тим путем да подиже просвету народа српског (§. 1. Устава).

Чланом Матице Српске може постати сваки ваљан Србин који у благајницу Матичину положи 100 кр. од једанпут или положивши 20 кр. обвеже се, да ће остало у годишњим честицама за идуће 4 године положити (§. 3. Устава).

Књиж. Одељ. 4587/47.

СТЈЕПАН МИТРОВ ЉУБИША

КЊИЖЕВНА СТУДИЈА.

Од

ЈОВАНА СКЕРЛИЋА

I

Стјепан Митров Љубиша био је самоук у толикој мери да сам прича како до четрнаесте године није честито ни азбуку познавао, самоук као још неколико крупних људи паше књижевности, као Доситеј Обрадовић, као Вук Караџић, као Симо Милутиновић, као и сам Његош. Он није учио редовних школа, а што је постигао задобио је својим живим природним даром и дугим самосталним радом.

Први почетци његова књижевна рада падају још у четрдесете године прошлога века, у доба када су код далматинских Србо-Хрвата јављао јак покрет против искључиве и однародњавајуће превласти талијанске културе, и када су далматински народњаци почели тежити књижевним средиштима у Загребу и Београду. Све што је у Далмацији било свесно, *домородно* и народољубиво, све што је осећало *славјански*, сви који су хтели да се на супрот талијанској култури која је завлађивала истакне српскохрватска народна особеност, сви су се они трудили да створе једну „илирску“, „словинску“, „славјанску“, далматинску књижевност, која не би гледала преко мора, но преко планина, на исток и север, где су била браћа по крви и језику. Цео тај национални покрет ширио се тако

споро да је Љубиша доцније, у својој аутобиографији могао рећи „да је год. 1848 међу Баром и Задром бивало у изображеној врсти само седам људих, који нијесу били изгубили свијест свог имена и порекла“.[1])

Љубиша, још врло млад човек, као и остали његови вршњаци, у прво време био је сав обузет моћном талијанском културом, и читао искључиво талијинске књиге, не марећи, готово не знајући, за народну књижевност. У својој аутобиографији, коју је донела *Српска Зора* 1878, Љубиша сам прича: „Много сам се осврtао на ту народну књигу. Глава пуната талијанскијех и француских писама није никако могла прљубити своју влаштиту књигу“. Али народни покрет и њега захвата, и следујући примеру свога пријатеља и земљака Вука Врчевића, и он се почиње занимати оном скромном и родољубивом народном књижевношћу, на којој су тада предано радили људи око *Љубитеља просвјештенија*, „српско-далматинског алманаха“, које се после две године излажења претворио у *Српско-Далматински Магазин*, „љубитељ просвјете и народнога језика“.

Пример Вука Караџића, који је имао много веза у Далмацији, повукао је и ондашње народне људе да скупљају и објављују народне песме и обичаје, све што је сачињавало народну књижевност и особеност, вредну да се истакне на супрот туђинским књижевностима и култури. И Љубиша штампа 1845 у *Српско-Далматинском Магазину* своје забелешке о животу и обичајима племена Паштровића у Боци Которској.

Први његов књижеван рад није обилан, и за дуго време он је био један обичан српски „љубитељ књижевства“, који је без икаквих књижевничких претенсија, објављивао по какав скроман прилог по листовима и часописима. 1852 штампао је он у *Arhivu za povjesnicu jugoslavensku* Ивана Кукуљевића Сакцинског топао чланак *Seni Petra Petroviča Njegoša II. vladike Crnogorskog i spisatelja slavenskog*. Када се шездесетих година у целој аустроугарској монархији јавио слободнији уставни живот, и када је штампи дато више слободе, Љубиша се опет јавља на

---

1) *Стефан Митров Љубиша Српска Зора*, 1878, стр. 133.

књижевноме пољу. У Задру је тада изилазио српскохрватски народњачки лист, (на талијанском језику!), *Il nazionale*, уз којега је доцније, као додатак, почео изилазити *Narodni List*. Ту је Љубиша, 1862 године, објавио неколико својих књижевних радова, две преведене сатире из Ариоста — за које је сам доцније казивао да „би те превариле као да су тобож изворне“ — и познату Хорацијеву „Хвалу сељачкога живота“. Исте године, у „забавнику штионице дубровачке“ *Dubrovniku* превео је, „попашио“ је, неколико стихова из XXXII песме Дантеове *Божанствене Комедије*, („окрњено из Дантова Пакла“, како сам вели), оно место где се говори о смрти кнеза Уголина. У београдској *Вили* за 1868 *посрбио* је једну *подругушу* „из Ариостовијех“.

Сви ти његови преводи су од слабе вредности. Пре свега Љубиша није био песник, и скоро сасвим му је недостајало песничко осећање. Затим, он је тешке руке и неспретно ишао далеко са својим посрбљавањем. И отменога Хорација, и трагичнога Дантеа и грациознога Ариоста он је преводио у баналном трохеју и дикцији наших народних јуначких песама. Тако су Ариостове сатире постале „подругуше“, где се песник разговара са својим „побром“, а у преводу Хорација Љубиша говори о „божитњим бадњацима“ „у пуном вијеку Августа и Мецената“.[1])

Ни први почетци његовога оригиналнога књижевнога рада нису од много веће важности. Победа аустријског бродовља, на којем су као морнари махом били Срби и Хрвати, над талијанским бродовљем код Виса 1866 године, надахнула је Љубишу те је испевао спев *Бој на Вису*, (Загреб, 1866) у духу народних јуначких песама, али без икакве песничке вредности. Спев је посвећен Фрању Филиповићу од Филипсберга, „заповеднику и намеснику далматинском, и то из домољубја и почитања“, све у славу бечкога „ћесара“, а стихом познијих и слабих народних песама:

---

[1]) О преводима Љубишиним, Марко Цар: *Стјепан Митров Љубиша*, *Летопис Матице Српске*, 1905, књ. 232, стр. 76—80.

*

На хиљаду и осме стотине
И шездесет и шесте године
Вијеће куши Мануило краљу....

Од већега је интереса што је у издању Матице Далматинске, у Задру 1868, „preveo s ćirilice na latinicu s tumačenjem“ *Горски Вијенац*. Свој рад, нарочито коментар, „по дну свакога пера тумачење тежих рјечи, такође и повјесна тражења мјесних догађаја“, за чудо је слаб, и архимандрит Нићифор Дучић врло га је оштро осудио у београдском листу *Орбији* за 1870 годину.[1]) Дучић поштo је навео велики број крупних и чудних грешака, замера нарочито с тога, што је Љубиша у преговору изјавио жељу да ћирилицом прештампа и друга дела Његошева, и због тога му је саветовао „да се не прихваћа посла, који добро и свестрано није испекао“, савет који је, на своју срећу, Љубиша примио. Исто тако неповољно о том Љубишином издању *Горскога Вијенца* говори Г. Др. Милан Решетар, налазећи у њему мало разумевања и знања, а много немара.[2]) Но ипак то издавање *Горскога Вијенца* и велико одушевљење за Његоша, врло је карактеристично по књижеван укус и по доцнији књижевни рад Љубишин.

Али за дуго време Љубиша није изишао са оригиналним радовима, и како сам каже у својој аутобиографији, он је „са муком ступио на оригиналност“. Прва његова приповетка *Шћепан мали* изишла је у *Dubrovniku* за 1868 годину. У истоме алманаху, за годину 1870, изићи ће три његова оригинална рада: опис *Бока Которска*, и две приповетке: *Продаја патријаре Јеркића* и *Кањош Мацедоновић*. У *Koledaru Matice Dalmatinske* за 1873 годину изишла је *Скочидјевојка*, а у *Dubrovniku* за 1874 — *Поп Андровић нови Обилић* и *Краља и прекраља звона*. 1875 изишле су у Дубровнику, латиницом штампане, његове *Pripovijesti crnogorske i primorske*.

До 1875 године цео његов рад изгледа локалан, ограничен на Далмацију и њене листове, календаре и забав-

---

[1]) Прештампано у *Књижевним радовима Нићифора Дучића* архимандрита, књига I, стр. 160—191.

[2]) Предговор XIII издању *Горскога Вијенца*, Задар, 1905, стр. XIII.

нике. Све дотле Љубиша заузима место као и Мато Водопић, Ђорђе Николајевић и Антун Казначић. Али од тада он престаје бити покрајински писац и локална величина, он прелази границе своје уже домовине, постаје цењен писац српске и хрватске књижевности, и његов значај све више расте. Његово се име сусреће у српским часописима наших крајева. Београдска *Отаџбина* 1876 године доноси његову овећу приповетку *Проклети кам*, и прештампава његове раније објављене приповетке: *Крађа и прекрађа звона*, *Шкепан Мали*, *Каљош Маџедоновић*, *Поп Андровић нови Обилић* и спис *Бока*. Све те приче, објављене ћирилицом, унете су у засебну књигу, која је 1876 изишла у Београду. Новосадски календар *Орао* за 1877 годину донео је његову оригиналну причу *Горде, или како Црногорке љубе*, која је исте године, у Новом Саду, изишла у засебној књизи. У бечкој *Српској Зори*, коју је тада издавао и уређивао Тодор Стефановић Виловски, изишло је 37 *Причања Вука Дојчевића*, која су после оштампавана у засебне свешчице.

У *Српској Зори* 1878 Љубиша је дао своју аутобиографију, под насловом *Стјефан Митров Љубиша*, коју је писао као треће лице, под шифром, да би могао себе, врло нескромно у осталом, не само бранити но и хвалити. Ту је више бранио свој, у то доба јако нападани, политички рад но што је излагао свој књижевни развитак. Та аутобиографија изишла је 1878 у засебној књижици, а прештампана у целини у београдском издању његових *Списа* 1888 године. Такође у *Српској Зори* прештампана је 1878 *Скочидјевојка*, 1879 *Крађа и прекрађа звона* и *Поп Андровић нови Обилић*. После његове смрти, 1878 године ту је изишла његова краћа приповетка, или боље рећи слика, *Суд добријех људи*. Најзад, београдска *Порота*, 1880 године, донела је његову „народњу правну причу“ *Парнице о куповини и продаји*, која није ушла ни у једну од његових збирки.

Готово све његове приповетке, заједно са описом Боке, изишле су 1882 године у Панчеву, под општим насловом *Приповиједити*. 1888 године почели су у Београду излазити његови скупљени списи, од којих је изишла само прва свеска. Српска Књижевна Задруга, 1902 и 1903, издала је у две свеске *Причања Вука Дојчевића*.

Иза смрти Љубишине остало је једно занимљиво дело његово, *Историја Црне Горе*. Љубиша, који је добро знао Црну Гору и њену ближу и даљу прошлост, и који се може сматрати за исто тако црногорског колико и бокељског приповедача, написао је ово дело по основу јако сачуваних народних традиција, података које је сам покупио и посматрања која је годинама чинио. Он је ту приказао борбе која су црногорска племена међу собом водила и сурови и крвави начин којим су црногорски господари, владике и кнезови, саломили народни отпор и у земљи увели „регуле“. Књига је била тако схваћена и написана да се није могла штампати у она времена када је код романтичко-националистичких старих параштаја владао прави култ једне идеализоване и поетизоване Црне Горе, и када је Љубиша и иначе национално био осумњичен. После његове смрти, тај је рукопис дошао у руке Краља Милана, који га је набавио да се једнога дана послужи њиме у својим породичним борбама против династије Петровића.[1])

Најзад, помиње се још један рукопис Љубишин, који до данас није објављен. Дубровачки професор Стијепо Кастрапели помиње и коментар који је Љубиша сам написао за своје приповетке.[2])

И то је сав библиографски и хронолошки преглед рада Стјепана Митрова Љубише, који је у првом реду био политичар, па тек после књижевник, и то само у слободним часовима својим.

II

Стјепан М. Љубиша није само локалан писац, који има пуно нарочитих и засебних особина својега краја, и то у толикој мери да се у многоме ставља ван осталих српских приповедача. Он је у исти мах врло особен писац, са једном нарочитом физиономијом, тако да је врло тешко

---

[1]) Занимљива историја тога рукописа налази се у књизи Тодора Стефановића Виловскога: *Стјепан Митров Љубиша*. Утисци и успомене. Сремски Карловци, 1907, стр. 105—112.

[2]) *Kritične primjedbe „Pripovijestima“ Šćepana M. Ljubiše.* (Na pose štampano iz „Slovinca“) Дубровник, 1882, стр. 3.

одредити којој књижевној школи припада. По добу када је живео, по нараштају у који иде, по узорима којих се држао, и по смеровима које је својем делу стављао, он припада романтичној школи нашој, нарочито оној групи писаца која је изишла из Вука Караџића. Али, са друге стране, по добу када је почео писати, по жељи да што верније, природније и истинитије представи народни живот, да његове приповетке буду, како је сам казао, „огледало народа нашега“, по извесним процедурама свога начина писања, он припада нашем реализму седамдесетих година, ономе из којега је изишла цела наша нова сеоска приповетка.

Но када се изблиза промотри цео његов књижеван рад, када се одмере елементи и романтизма и реализма у њему, изилази да је Љубиша био романтичар, романтичар Вукове школе, са извеспим примесама реализма, и то не реализма као књижевне теорије и школе, но реализма по нагону и по главној жељи да што боље наслика живот свога роднога краја. Први доказ за свој романтизам даје он сам, и то тако јасно и отворено да о томе не може бити речи. У својој аутобиографији он вели: „Иза познате борбе о српском језику, међу љубитељима класицизма и пљедбеницима *романтичне* школе, Љубишина су писма [списи] дала превагу овој пошљедњој, која ће најпослије и победити, као што је побједила у театру, у сликарству и у свакој грани књижевности и умјетности код свију изображених народа, и као што је код нас побједила у „Горском Вијенцу“ над „Слободијадом“; у Радичевићу над Мушицким; у Милаковићу над Рајићем“.[1])

Љубиша је романтичар из Вукове школе нарочито по оној великој љубави за народни језик и народне обичаје, по оној битно романтичарској тежњи да му дело буде израз „народне душе“, стављене на супрот цивилизацији и туђинским културама. Сам Љубиша тај више етнографско-филолошки но књижевно-уметнички смер свога рада најбоље је изразио, ставивши као епитаф *Причањима Вука Дојчевића* ове Вукове речи из Предговора *Српским На-*

[1]) *Стефан Митров Љубиша. Српска Зора*, 1878, стр. 132.

родним Приповиједткама: „Нека родољубиви Мушицки лети за Пиндаром и за Хорацијем . . . нека дубоко замишљени Соларић истражује и доказује какијем су језиком говорили земљаци и врсници Рема и Ромула; коме Србину српски језик не ваља, нека га поправља по своме *вкусу* и нови нека гради: „„не завидим, на част сваком своје““. А ја ћу само готово да скупљам оно што је српски народ већ измислио“.

Главна побуда Љубишина да отпочне писати била је његова љубав за народни језик. Сам је причао како је из почетка стојао под силним утицајем талијанскога језика и културе, и како је доцније, под утицајем своје умне жене и пријатеља Вука Врчевића, и за примером великога самоука Вука Караџића, заволео, одушевио се за народни језик и народне умотворине, како су му место Данта и Ариоста постали узорем народни гуслари и *Горски Вијенац*, то синтетично дело наших народних умотворина. „Оплијени ме, вели он, и зачара богатство и стварна мудрост народнијех умотворина, пак нешто из Вуковијех збирака, нешто свагдањим саопћењем с народом црногорским и приморским, изучим матерњи језик, омили ми и уљубим се у оно што сам прије мал' не презирао“. Он почиње писати да би показао своју љубав према народном језику, и да би живим примером стао на пут великом кварењу народнога језика у Далмацији, нарочито код писаца хрватске књижевности. „Видећи грдни расап што се по штампи чини са лијепим нашим језиком, пуче ми срце од бола, пак се дадох и ја нешто да напишем, као неки просвјед противу такога расапа“. И то признање од особитога је значаја. Он не узима у руке перо стога да задовољи своје набујало и стваралачко осећање уметничко, да каже шта и како види и осећа свет у коме се креће; он пише да би се борио против *расапа* народнога језика, да покаже како треба писати, да практички докаже тезе Вука и Даничића. И не само да има реченица и „читавих страна“, како вели његов биограф Г. Љубомир Јовановић, но има и целих приповедака, „написаних једино да се сачува и покаже бескрајна обилатост и богатство српског народног говора“.

Као што су били готово сви наши писци његова нараштаја, и Љубиша много покаже на питање чистоте језика. Као мало ко он је ревносан читалац списа Вука Караџића и Даничића. Код песника, он нарочито воли Бранка Радичевића, што има чист језик и што га његове песме опомињу на народне. За сувремене хрватске писце, изузев Ивана Мажуранића и Петра Прерадовића, он није много марио, нарочито стога што одступају, или не познају, народни језик, што га онакажају, кујући нове речи, и стварају тако један скрпљен и ругобан језик. О Јакову Игњатовићу „књижевнику без квалификације књижевника“, врло је рђаво мислио, јер се, како вели Г. Виловски, „строго придржаваше принципа, да писац романа и прича треба пре свега да влада језиком“.[1]) „Од Игњатовића, говорио је Љубиша, не може се ни чему научити, јер он не пише српски, и није се могао начудити како се Матица Српска усуђује награђивати писца који толико не зна народни језик“. На супрот томе, и сасвим доследно свом језичном мерилу књижевних лепота, нарочито је ценио Милана Ђ. Милићевића, којега је тада филолошка критика славила као великога писца, а Ђуро Даничић, срећан што је у *Зимњим Вечерима* нашао нових речи и облика, проглашавао за највећег српског приповедача. Љубиша је, по нагону, осећао да су и он и Милићевић радници на једном истом пољу, писци једне исте школе, духови једне исте врсте. „У њему као да је гледао свога конгенијалнога књиževног колегу, врло тачно примећује Г. Виловски, а у његовим делима оно, што га је могло подсећати на сопствени књижевни рад“.[2]) А што се тиче свога рођенога дела, Љубиша је сам јасно видео у чему се састоји тајна његовог наглог и великог успеха: „Те су приповијести омилиле с чистоће језика, с народнијех облика, и с тога што су огледало народа нашега“.[3])

И одиста, то је била најјача страна и највећа врлина Љубишина. Он је знао народни језик тако дубоко и потпуно, тако лако и лепо владао њиме, да му у томе има мало

---

[1]) Тодор Стефановић Виловски: *Стјепан Митров Љубиша.* Утисци и успомене. Сремски Карловци, 1906, стр. 55.

[2]) Исто дело, стр. 52.

[3]) *Стефан Митров Љубиша*, *Српска Зора*, 1878, стр. 132.

равних у целој српској књижевности. Он је сам говорио о себи, своме делу и своме знању народнога језика, на које је врло много држао: „неисцрпиво богатство народнијех изражаја и пучкога красноријечја показују да Љубиша није учио српског језика на реторици књига, већ из устију народа нашег на југу, где је матица и ковница пучких умотворина“.[1]) Та *матица и ковница пучких умотворина*, како он у исти мах тачно и живописно каже, јесте његов завичај Боко Которска. У крају где је рођен, у старом и крепком брдском племену Паштровићима, задржали су се народни обичаји у свој својој старини и народни језик у свој својој чистоти. То је једна особито чиста раса, насељена на планини, у току векова притишњавана од Турака и Арбанаса с једне и Млечића са друге стране, и која је, баш због тих географских и историјских прилика, била приморана да се повуче у себе и ослони на се, да постане неприступачна и конзервативна, да се сачува од свих туђинских мешавина и утицаја. Док је српски језик у Србији и Босни измешан са великим бројем турских речи, у Војводини са немачким и мађарским, у средњој и горњој Далмацији са талијанским, дотле је у бокељским, црногорским и херцеговачким брдима остао недотакнут и чист. Наше најстарије народне обичаје, најлепше песме, најбољи језик бележили су Вук Караџић и Вук Врчевић у средини тих поноситих и бистрих горштака, где је, по речима једнога доброга познаваоца тих крајева, „сваки трећи човек од природе пјесник и говорџија“. Сој је тамо крепак, срчан, „чазбен, говорљив и пун поноса“, све сам „лијепи и говорљиви Србин“. Ти лепорети и даровити Брђани имају живу машту и песничку инвенцију јужњачких народа, спојену са бистрином и духовном окретношћу брђанских племена. Цела та лепа раса има великих етничких особина, и Љубиша је имао извеснога права, када је, локално патриотски, говорио да су „Бокеља чисто одвојили од своје браће“.

И са том љубављу за свој родни крај, и са читавим културом за тај кристални, мелодични, китњасти и складни језик, он је ставио себи за задатак да верно каже све

[1]) *Стефан Митров Љубиша. Српска Зора*, 1878, стр. 132.

што је чуо из устима парода на брдима изнад Будве. Он је жалио само што није у реч све бележио што је чуо од свега тога *пучкога краснорјечја*, што није знао стенографију да се ниједна реч, ниједни реченичин обрт не изгуби. „Зато и молим читаоца, извињавао се он у предговору *Причања Вука Дојчевића*, да мени, а не моме повједачу, замјери, ако ми се гдје нехотице и уз пркос сваког настојања, поткрала каква ријеч, или што нијесу по свем народни".

И као што је сам Љубиша желео, његове приповетке од великог су филолошког, нарочито лексиколошког интереса, а од прве своје појаве привукле су на се пажњу домаћих стручњака, Код њега се паходи врло велики број лепих, снажних и оригиналних речи, провинцијализама који заслужују да уђу у књижевни језик, те речи су наведене онакве какве су у дневној употреби, у текућем језику, на своме живоме месту, и као такве су драгоцене и за испитивача и за народнога језика и за писца стилиста који жели богаћење и проширење нашега књижевнога језика. Чим је *Сриска Зора* почела доносити *Причања Вука Дојчевића*, Г. Стојан Новаковић је упутио писмо Југословенској Академији Знаности и Умјетности у Загребу и препоручио јој ово дело као врло важан створ за *Рјечник језика хрватскога или српскога*. У *Radu* поменуте Академије, писао је Адолф Вебер да Љубишине приповетке „могу разборита човјека довјести на плаветни врхунац хрватскога и јаснога и жаркога слога".[1]) И ако Љубиша није имао већих књижевних амбиција по да својим чистим народним језиком *просвједује* против великог *расапа* и кварења народнога језика у нашој књижевности, он је, несумњиво, у томе имао потпуна успеха.

И тога успеха Љубиша није имао једино у погледу језика, са гледишта чисто филолошкога. Његове приповетке имају знатан и етнографски интерес, и у томе погледу су врло добра допуна, тако рећи илустрација, списа Вука Караџића и Вука Врчевића, где се описују живот и обичаји народа српскога. Код Љубише има више народнога и народскога, националног и популарног, но можда и код

---

[1]) *Šćepan Ljubiša kao pisac.* Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti, 1881, књига LIX, стр. 200.

једнога од наших приповедача. Кристалисани српски тип, тип Србина из југозападних крајева, тип *динарског Србина*, находи се у његовим списима. У томе погледу врло је карактеристично причање некадашњега уредника *Српске Зоре*, Тодора Стефановића Виловског о успеху који су у разним српским крајевима имала *Причања Вука Дојчевића*.[1])

Када су те једре и занимљиве приче почеле изилазити у *Српској Зори*, српска публика у области сремско-шумадијскога говора, у северо-источној и средњој Србији и у целој негдашњој Војводини, остала је по готову равнодушна, осећајући се доста далеко од сасвим локалнога духа тих причања, тешко разумевајући и сувише провинцијалан говор којим су биле написане. Наша источна и равничарска раса није много ни осећала ни разумевала ту брђанску и ерску духовитост. *Причања* се нису допала ни самоме Даничићу, који је имао својих филолошких разлога да се ово дело исто онако одушеви као и за *Зимње Вечери* Милана Ђ. Милићевића. „Јуче сам почео читати причање Вука Дојчевића, пише он 1879 године. Прочитао сам 25 првих страна. А по томе што сам читао не могу се начудити како се може хвалити. Та то није ништа друго него Насрадин-хоџа, и још тако луд да оно што се о њему прича, он сам о себи прича“.[2]) На против, ово најглавније и типско дело Љубишино имало је велика успеха у југо-западним крајевима нашим, у земљама ијекавског наречја, у Боци Которској и целој Далмацији, у хрватској Крајини и једном делу Славоније, у југозападној Србији, у окрузима ужичком и ваљевском. У тим крајевима, чак у малим селима ваљевским и ужичким, број претплатника *Српске Зоре* знатно се повећао, и *Причања Вука Дојчевића* у сласт се читала.

И то није било случајно. Наша југозападна раса ту је осетила себе, познала свој дух и своју особиту душу. И врло је занимљиво довести у везу велики успех тих бокељских прича у окрузима ужичком и ваљевском, са овим тврђењем Г. Јована Цвијића, учињеном према многим

[1]) *Стјепан Митров Љубиша*, стр. 103—104.

[2]) Милан Ђ. Милићевић: *Помени о Даничићу* (из последњих година његова живота). *Годишњица Николе Чупића*, 1883, књига II, страна 28.

антропогеографским и етнопсихолошким проматрањима и изучаваньима: „У динарској системи има једна централна област досетака, шала, подругачица и хумора, то је *Стари Влах* (у широм смислу), с *подрински-ваљевским крајевима*. Од те области опадају горње особине у свима правцима, нарочито према Истоку. Друга мања област досетака, шала и хумора су *бокељски крајеви, с Грбљем* и *Паштровићима*“.[1]) И према томе сасвим је природан и разумљив успех Љубишин. Тај његов успех, доведен у везу са тврђењем нашег ученог географа, отвара цео један нов видик и открива цео један нов метод за проучаваље наших народних приповедача.

Извесно је да су Љубишина дела веран израз народнога духа и одблесак народне душе. Али се треба чувати од претераног одушевљења писаца који су раније писали о њему, и који су цело његово дело проглашавали за најпотпунију манифестацију народнога духа и душе. Потребно је, пошто се показало колико народнога и народскога има у Љубише, учинити и једну ограду. На неколико места, Љубиша је у своје дело уносио позајмица из страних књижевности, нарочито из талијанске. За сада се зна за позајмице из Манционија, де Амичиса и Меколеја[2]), позајмице за које је Г. Марко Цар нашао ову благу перифразу: Љубиша је оковао „туђе алем-каменове у финој позлати своје рјечитости“!

Љубиша је знао и волео талијанску књижевност и много што-шта од ње му је остало. Пишући о себи он је волео да се пореди са талијанским романтичарима. „Народна епика, вели он, о којој се жалибоже до данас мало трудили паши писци, палази у Љубише свој живи и стварни изражај, као што га је нашла код Италијанаца у Азеља, Манзона и Болба“.[3]) Велики талијански приповедач, најкрупнија личност талијанскога романтизма и глава талијанских писаца *колориста*, јако је на њ утицао формом а нарочито садржином, постао му узор у писању при-

---

[1]) *О научном раду и о нашем Универзитету.* (Светосавски говор 1907) Београд, 1907, стр. 24—25.

[2]) О позајмицама из Манционија и Меколеја видети Кастрапелија Kritičke primjedbe „Pripovijestima“ Šćepana M. Ljubiše, стр. 1.

[3]) *Српска Зора*, 1878, стр. 130.

поведака, у толикој мери да је каткада чинио непосредних позајмица из њега. Љубишина *Скочидјевојка*, која је у основу своме једна лепа и поетска легенда бокељска, израђена је са јаким угледањем на Манционијеве *Вереничке* (*I promessi sposi*). Кастрапели наводи цео један низ паралелних сличности између оба дела. И *Скочидјевојка* и *Вереници* имају исти предмет: жалосна љубав момка и девојке из народа, које су моћни и неваљали непријатељи до гроба терали. Ружа одговара Луцији; игуман Серафим Петровић фра-Христифору; Судба Ружина испричана је готово речима из Манционија; разговор између которског провидура и игумана Серафима јако је сличан разговор између грофа и провинцијала капуцинског реда; сцена када млетачки официр долази да распита за Ружу много подсећа на разговор између дон-Родрига и фра-Христифора, и тако даље.

XXXI причање Вука Дојчевића носи наслов *Ако је мука трпјети, није памећовати.* Предмет и поука у овом причању, сав интерес и највише места дато је доста дугом опису Аја-Софије у Цариграду. Љубиша је био толико безазлен да је у уста свога јунака, зетског дворског забављача и „говорције“ из XV века, ставио идеје и речи Едмонда де Амилиса, из његовога познатог сјајног путописа о Цариграду *Constantinopli*, који је баш тада, 1877, изишао у Милану. Сам Љубиша каже да је све то „описивање по de Amicis“, и не слутећи како чудно изгледа сјајан и стручњачки опис модерног талијанског писца у устима лажљивога Дојчевића, о којем је остао помен „да је био гаман на варена јаја и да их је чудо могао изјести“. . . .

Пишући о *Шћепану Митрову Љубиши*, хрватски академичар Адолфо Вебер истицао је како се у *Приповијетима* Љубишиним налазе изражена „здрава политичка пчела“ нашега народа, и да је Љубиша умео „вјерно протумачити“ их. У потврду томе, он наводи оно место у *Скочидјевојци*, где Стеван Калођеровић говори против племенске апархије и племићске олигархије, и тврди да један део народа спроси власт зато што му она даје мир и безбедност, док други део подноси је из страха и под морање. Невоља је само, што је то „здраво политичко на-

чело“ узето из једног политичког списа Меколејевог,[1]) и што се због тога, као и због остало што је поменути, као и по свој прилици због осталога што још није запажено и утврђено, са извесном резервом треба говорити о Љубиши као о апсолутно верном изражају национална духа, „народном *ego*“, „тумачу народног хумора и филозофије“ и „инкарнацији народног искуства“.

III

Сам Љубиша овако је одредио смер целога свога књижевнога рада: „Моја је намјера била да овом радњом учувам неколико знаменитијех догађаја своје отаџбине, а узгред да опишем наша живљења, мишљења, разговоре, напокон врлине и пороке својијех земљака, пак све то да предам потомству онако као што сам чуо и упамтио од старијех људи, јер видим да се свагдан те ствари преображавају и гину, све што је напреднији дотицај и поплавица туђинства“.

Како је Љубиша извео први свој смер, да покаже како на народном језику треба његовати народну књижевност видели смо у првој глави. Други му је смер био „учувати неколико знаменитијех догађаја своје отаџбине“, и тек *узгред* дати реалистичку слику свога краја и својих земљака. И одиста, историјска преокупација је код њега била врло велика, и његове приче, које се данас често наводе као реалистичке и сувремене, много су више историјске и романтичне. Он, који је остао познат као сликар сувременог бокељског живота, готово редовно узимао је предмете из прошлости, и само по изузетку приказивао је данашњи живот својих земљака.

Сва *Причања Вука Дојчевића* дешавају се у прошлости. у XV веку, за доба владе Ивана и Ђурђа Црнојевића. *Каљош Мацедоновић* је „прича паштровска из петнаестога вијека“. *Скочи дјевојка* је опет „приповијест паштровска измаком XV вијека“. *Проклети кам* је „приповијест

[1]) По причању Саве Бјелановића, Меколејеви *Огледи* и *Историја Енглеске* били су Љубиши „најмилија лектира“. Марко Цар *Стјепан Митрев Љубиша*, *Летопис Матице Српске*, 1905, књ. 232, страна 74.

грбаљска крајем XV вијека". *Шћепан Мали* је „приповијест црногорска средином XVIII вијека", и *Продаја патрijара Бркића* је „приповијест за времена малога *Шћепана*". *Поп Андровић нови Обилић* је „приповијест паштровска друге половине XVIII века". *Горде, или како Црногорке љубе* дешава се око 1788 године. Једна од Љубишиних књижевних амбиција, један од планова које је са собом у гроб понео, била је да дâ прозни пандан *Горском Вијенцу*, да у једном историјском роману прикаже истрагу потурица у Црној Гори, Црногорско Бадње Вече од 1707 године. Од свију његових радова свега три нису историјски, и то опис Боке Которске, кратка скица *Суд добрих људи* и приповетка *Краља и прекраља звона*, за коју је и сам писао да се, тако рећи, догодила пред његовим очима.

Та историјска преокупација сусреће се свакога часа у његовим приповеткама. Он са нарочитом љубављу описује зетске господаре, последње српске деспоте, црногорске владике, млетачке дуждеве, пећке патријархе, котарске провидуре, одређене бокељске племиће, храбре и поносите главаре горштачких племена. И у својој љубави за прошлости, он не само да иде до бурнога XV века наше народне историје, но се спушта и дубље у прошлост, наводи старе српске листине из доба цара Душана и зетских Балшића, пружа историјске податке које је налазио у донде објављиваним историјским збиркама. Он, као какав стручњак, развија генеалогију српских племићских породица и расправља о дипломатској историји Млетака. Историчар, или боље рећи: љубитељ историје, у њему је тако јак, да се он у сред епскога причања зауставља и и вели: „Мој пријатељ Др. Валтазар Богишић, знатни и ваљани Србин, показа ми јесенас у Бечу нека писма, што је Шћепан писао господи дубровачкој, која су ме још боље притврдила у моме мњењу". На неколико места, из причања он прелази у брзо и у суво препричавање историје и хроника, и на неколико места, у својим историјским приповеткама, он подсећа на Јакова Игњатовића, и то Игњатовића писца *Краљевске сцахе* и *Дели-Бакића*.

Та Љубишина љубав према прошлости даје се у првом реду објаснити његовим романтичарским књижевним симпатијама. Он је себи стављао у задатак да у српској

књижевности уради оно што су Манцони и Балба урадили у талијанској или Валтер Скот у енглеској. Као што није марио за сировога натуралиста Игњатовића, нарочито је волео фантастичну историју и историјске фантазије Чедомиља Мијатовића о деспоту Ђурђу Бранковићу. Има и друго једно објашњење, које је дао Г. Љубомир Јовановић.[1]) Те приповетке су „у тесној вези с Љубишиним национално-политичким радом, те су биле истинско оружје у пишчевој борби с Талијанима“. Још раније је било примећено да су сви Љубишини јунаци, сем Кањоша Мацедоновића, противници Млечића, и да је Љубиша редовно сликао млетачку владу као „изнемоглу. и оронулу од трулежа, која се у очи свога распада и своје сјени боји“. Па и сам *Кањош Мацедоновић* завршује се осудом млетачког вероломства: „Како су чинили, тако су и обршили“. Да би сузбијао источталијанашку странку у Далмацији, Љубиша је писао историјске приповетке у којима је сликао вероломност Млетака, Латина које је народна песма означила као „старе варалице“, и од којих је српски народ у Приморју од XV до XIX века многа зла претрпео. Свако од та два објашњења само за се није довољно, али обе заједно доста добро објашњавају ту Љубишину љубав према прошлости и обиље историјскога елемента у његовим приповеткама.

Али његове историјске приповетке само су по својој спољашности историјске; историјски догађаји су ту управо оквир да се прикаже савремени живот бокељски. Било би узалудно тражити код Љубише осећање историје, интимно познавање доба које описује, историјско познавање прошлости и људи у њој. Његове приповетке не дају слику какви су били Паштровићи у XV и Црногорци у XVIII веку, но показују какви су Бокељи и Црногорци око 1850 и 1860, или ако се хоће, како је један даровит и писмен Бокељ из половине XIX века замишљао и сликао своје претке.

Љубишине историјске приповетке су развијене народне легенде о догађајима и јунацима из ближе и даље прошлости. Сам Љубиша дао је о томе несумњиву потврду.

[1]) *Причања Вука Дојчсвића*, књига II, XXVI (Издање Српске књижевне Задруге), Београд, 1903.

1876 године хрватски писац Иван Милчетић, у једној краћој белешци у *Viencu*, оптужио га је да је за писање својих приповедака „упорабио и неко хрватско рукописно дјело некога каноника будванског, акопрем тога нигдје не помиње“.[1]) Милчетић је ту мислио на једну рукописну књижицу будванског патпопа Антуна Којовића, чији дневник Љубиша и помиње у својој приповетци *Горде, или како Црногорке љубе.* То неосновано и ружно сумњичење заболело је Љубишу, који је баш у то време скупљао грађу за *Причања Вука Дојчевића.* Он је одмах написао одговор, који је тек у најновије време објављен.[2]) Љубиша одсудно одбија да је ишта позајмљивао из Којовића, и овако даје своје изворе: „Ја сам добио грађу за приповијетке које сам објавио: „Скочидјевојку“ и „Проклети кам“ од игумана *Мојсија Вукшића Убљанина*; „Малога Шћепана“ од *Вука Маркова Врањеге Махине*; „Продају патријаре Бркића“ од *Ђура Вучетина Брајића*; „Поша Андровића од *Митра Попова Греговића Паштровића* и то после смрти Којовићеве, и „Грађа и прекрађа звона“ догодила се, тако рећи, пред мојим очима. „Кањош Мацедоновић“ легенда је коју скоро сваки Паштровић зна. Сâм сам пак допунио историчну страну, како сам најбоље могао и умио“.

То његово допуњавање „историчне стране“ у његовим приповеткама врло је мало. У историјски оквир он је уносио сувремени живот, Бокеља и Црногорца свога доба, њихове погледе и осећања. У извињење могло би му се навести да се народни живот у његовим брдским крајевима и национално конзервативним племенима није много мењао, да је у главноме остао као што је био пре једнога или два века, да су Бокељи, „чувари обичаја и брацке дике“ сачували сав „народни завјет“ из старих времена. Али је и сувише очевидно то преплетање прошлости и садашњице у Љубишином делу, и то је у толикој мери да је он врло често у историјским личностима придавао своје идеје и судове. У томе погледу ништа није карактеристичније но његово најбоље и најчувеније дело, *Причања Вука Дојчевића.*

---

[1]) *Viencac*, 1876, бр. 30.

[2]) Тодор Стефановић Виловски: *Стјепан Митров Љубиша*, стр. 91—92.

Вук Дојчевић је као нека митска личност у Јужном Приморју, човек који је можда некада постојао, али коме су доцније, у току времена, придате многе шаљиве приче и досетке, као што су се подвизи разних јунака народних песама привезали уз име Краљевића Марка. По Љубишину предговору, Вук Дојчевић је живео у XV веку. Пошто је био мрнар на млетачком бродовљу и трговац на острву Малти, провео је остатак свога живота на двору Ивана и Ђурђа Црнојевића, где је, као нека врста паметне дворске будале, забављао своје господаре причама о својим доживљајима, довијањима, досеткама и мудровањима сваке врсте. Он има природну бистрину и досетљивост горштачку; много је видео, многоме га је живот научио, а он своја животна искуства казује у једном лаком и хумористичном тону, једрим и живописним језиком који је уживање слушати.

Та причања, које је он говорио „уз дуге зимње вечери“, остала су у народу, и Љубиша их је слушао у Махинама и Поборима, брдским кнежинама над Будвом. Он их је верно бележио, често дословце, старајући се да не пропусти ни један реченичпи обрт, да не изгуби ни једну реч, да сачува једру народну фразу и сав колорит течнога причања народнога приповедача, изостављајући само оно што му се чинило „сиђашно или сухопарно“.

Првобитна његова намера је била да од ових *Причања* да неку врсту српскога *Декамерона*, и да око личности Дојчевића прикупи све приповетке, карактеристичне по живот, идеје и осећање бокељскога света. И гдегод се држао тога првобитнога програма, Љубиша је имао пуно успеха, нарочито у оним врло добрим описима народних обичаја вражде, мирења и зборова. Али, у низању ових *Причања*, Љубиша је заборавио и на природу и особеност свога јунака и на програм који је ссби поставио. Он је заволео свога јунака. Поред свију његових мана и порока, који одиста нису мали, заволео га је као што је Ле Саж заволео свога Жила Блаза, Бомарше свога Фигара, Гоголь свога Чичикова, или наш Јаков Игњатовић свога Ђоку Глађеновића, заволео га толико да се готово изједначио са њиме, да га пушта да говори место њега, да излаже његове личне погледе о сасвим савременим догађајима.

*

Он је у ово дело унео целога себе и сматрао га као неку врсту свога књижевнога тестамента.

Тако, на пример, у причању *Лакше је ноноватн него ли кнежовати*, Љубиша, кроз уста Вука Дојчевића, „говорције“ и шаљивца XV века, говори своје идеје о савременом парламентаризму и критикује млађи и напреднији нараштај у Србији, који се у току седамдесетих година борио се да од једне заостале полутурске земље створи културну и уставну земљу. У пошу Кетку „којега је Иванбег слао на своју бруку у Млетке, да тобож научи дубоке књиге, а он оставио тамо полак ове нашке свијести, а не донесе дома сву ону латинску, него му се због памет дивљом и питомом мудрошћу као мазги која нарављу натури нешто на оца нешто на матер“, у томе злосрећном пошу Кетку Љубиша је оличио слободоумне младе људе у Србији, који су у својој политичкој и социјалној критици, у жељи да оборе све бране напретку, заборављали „народну“ мудрост: „лакше је поповати него кнежовати“. — У причању *Некому тону илута, а некому илутају олова*, Вук Дојчевић прича, као војвода Драшко у *Горском Вијенцу*, шта је све видео у позоришту у Млецима, и том приликом даје цео књижеван програм једнога модернога писца, очевидно програм самога Љубише. Дојчевић хоће да се у уметности окане „Грка̂, Римљана̂, западње плеве, туђе дике и страна обичаја: хотио био да се изнесу на видјело дивни огледи нашијех јунака, мудараца, књижевника, женскијех глава, што су служили части и имену срцем, памећу, поуком, а прегорели отаџбини живот, имуће, пород и мир. Хтио бих да се, според тију врлина, гдјегдје ошибну пороци нашега пука, највише освета, сутука, прерасуда, клетва и кунидба, како би се огледао у првијем а помрзио на потоње. И то све да се исприча просто, наравно, у народној одјећи, без натеге и грубоће, гдјегдје људском шалом, а вазда да ти се мили чути; јер људи нијесу ни анђели ни ђаволи него људи, пригнути час добру, час злу, како их нагони ћуд, невоља, пригода и рђава дружба. Тако би се здружила недружина: корист и забава, поука и шала. . .“

Могло би се навести више примера за тај појав: да Љубиша заборавља историјски оквир, историјско доба и

личности својих приповедака, и приказује своје време, своје савременике, своју средину, а врло често своје личне погледе и идеје. И отуда, ма колико да је имао романтичарских симпатија за прошлост, ма колико да је искрено желео да пише историјске приповетке, он није био историјски писац. Његове приповетке имају и сувише реалистичкога и личнога елемента, да би се могле сматрати за историјске, а сувише су развијене на историјској подлози, и сувише имају романтичарског историзма, да би се могле узети као реалистичке.

IV

Каква је права књижевна вредност Љубишиних приповедака?

Пре свега, његово дело није чисто књижевно. Љубиша припада оном колу наших писаца између 1850 и 1870, који својим радом, својим великим угледањем и ослањењем на народну поезију и у опште на народне умотворине, чине прелаз између народне и уметничке поезије. Тада се код нас било прогласило и примило начело: да је народ наш најбољи књижевник, и да уметничка поезија треба да буде наставак народне поезије. Сви песници, јачи као и слабији, подражавају народну поезију, и неки од њих иду тако далеко да сву своју поезију своде на ропско подражавање народних песама, и у спољном облику, и у предметима, идејама и осећањима. Најбољи примери те особите поезије која стоји на средини између народне и књижевне уметности, јесу Јоким Новић Оточанин и Јован Сундечић. Што су ова двојица били у поезији, то су у приповетци били Милан Ђ. Миличевић и Стјепан Митров Љубиша, нарочито Љубиша.

Он је себи ставио за задатак оно што му је око 1886 године саветовао Медо Пуцић: да сачува оно силно народно благо, у језику и обичајима, обилно расуто по Јужној Далмацији и Црној Гори. Љубишу, рођена у крају, за који сам каже да је *матица и ковница пучких умотворина*, „оплијени и зачара богатство и стварна мудрост народнијех умотворина“. И он је хтео да забележи и од пропасти сачува сва та слаткоречива народна причања, све те лепе и поетске легенде брђанске, и то

на оном речитом, живописном, складном и милогласном српском језику којим се говори у његовом родном крају. Он је често у перо бележио све што је чуо од својих земљака, и врло често он чини више утисак једног вештога скупљача народних умотворина, но писца који даје самосталне уметничке творевине. Његов начин причања, његове анегдоте које у народном тону развија, његов афористични и пословички стил, необично подсећа на краће народне приповетке, које је, по истим и оближњим крајевима скупљао, његов земљак, пријатељ и у неку реч учитељ Вук Врчевић. Могла би се чак поставити извесна скала између анегдота скупљених по народу и Љубишиних *Приповијести*. На прво место дошле би кратке причице Вукове, објашњења пословица анегдотама из којих су постале; затим би дошле краће народне приповетке које је Вук Врчевић прикупљао, оне које је и називао: „шаљиво-поучителне“, „кратке и шаљиве“, „народне хумористичне гаталице и варалице“, „сатирично-занимљиве подругачице“. Затим би дошле Љубишине *Приповијести*, које у својој врсти уметничко-народних приповедака нису усамљене. Исте такве приповетке, исте мешавине народнога и уметничкога, исто књижевно развијање народних мотива у чисто народном тону, исте таке „народње правне приче“, јесу и Врчевићев *Низ српских приповедака већином о народном суђењу у Боци, Црној Гори и Херцеговини* и *Народне приповијести и пресуде из живота по Боки Которској, Херцеговини и Црној Гори*, писане по угледу на Љубишу, али разуме се без талента и извесне књижевне вештине које је Љубиша свакако имао. И Љубиша је бивао још најбољи када се чврсто држао својих народних узора. Када је хтео да да маха својој машти и да ствара независнија дела, на пример у *Скочидјевојци* и *Горде*, он је падао у старинску романтику рђавога укуса, у мелодраму и емфазу.

Љубишине *Приповијести* имају све врлине својих узора, народних приповедака. У њима има извесне епске ширине, течног, природног и јасног излагања, миран и широк тон причања, жив стил украшен фигурама, зачињен анегдотама и пословицама. Али његове приповетке имају и све мане народних приповедака. Оне су нешто и сувише примитивне, чине утисак нешто мало развијенијих народних причања;

све се своди на неколико основних црта: описе народних обичаја и виртуоско руковање народним језиком. Отуда све његове приповетке састоје из општих фолклорних описа који тако подсећају на Вука Врчевића, и на низање диалога, врло невешто, врло примитивно повезаних, са оним некњижевним: „А поп: . . .“, „А Грујо: . . .“, „А провидур: . . .“, „А Мијат: . . .“, и тако даље. Епизоде се нижу без многе везе, и догађајима се не даје места по њиховој важности и значају по јединство приповетке. Најзад, и оно велико обиље често сасвим непознатих провинцијалних речи, често помињање пословица које се увек не разумеју, алузија на локалне анегдоте, све то чини да дело остаје често нејасно и као писано за један узак крај и ограничен број људи.[1]) Затим, личности код Љубише по готову никако нису разрађиване, оне су ипак овлаш обележене, и остају и у опште народне, готово апстрактно народне. Психологија је у његовом делу сведена на најнижу меру, тако да је готово и нема. И као код свију примитивних приповедача, осећање природе код њега је врло оскудно,

[1]) Извесне стране Љубишиних приповедака један Србин из северо-источних крајева није у стању читати без речника и без коментара. Сваки час пажња се заустављ на речима као: жаље, клачина, закучица, лучендровина, паздух, гљука, коретац, гријати, лопиња, гринтав, саврт, сутука, стркотина, русварити, пуђерица, замогуљити се, трпија, чокур, губерци, обамет, ремуљина, цунетац, и тако даље! Има целих реченица овакве врсте: „Набери птира, туштa чучега, срику и буразине, улови малог угора ка̄ пиоце . . .“; „ударио црв у лемез, а жиоке и паузнице одвају се у розве и врљике. . .“; „Вечера нешто зеља и два печена прцаћа слана као цацар. . .“ И то још није сва невоље! Има у Љубише речи које имају сасвим друго значење од значења које имају о књижевном језику. Споредан код њега значи прикладан, ручак — доручак, грозд — рпа, разједити се — одљутити се, на пут — на ствар, ношња — трудноћа, забављати — замерити, огрезнути — набубрити, дужити — кривити, клинац — обарача на пушци, покров — заштита, свјет — савет, рогато — срамотно, припадати — придолазити, опећи — ујести, оженити — скупо продати, обрва — руб, окрајак; писати — сликати, прут — пруга, стопа — подлога, ситан — сит, знатан — онај који зна, и тако даље. Са толиким и таквим увлачењем провинцијализама једна је књижевност немогућна. И речник као што је Љубишин може одушевити филолога, али ће обесхрабрити читаоца и учинити цело дело немогућним за све друге крајеве где се тај језик не говори.

и у целом његовом делу тешко је наћи по неки опис. Своју немоћ у описивању природе он је осетио када је писао *Боку*. И поводом тога жалио се своме пријатељу Кастрапелију „да наш језик није још дорастао живом описивању ствари које су око нас, него разговору и бесједи“.[1]) Љубиша у својим приповеткама има врло мало уметности, и у томе погледу стоји и за другим једним нашим приповедачем, за Јанком Веселиновићем.

У своје доба, при једно тридесет година, када је код нас владало романтичарско мишљење да цела српска књижевност треба да се ослони само на народне умотворине, и када се једно књижевно дело ценило према томе колико има народних речи, какву има народну синтаксу и како слика народне обичаје, у то ишчезло доба филолошко-етнографске критике, речено је да је Љубиша „Његош у прози“. Та формула, као и све брзе и опште формуле, имала је успеха, као и она друга о Лази К. Лазаревићу „Српском Тургењеву“. Свакако да има извесне сличности између Његоша и Љубише, писаца једне исте расе и менталитета, али не и једнога истога талента, оригиналности и књижевних способности. Док је Љубиша остао етнографско-лексиколошки приповедач из Вукове школе, драг нашим филолозима и користан за фолклористе, полукњижеван писац који није успео да савлада свој велики и драгоцени, али још сирови и несређени материјал, дотле је Његош тај исти материјал прерадио, преломио у своме духу, процедио кроз своју душу, унео у њ сав свој велики таленат и створио дела оригинална, дубоке и трајне вредности књижевне. И ако се баш хоће поређење: Љубиша подсећа на Његоша, и то на Његоша народнога певца *Кула Ђуришића* и *Чардака Алексића*, али не на Његоша генијалнога песника оног високо уметничког и силно оригиналнога дела које се зове *Горски Вијенац*.

---

[1]) *Kritične primjedbe „Pripovijestima“ Šćepana M. Ljubiše*, стр. 7.

ПОДВОЈВОДА ЈОВАН МОНАСТЕРЛИЈА

написала

Др. ЈУЛКА ХЛАПЕЦ ЂОРЂЕВИЋ

(Свршетак)

Изгледа да цар Леополд није био противан идеји, да Срби окупирају засебну територију, само што он ту територију није замишљао у онаким размерама како су то Срби желели. По својој прилици да је подвојвода у споразуму са патријархом у тој ствари сазвао зими 1693/4. скуп Срба у Бају,[1] против изречне забране грофа Штаремберга.[2] Дворско Ратно Веће укори Монастерлију због непослушности, нашто овај упути опамо своје оправдање.[3] Марта месеца 1694. позвани беху и патријарх и Монастерлија у Беч.[4] 11. маја 1694. издаде цар Леополд I. декрет патријарху Црнојевићу и подвојводи Монастерлији са којим се опуномоћавају да предузму насељење Срба у крајевима између Дунава и Тисе.[5] 31. маја упутио је цар у истој ствари још опширније писмо патријарху и подвојводи. У том писму даје им се упутство да се ставе у споразум са ратним комесаром фелдцајгмајстером грофом Хајслером од Хајдерсхајмба, те да окупирају т. з. Малу Влашку.[6] У исто време упућена је и инструкција

---

[1]) Ратни Архив 1694. Exp. Фебр. fol. 69.
[2]) Ibid. 1694. Reg. fol. 84. fol. 51.
[3]) Ibid. Март. fol. 42.
[4]) Ibid. Март Reg. 111.
[5]) Летопис М. С. за г. 1841. p. 137—140.
[6]) Ibid. p. 142—5.

ратном комесару грофу Хајслеру у погледу ове трансло-кације Срба.

Ја се нисам могла детаљније упуштати у ово питање, али, судећи по ратним извештајима, у Бечу се намера-вало, да се изведе само транслокација стаповништва из Сентандрије.[1]) Но главно је то да ово премештање Срба није било никада изведено. Узмемо ли пак на ум налоге цара Леополда I. заповедницима у Угарској, да кришом и потајно поткопају углед вицедуктора и патријарха, оба-зремо ли се и на касније догађаје, долазимо до закључка, да се овом транслокацијом ишло за тим како би се Срби одржали у добром расположењу, јер је рат са Турцима поново избио.

Рат је почео тек у јесен. Год. 1694. био је главни заповедник гроф Капрара, а главна снага Ћесареваца кон-центрисана беше око Петроварадина. Генерал гроф Хер-бервил бранио је са својим трупама код Тителa прелаз преко Тисе, те је подигао мостове преко баруштина. Његов помоћник беше подвојвода Монастерлија, који је по налогу Ратнога Већа заповедао коњицом,[2]) стражарећи са својим хусарима на Тиси.[3]) Турска војска је преко Земуна ишла ћесаревцима на сусрет. Али не дође до одлучнога судара, те се обе армије после неколико не-деља повукоше назад.

Па и идуће 1695. године није се ни мало напредо-вало против Турака, иако се у пролеће припремао велики ратни план. У марту доставио је Монастерлија Дворском Ратном Већу, да би могао прикупити велику војску, само ако би Веће за ту сврху хтело набавити трошкове.[4]) Те године предводио је он и коњицу и пешадију, те је поново био упућен у околину Тителa да онде кооперира са генера-лом грофом Хербервилом.[5]) Али ни ове године не пока-заше ћесаревци никаква успеха и то нарочито због неспо-

[1]) Ратни Архив 1694. Reg. fol. 172. 189.

[2]) Thály Kálmán. Kézsmarki Tököly Imre és némely főbb hiveinek naplói és emlékezetes irásai 1686—1705. (Monumenta Hungariae historica, Scriptores XXIII.) p. 160.

[3]) Camillo Contarini, op. cit. IX. p. 411.

[4]) Ратни Архив 1695. Exp. март fol. 126.

[5]) Theatri Europaei continuati XIV. 1695. 739.

собности главнога заповедника изборнога кнеза саског Фридриха Августа. У јесен повукоше се трупе, не учинивши ништа.

Неуспеси аустријске војске нагнале су високе војне личности да предузму реорганизацију трупа, а нарочито да остваре предлоге, поднесене прошле године у погледу Срба. У своме програму истичу они и сада као основне тачке: укидање српских привилегија, збацивање патријарха и подвојводе.[1]) Но у Бечу нису смели да прихвате ове предлоге.[2]) Међу тим примљен је био предлог грофа Гвида од Штаремберга, да се Срби разделе по пуковима и ставе под команду Немаца, а подвојводи забрањено беше да прикупља и на даље контрибуцију.[3]) Тим разбијањем српске милиције и размештањем српских трупа у пукове под немачке заповедпике сужена су у многом права подвојводе. То је у истину било његово збацивање, јер је он по декретима од 2. и 11. априла 1691. постао вицедуктор „gentis Rasciauae“, но њима је он имао у боју предводити читав српски народ а не само његове поједине делове. Наравно да су ови реорганизациони планови крајем XVII века изведени били само у првим почецима. Предлози Штаремберга, Хајслера и др., иако су изношени били са вапредном журбом, остали су само на папиру, јер би формирање пукова стало много новаца, а држава тада није имала средстава. Но ипак за то уведене су неке новине, и од сада када налазимо спомена о српској милицији, којом је заповедао Монастерлија, не смемо губити из вида, да то нису више онако велике трупе, као што раније беху. Од вицедуктора gentis Rasciauae преображавао се Монастерлија све више и више у рацкога оберкапетана, иако је задржао стари назив. Но крај свега тога сматрали се Срби, који војеваху под Монастерлијом, и даље као „рацка милиција“ par excellence и као представници српскога народа.[4]) Нарочито се то јаче истиче

[1]) Ратни Архив 1695. Reg. maj fol. 178.
[2]) Ibid. Reg. maj fol. 178.
[3]) Ibid. 1695. Reg. март fol. 101.
[4]) R. Lopašić, Slovenski spomenici za povjest XVII. vijeka, Starine XXX, p. 145.

у борбама са Ракоцијем. Истакнућемо да Монастерлија није никада војевао одељен од Срба.

Априла месеца 1696. јавио је Јован Монастерлија Дворском Ратном Већу, да су Срби распоређени у пукове, па да га стога употребе на другом ком месту.[1]) Дворско Ратно Веће упутило је Монастерлију на грофа Хајслера.[2]) На Хајслеров предлог, који беше одмах прихваћен у Бечу,[3]) прикључио се Монастерлија царској армији, која се кретала против султана Мустафе II.

Задаћа војнога похода од г. 1696. била је да се освоји Темишвар. Средином јуна стигао је изборни кнез саски Фридрих Август са својим трупама у Чанад на Моришу. Ту му се придруже остале царске трупе, где беше и Монастерлија.[4]) Одатле се крену̂ле трупе ка Темишвару, који опасаше са свих страна. Али на брзо напуштена беше опсада града а драгоцено време трајило се у бесмисленом кретању. Тим је дакле осујећено освојење Темишвара. Крајем августа дође до битке код Ченеја на Бегеју. У тој битци истакао се нарочито Јован Монастерлија. Он је са четом од стотину Срба заробио једног пашу и више Турака, те их предао изборноме кнезу.[5]) Али крај све храбрости њесарева̂ца битка није била одлучена а тиме се уједно и сврши војни поход те године.

Није само неспособност саскога изборнога кнеза била узрок неуспеху аустријског оружја. Главни узрок беше јадно стање трупа и незгодне војне финансије и администрација. Заповедници националне милиције, који су презимили у Угарској, црним бојама описују беде и невоље њихових војника.

Нарочито је много патио подвојвода са Србима. У експедитним протоколима Дворског Ратног Већа из ових година сретамо се непрестано са описима и тужбама на њихово јадно стање.[6]) Иако је Монастерлија остао и даље

[1]) Ратни Архив 1696. Exp. април fol. 252.
[2]) Ibid. јуни Exp. fol. 382.
[3]) Ibid. Reg. јули fol. 287.
[4]) Ibid. Exp. јули fol. 416.
[5]) Pajuh, op. cit. IV. 403.
[6]) Ратни Архив 1697. Exp. август fol. 510. 515. fol. 264. fol. 457. и т. д.

у царској служби, не добиваше ни он а трупе још мање какву плату или материјалну помоћ. Врховни комесар војне благајнице гроф Макс Брајпер био је наклоњен Србима, те је предложло 1697. г. да се Монастерлији за то ратовање исплати 2000 форинатa.[1]) Али новаца није било а Монастерлија је и даље јадиковао.

Са повратком принца Јевђенија Савојског из Италије наступише боље прилике, јер је принц живо учествовао у седницама Ратнога Већа. Током 1697. учињено је доста за бољу опрему армије. Како је дунавска флотила била најважније саобраћајно средство за ратни материјал и провијапт, то је њој нарочита пажња обраћена и у њој су уведене биле неке новине. Трупе на лађама биле су скоро искључиво састављене од Срба. Подадмирал Софорин добио је налог да и момчад на новим лађама попуни Србима а Монастерлији је заповеђено, да се са једним делом своје милиције стави на расположење споменутом адмиралу.[2])

27. јуна 1697. упути цар Леополд I. на подвојводу патент за врбовање, у коме је уједно признао Србима велике концесије. У том патенту позива цар Монастерлију да врбује трупу коњичку и пешачку. Сви ти који ступе у царску службу и остану у њој до краја рата, као и они на лађама, ослобађају се зимских квартира и других терета и дажбина.[3])

Године 1697. предузе врховно заповедништво над царским трупама у Угарској принц Јевђеније Савојски. Та промена у врховном заповедништву била је од веома повољна утицаја на трупе. Крајеви на доњем Дунаву изабрани су као операциони терен за тај војни поход. 13. јула стигао је нови заповедник у табор код Колута, где се трупе окупљале. И не чекајући да се трупе уједине, крене принц Јевђеније одмах после пеколико дана, те после дугога марша удари табор у Ковиљу. Одатле је још боље дао утврдити Петроварадин, те смести у тврђаву доста војске. 11. августа ушао је Монастерлија са својом

---

[1]) Ратни Архив. Feld-Akten. Türkenkrieg. T. 1697. VII. 62; H. K R. Reg. fol. 283.

[2]) Ратни Архив H. K. R. 1697. Reg. fol. 205. 209.

[3]) Ратни Архив, Bestallungen 1697. бр. 2944.

милицијом од 1000 пешака и 700 коњаника у Петроварадин, где је имао да чува мост, који је био толико важан за операције.[1]) Гласови, добивени о непријатељу, не подудараху се све више и више. Није било немогуће да непријатељ мисли на Тител. Да би се армија могла кретати слободно у свима правцима, наредио је опрезни врховни заповедник, да се читав баровити крај између Тителa и Ковиља премости и да се силан материјал за мостове снесе из Петроварадина у Вилово. Подвојвода пак добио је налог да се са својим Србима крене одмах у Ковиљ. Монастерлија дошао је у Ковиљ 15. августа, но добив заповест да још даље наступа, поставио се са својим одредом између Тителa и Ковиља.[2]) У исто време доби заповест гроф Ауерсперг, који се мало пре тога прикључио главној армији, да се ушанчи код Тителa, те да брани прелаз преко Тисе. Најпосле султан напусти своје неодлучно држање. Он пређе Дунав код Панчева, а у исто време отправи један део своје војске према Сланкамену, а флоту упути у Тител. Принц Јевђеније, прозревши да султан хоће да обмане, удари према северу, врати се натраг, те поново крене према Сегедину. На маршу за Сегедин, судари се са Турцима у знаменитој битци код Сенте 11. септембра 1697. После битке одустало се од даљих важнијих ратних операција. Принц Јевђеније предузео је још само један поход у Босну. Не може се на сигурно рећи у каквим је операцијама учествовао Јован Монастерлија, пошто је извршио своју задаћу код Ковиља. По свој прилици да је он са својим трупама остао на доњем Дунаву код Петроварадина, јер се ту врло често спомиње рацка милиција, која је употребљавана за рекогносцирање.

Како је зима била на прагу повукоше се трупе у зимске таборе. Новембра 1697. поднесе неколико заповедника, на међу њима и Монастерлија, молбе за зимске станове и ослобођење од плаћања порезе.[3]) Цар је њихову молбу прихватио.[4]) Монастерлија доби још налог да поднесе т. з. мустерлисте и да спречи незаконитости и недела,

---

[1]) Ратни Архив, Feld-Akten, 1697. Türkenkrieg XIII. 7.
[2]) Ibid. Türkenkrieg 1697. VIII. 21.
[3]) Ратни Архив, H. K. R. 1697. Exp. новембар fol. 713.
[4]) Ibid. Reg. fol. 493.

што се често догађало у његовим трупама.[1]) Иако је већ било увелико зазимило, иако су Монастерлији обећаване тражене погодности, инак од свега тога не би ништа. Стога Монастерлија поново у фебруару моли за зимске станове и ослобођење од плаћања порезе.[2]) Неколико месеци касније обновише Срби са Монастерлијом ову молбу, а Монастерлија је још тражио уз то и субвенцију од 3000 форинти.[3])

Године 1698. почињу опет велике ратне спреме. У јуну је наређено било Монастерлији да опреми у бој 2000 Срба. Монастерлија изјави своју готовост, само је тражио детаљније инструкције за своју задаћу.[4]) Много је теже било набавити момчад за лађе, која се и ове године регрутовала од Срба. Пошто је намеравано да се Београд освоји, то се флота знаменито појачала. Барон Дилнер дао је градити лађе по своме плану а у погледу момчади обрати се на Монастерлију. Но Монастерлији није било лако придобити Србе за службу на лађама, пошто Срби не хтедоше служити онде само за храну и плату а без ослобођења од порезе.[5]) Стога је барон Дилнер молио Ратно Веће да упути декрете грофу Зичију и Монастерлији, да му ови ставе у службу 2000 Срба.[6])

Ратни догађаји у г. 1698. одигравали се опет на доњем Дунаву. Но Турци се никако нису хтели упуштати у битку на отвореном пољу а ћесаревци опет беху и сувише слаби да би их могли истиснути из њихових утврђених позиција. Уопће су и цар Леополд I. и султан тежили за миром, до кога се фактично дошло зими 1698/9. Преговори за мир довршени беху у Карловцима 26. јануара 1699. Аустрија склопи мир са Портом на 25 година.

Последице дуготрајног ратовања избише набрзо. Читав Ердељ и Угарска беху попљавене царским трупама које утукоше у главу сељачки сталеж. Стога је закључено да се трупе што јаче смање. Па и у погледу Срба

---

[1]) Ibid. Exp. децембар fol. 777/4.
[2]) Ibid. 1698. Exp. фебруар fol. 88.
[3]) Ibid. Exp. maj fol. 330, 339.
[4]) Ibid. Exp. јуни fol. 414. Reg. јуни fol. 248.
[5]) Ibid. Exp. јуни fol. 417.
[6]) Ibid. Exp. август fol. 559.

морале се донети неке важне одлуке, јер их нису могли одбацити пошто су непрекидно били у царској служби.[1] Ратно Веће одабра наиме 1000 до 1500 најбољих српских ратника те их стави у пограничнa местa, а остали добише нешто земље на уживање. Тим се хтело привикнути Србе земљорадњи и тако населити пусте крајеве Угарске. Монастерлија је желео да се са својим трупама насели негде у Угарској.[2]

Са Карловачким Миром завршује се један важан одсек у раду Јована Монастерлије — његово ратовање са Турцима. У тим годинама има он поред патријарха више улогу српскога војсковође, и стога се његова судба у том одсеку не може приказивати засебно од историје српског народа у Угарској. Црнојевић и Монастерлија руковали су тада приликама српским.

После свршеног рата с Турцима Монастерлија је као вицедуктор, строго узевши, био излишан. Његова је мисија била да Србе, као саставни део аустријске армије, предводи у бојy против хришћанскога непријатеља. Сада, када је ратовање престало, постала је његова мисија без значаја. Он није био официр са одређеним рангом да би га у мирно доба могли употребити код трупа. Лако је дакле могуће да се Јован Монастерлија повукао у своје место рођења или бар да се тамо дуже задржавао. За то као да говоре неки подаци из тих година у протоколима коморанске црквене општине. Марта месеца 1700 г. позајмио је Петар Монастерлија, који је мало пре тога постао „црковни синь“ брату Јовану Монастерлији од црквеног новца 50 фоpината, нашто му је овај дао залогу „8 еднои везанои кеси свиленои подь м8х8ромь стои“.[3] Августа 1701. кренуо је подвојвода са споменутим братом Петром процес у Комoрану против Марије Замбори због једнога комада земље.[4] Како се у другим годинама Монастерлија не спомиње нити у варошком коморанском архиву нити у протоколима црквене општине, може се одатле извести

---

[1] Ibid. 1699. Exp. април fol. 188.
[2] Ibid.
[3] Гласн. срп. уч. др. 67. p. 255—256.
[4] Коморански варошки архив 1701. lib. III. p. 987.

оправдан закључак, да се он у време, када се у архиву и протоколима спомиње, бавио у месту рођења.

У првим годинама XVIII. века уведена је по Србе веома важна институција, а наиме знатно проширење и појачање пограничне милиције. Дотадашња погранична милиција није била више довољна да чува крајеве, који су Карловачким Миром припали поново Угарској а који због дуготрајног ратовања беху опустели. Природну границу према Турској образоване су тада од прилике реке Мориш, Тиса, Дунав и Сава. Стога је решено да се оснују још два погранична генералата: један на Дунаву и Сави а други на Тиси и Моришу, што је фактички и изведено г. 1701. и 1702.[1]) Природно би било да су Јована Монастерлију упутили на границу. Барон Шлихтинг, члан комисије за уређење војничке крајине, питао је у својим извештајима Дворско Ратно Веће, за какву службу да употреби подвојводу у пограначним генералатима.[2])

И ако је Јован Монастерлија по завршеном рату са Турцима добио више похвалних декрета, у којима се истиче његова верност и оданост, ипак се у Бечу мислило да је опасно пустити га на границу, те му тако омогућити ближе везе и споразум са патријархом.[3]) Divide et impera! Тим принципом руководили се бечки политички кругови у првом реду, па тек у другом реду у име признања његових великих заслуга у рату са Турцима дата су Монастерлији лети 1701. нека имања у околини Буле, између Кереша и Мориша. Могуће је да се тим хтело утицати на Србе да населе ове крајеве. Подвојводи се нису свиделе локалне прилике тога краја те је молио да му се даде земљиште у Толнанској жупанији.[4]) И већ 18. августа 1701. добила је будимска коморска администрација налог да се Јовану Монастерлији уступе пустаре у вредности од 10.000 форината. У тој повељи каже се, да се та милост указује подвојводи Монастерлији стога, што је он од младости, командујући Србима, послужио часно без

[1]) О уређењу војне границе види F. Waničck „Spezialgeschichte für die Militärgrenze“ Wien 1875.

[2]) Ратни Архив, H. K. R. 1701. Reg. Јули fol. 355.

[3]) Дворски и државни Архив Illyrico-Serbica 1683—1715. Nr. 161.

[4]) Ibid. Nr. 164.

икакве плате или награде од ерара, него се свагда борио о свом руху и круху. Стога му се уступа у Толнанској жупанији 12 пустара и то: Pel, Kemeczen, Tevelii, Kisdorny, Kovoasin, Zamba, Kononya, Bathlomii, Kaimond, Szent-Bal, Exdomanii, Szarakt. То се право посесије преноси само на његово мушко потомство, али се изрично наглашава да поседници не смеју онде спречавати увођење католичке религије.[1]) Садржина ове даровнице достављена је комисијама за уређење пограничних генералата.[2]) У децембру 1701. био је Монастерлија у поседу тих пустара. 29. децембра исте године узете су у заштиту и његове куће као и посед и издана наредба, да нити војне власти нити ко други има право наносити му какве било штете. Жупанијске власти упућене су да од Монастерлије потражују само онолико колико и од других поседника. Један царев декрет опет ставља Јована Монастерлију као личност из војних кругова под војну јурисдикцију, која је једино власна позивати га на одговорност.[3])

Уступањем ових добара Монастерлији постигла је аустријска влада што је желела. Она је подвојводу удаљила од српскога народа и спречила заједнички рад са патријархом. На брзо за тим уклоњен је са границе и патријарх Арсеније III. Црнојевић и патријарашка резиденција премештена у Сентандрију. Тиме се хтело оставити одрешене руке католичкој пропаганди, којом је руководио кардинал Колонић, а која је ставила себи за задаћу да поунијати православне Србе. Рад римокатоличкога свештенства био је до крајности безобзиран.[4]) Наравно да се то није могло допасти Србима, те се аустријска влада бојала, да Црнојевић и Монастерлија због таке повреде привилегија не побуне како год српски народ. Али није било разлога бити толико неповерљив према овој двојици. Како патријарх тако и подвојвода желели су једино да

---

[1]) Двореки Комореки Архив 1701. Hungarn, Reg. fol 101.
[2]) Дворски и државни Архив, Illyrico-Serbica 1683—1715. Nr. 163.
[3]) Ратни Архив 1701. Bestallungen Nr. 3156.
[4]) О раду католичке пропаганде види: Joseph Fiedler, Die Union der in Ungarn zwischen der Donau und Drave wohnenden Bekenner des griechisch-orientalischen Glaubens (Sitzungsberichte der Wiener Akademie Bd. 38).

поново поврате у православље поунијаћеног епископа Љубибратића и још неколико српских отпадника.[1])

И ако је Дворско Ратно Веће ставило Монастерлију под војну јурисдикцију, ипак се жупаније нису на то обзирале, тако да је подвојвода више пута морао тражити заштите код војних власти. Иначе је он живео више као приватан човек на своме добру. У децембру 1702. жели он да заједно са неким Владиславом Дерије куповином дође до пустаре Анговара.[2])

Интересантан податак пружа нам међутим један документ из год. 1707. дакле после смрти Монастерлијине. Ту се пиме Монастерлија назива generallus et Petrovaradensis colonellus Savae.[3]) Како о томе ништа поближе нисам могла докучити, то ми се чини читава та ствар загонетном.

Једва се беше Аустрија Карловачким Миром опростила ратовања са Турском, када на почетку XVIII. века, онако изнурена, загази у нову борбу, у шпански рат о наследство. Заузета и сувише изван граница државних, није могла иступити у Угарској енергично и успешно, те буну у клици угушити. Оно додуше и раније су планирани пројекти за реформу у Угарској, али се са извођењем непрестано одгађало. Племство је међутим ковало заверу, те је напокон побуна добила широке размере. На чело устанка истиче племство Фрању II. Ракоција. Ја се нећу дубље упуштати у питање Ракоцијина устанка, него ћу само навести, да је Ракоција, пошто је сретно из Винернајштата умакао у Пољску и споразумео се са погламицама Куруца, јуна месеца 1703. г. дошао у Угарску и развио заставу слободе.[4])

---

[1]) Ратни Архив, H. K. R. Exp. 1701. октобар fol. 488. fol. 680.

[2]) Дворски коморски архив. Hoffinanz. 1702. Reg. децембар fol. 831.

[3]) Дворски и Државни Архив „Illyrico-Serbica“ 1689—1725. 3 ad 313.

[4]) Franz Krones, Zur Geschichte Ungarns im Zeitalter Franz Rákoczy II. (Wien 1870), Rákoczy Franz, Mémoires sur les révolutions de Hongrie (Бренерова „Histoire des révolutions de Hongrie“ Haye 1739.); Szalay László, Magyarország története (Budapest 1850—1863.); Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen.

*

Бидерман је опазио веома добро у својој студији, да се Аустрија у опће а специјално у овом случају само с помоћу Словена одржала у равнотежи и да је с помоћу њиховом извела колико толико у пракси идеју целокупности државне, која јој је већ одавна толико била омиљена.[1] Ни један од словенских народа није живље ни вољније учествовао у борби против Ракоција него Срби са својим подвојводом Јованом Монастерлијом. Његова улога војсковође сада више није била толико илузорне природе. Али времена се мењају! Раније су у Бечу смишљали да збаце Црнојевића и Монастерлију и да их отуђе од српскога народа. Сада, када је могла наступити опаспост да немачки „народи" приступе покрету, потребна су била обојица као вође „gentis Rasciauae". Оба они добише позив да се ставе у акцију и да одушеве српски народ за Ћесареву ствар. Монастерлијино делање за време трајања овога покрета са чисто војнога становишта још је од мањега значаја него раније, али узме ли се на ум да је он свагда остао послушан и храбар аустријски војник и да је он добивене налоге свагда у интересу аустријском верно вршио, то је онда он цару учинио велике услуге.

Када се у пролеће 1703. почеле узимати мере да се устанак угуши, питао је Монастерлија, да ли је потребно да за ту сврху прикупља људе и ако јесте, да се он тим војницима постави за заповедника.[2] Монастерлију позваше у тој ствари у Беч[3] те му наредише да врбује коњанике, али он то није могао брзо извести, јер не беше за то потребних средстава, због чега су и друге припреме споро извођене.[4]

Много енергичније радили су присталице Ракоцијеве. Прокламација Ракоцијева, упућена српском народу из Секељхида 9. августа 1703. остала је истина без утицаја, али је за то растао број Ракоцијевих присталица међу Мађарима. Жупаније су редом једна за другом одрицале цару покорност. Половином септембра поверено беше под-

[1]) J. H. Bidermann, Geschichte der österr. Gesamtstaatsidee Abteil. 1—2. Innsbruck 1867—1889.
[2]) Ратни Архив H. K. R. 1703. Exp. април fol. 321.
[3]) Ibid. Reg. maj fol. 348.
[4]) Ibid. Exp. maj fol. 421.

војводи да мотри на дунавски прелаз на ушћу Драве.[1]) Како се спорадичким покушајима није могла зауставити бујица побуне, ступише заповедници тврђава у Угарској (Будима, Сегедина, Сигета и т. д.) у споразум. На и Јован Монастерлија живо је с њима дописивао у погледу диспозиција које је требало предузети.[2]) Заповедник Будима, пуковник Пфеферсхофен позва Монастерлију себи те му заповеди да са јаким одредом Срба брани од бунтовника прелазе на Дунаву од Будима до ушћа Драве, а нарочито да мотри на Сентандрију.[3])

Подвојвода беше и оран и вољан да предузме што живљу акцију али није било новаца ни муниције. За издржавање два пука коњаника тражио је он за свакога човека 6 рајнских талира и 3 форината, изјавивши да се без тога не могу придобити и врбовати ратници.[4]) Но Срби се кашње морали задовољити и са много мање, па напокон и без икакве плате. У опће се осећала велика оскудица у ратном материјалу. Монастерлија имао је добити оружје из Будимског магазина, али пуковник Пфеферсхофен не могаше се апсолутно одазвати томе налогу, јер и сам није имао новаца ни муниције за свој гарнизон.[5]) Монастерлија је онда, да би своје трупе наоружао и припремио, отишао у Коморан.[6]) Генералвахтмајстор гроф Хуин очекивао је узалуд подвојводу, под чијим је заповедништвом Монастерлија имао да чува дунавску обалу.[7]) Стога се и он а и други заповедници тврђава јако туже на одсуство Монастерлије.[8])

Напокон пође за руком Монастерлији да прикупи и наоружа један одред Срба. С тим одредом придружи се он трупама генерала грофа Шлика. Овај је оперирао против Ракоцијевих трупа, које су, заузевши брдске вароши, с успехом продрле биле у Тороцку и Тренчинску жупанију.

---

[1]) Ibid. Reg. fol. 841.
[2]) Ibid. Reg. октобар fol. 896. fol. 908. Exp. fol. 1018.
[3]) Ibid. Reg. октобар бр. 120.
[4]) Ibid. Exp. октобар fol. 986.
[5]) Ibid: Reg. fol. 1018.
[6]) Ibid. Reg. октобар fol. 1001. Exp. 1018.
[7]) Ibid. Reg. fol. 942.
[8]) Ibid. Exp. 946—7. fol. 1016. 1017.

Крајем октобра 1703. предузе Шлик са својим немачким пуковима, једном четом мађарске милиције и Србима под Монастерлијом неколико пападаја на бунтовнике. Он би сретан те потуче једнога од главних Ракоцијевих приста-лица, Очкаја, заузе Севу и продре до брдских вароши.[1]) Изгледа да је Монастерлија мало допринео том успеху, јер се Шлик тужи на њега Дворском Ратном Већу, које опет тепи Шлика тиме што признаје да Монастерлија није од најбољих, али нека се послужи њиме како уме и како зна.[2]) Монастерлија се опет извињава да нема довољно провијанта и муниције.[3]) Тешко је рећи да ли је збиља тако било или је он у истину рђаво или у оиће никако извршивао војне налоге, или је разлог томе била неста-шица у војницима.

Придруживши се грофу Хуину требало је да Мона-стерлија с њиме предузме диверзију против Јегре или према Тиси.[4]) Та наредба поновљена беше у месецу де-цембру.[5]) По свој прилици да је Монастерлија већ тада био отишао, јер га је пуковник Пфеферсхофен изаслао да утиша немире и начини реда код својих санародника, који су немилице пљачкали.[6])

Равни крајеви између Дунава и Тисе пружали су већ крајем 1703. слику сељачкога устанка. Многе чете војника размештене беху свугде у наоколо. А када на-ступи глад и невоља изгубише људи свако осећање, те сташе пљачкати и убијати редом, не гледајући да ли је жртва присталица Ракоцијина или не. Нарочито се у том погледу истицали Срби. Будући без плате и хране, бацише се немилосрдно на становништво Пештанске, Пилишке и Жолтске жупаније. На српску милицију све се више ја-дају разни војни заповедници. Код Срба је нарочито за-владао неред после смрти српскога пуковника Киба. До-лазак подвојводе слабо је био од користи. Њему беше немогуће да успостави ред. Стога доби брзо укор и он,

[1]) Stephanus Katona, Historia critica regum Hungariae t. 36. p. 376; Engel, Geschichte der Hungarn V. p. 188.
[2]) Дворски Ратни Архив, Exp. fol. 1077. 1082.
[3]) Ibid. Exp. октобар fol. 979. Reg. децембар fol. 1178—1179.
[4]) Ibid. Exp. Новембар fol. 1126. 1131. Reg. Новембар fol. 1088.
[5]) Ibid. Reg. децембар fol. 1078.
[6]) Ibid. Exp. новембар fol. 1128.

а сем њега још неколико заповедника, због ових српских изгреда.[1])

Што се дубље улазило у зиму, пљачкашки походи Срба били су све чешћи и опаснији. Они захватише и друге жупаније, али највише страдао је Кечкемет. Кечкеметски становници слали су заповедницима сваковрсне поклоне како би их одобровољили и стекли у њима одбрану. У књигама варошкога архива читамо да је Монастерлија зими 1703/4. добио на дар једнога коња и вина, а касније један леп календар.[2]) Монастерлија је, као и други команданти, 5. децембра позвао притешњено становништво, да разбојнике хвата и да сваку пљачку одмах пријави. У исто време опоменула је Угарска Дворска Канцеларија Монастерлију, да спречи изгреде код српске милиције са најстрожијим мерама.[3]) Но све то није ништа користило, јер нису само немилице пљачкали Срби под командом Монастерлије.[4]) Становништво је узалуд подизало тужбе. Напокон је дошло дотле да се ни сами заповедници, па и Монастерлија, не осећаху више сигурнима.[5])

Монастерлија је међутим остао у Бају, камо га је упутио генералвахтмајстер гроф Хуин, да би оданде могао евентуално извршивати налоге грофа Шлика.[6]) Али већ 15. децембра била је издана заповест Србима да марширају у Сегедин, да се ставе под команду пуковника Глобица, од Лефелхолца и Монастерлије, те да заједнички предузму акцију против бунтовника.[7]) Но ова експедиција тешко да је извршена, јер је Монастерлија 17. децембра био још у Бају,[8]) а крајем тога месеца доставио је генералвахтмајстер Крајц, који је био изаслан у Бају на инспекцију, да Срби још нису ништа предузели против непријатеља. У исто време послао је он извештај о стању рацке милиције под командом Монастерлије у Бају. Према томе извештају

---

[1]) Ibid. Exp. новембар fol. 1067. 1082. 1088.
[2]) Hornyik János, Kecskemét város története.
[3]) Hornyik János, A ráczok ellenforradalma 1703—11 ((Századok 1868.) p. 547—8. 550—1.
[4]) Ратни Архив H. K. R. 1703. Exp. fol. 1230. 1235.
[5]) Ibid. Exp. fol. 1212.
[6]) Ibid. Exp. fol. 1238.
[7]) Ратни Архив, Feld Akten 1703. Ungarn XII. 8.
[8]) Ратни Архив, H. K. R. 1703. Exp. fol. 1197.

састављена је била ова крајем 1703. из једне коњаничке компаније од 710 људи заједно са официрима и подофицирима. Но свеже снаге придолазиле су непрестано.[1])

У Бечу су тек у зиму 1703/4. почели увиђати да се устанак у Угарској не може угушити са обећањима и неколиким ударцима сабаља. Принц Јевђеније, који је од почетка био за енергичну акцију, придобије цара на своју страну, те се цар одлучи, да пошаље у Угарску снажну војску и да се против непријатеља енергично окрене оружје. За главнога заповедника буде именован фелдцајгмајстер граф Сигбертхајслер, истина строг човек али без особита војничкога талента.

У Бечу су много давали на добро расположење Срба, који, иако у војничком погледу не особито дисциплиновани, у овом сељачком рату могаху бити од велике користи. Већ у децембру пустио се био Бечки Двор у преговоре са патријархом и Монастерлијом.[2]) На позив ове двојице образоваше се многе чете, које стадоше на супрот Мађарима на великој угарској равници, у Славонији и Ердељу. Што се Срби одазвали у тако великом броју има се приписати једино агитацијама оба сриске старешине. На крај свега тога ипак су неке више војне личности сумњичиле Црнојевића и Монастерлију, протурујући гласове како обојица стоје у вези са Ракоцијем.[3]) Но официри који беху боље упућени у ствари као пуковник Пфеферсхофен и други, нису веровали у те гласове, те умирише Дворско Ратно Веће.[4]) Ове сумње потицале су отуда, што се Ракоци и његове присталице много трудили да за себе придобију Монастерлију, надајући се да ће са њиме придобити читав српски народ.

Почетком 1704. освојише бунтовници простране крајеве у северној и источној Угарској, те се под заповедништвом грофа Каролија и грофа Берчењија упутише према аустријској граници. Унутра у Угарској захвати устанак и десну обалу Дунава. Овде се под командом

---

[1]) Ратни Архив, Feldakten 1703. Ungarn XII. 32.

[2]) Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen 1. Serie. 6 том стр. 273.

[3]) Гласник 67. p. 181—3.

[4]) Ратни Архив, H. K. R. 1703. Reg. fol. 1088.

генералвахтмајстера Крајца и подвојводе Монастерлије прикупљале искључиво српске трупе. Оба заповедника дођоше до Дунавече, где се утабориште. Средином јануара 1704. потукоше их устаници жестоко. Ту се нарочито истакли Ракоцијеви капетани Фрања Деак и Имре Илошваји. Генералвахтмајстера Крајца заробиште, те га са још неколико Немаца одведоше у Мишколц. Деак за тим пређе преко замрзнута Дунава те је Србе гонио. Многи од Срба беху убијени или заробљени.[1]) Монастерлија пак сретно умаче у Бају.[2])

Бунтовници продираху сада дуж десне и леве обале дунавске према југу. У пролеће прећоше курцуке чете Драву, те поплавиште Славонију и Хрватску. Тамошње становништво стаде да се колеба а неки се одметнуше од цара. Бан хрватски, гроф Палфи стави се у споразум са угарским Србима како би лакше непријатеље изагнао из земље и устанак с ове стране угушио. Њему дођоше у помоћ генералвахтмајстер гроф Херберштајн и подвојвода Јован Монастерлија. Њима пође за руком да са префектом Славоније, Александром Коланеском придобију становништво за себе и да их покрену на ратовање против Курупца. За то време повукоше се мађарски устаници на леву обалу Драве. Цесаревци пођоше за њима, те, потпомогнути славонским крајишницима, узеше на јуриш Шиклош. Пуковник Херберштајн поседне варош а Коланека и Монастерлију пошаље у Печуј да онде рекогносцирају.

Када је од њих дознао да је варош много пострадала и да се угарске чете све више повлаче, пође Херберштајн за угарским четама узастопце. Иако је Печуј пристајао уз цара, ипак су Срби онде починили велике изгреде, убијајући нарочито римокатоличко свештенство. Са крајишницима, састављеним већином од Срба, било је доиста тешко изаћи на крај. Тако напр. када их је гроф Херберштајн упутио у Сигет у помоћ опседнутом грофу Хуину, не хтедоше они поћи онамо. Тек са великом муком пође официрима за руком да их наговоре да марширају даље. Са малом пратњом кренуше напред пуковник Херберштајн,

[1]) Stephanus Katona, Historia critica regum Hungariae. t. 36. p. 495—6; Hornyik, A Ráczok ellenforradalma, p. 609—610.

[2]) Ратни Архив, H. K. R. 1704. фебруар Exp. fol. 168.

потпуковник Дибури, подвојвода Монастерлија и префект Коланек у Сигет, да би од тамошњег заповедника сазнали за евентуалпе налоге Дворског Ратног Већа. Куруци, који су опседали били тврђаву, разбијени од српских и немачких војника, пљачкали су по околини. Монастерлија са неколико крајишких капетана и 5000 Срба пође за њима у потеру. Том приликом многобројна села беху порушепа, опустошена и опљачкана. За тим предузе Монастерлија нападај на Капошвар, чије становништво утече према Блатном Језеру. Због таких операција или боље рећи пљачкашких похода пође напокон за руком пуковнику Херберштајну да бунтовнике потисне иза Пане и Весприма.[1]) 15. априла послао је гроф Хајслер, који се на другој страни борио са устаницима, извештај цару из табора код Тотиша, у коме јавља, да су трудом Палфија, Херберштајна и Монастерлије крајеви с ове стране Дунава очишћени од Куруца и да су они потиснути преко Дунава.[2]) Но ти успеси не беху од велике и трајне вредности, јер су устаници на брзо поново организовали чете, те и даље пљачкали.

Крај све готовости и верности Монастерлијине проносили се и даље гласови, да подвојвода држи са Ракоцијем. Фелдмаршалајтнант Нехем оптуживао га је чак да је он потпирио устанак у Славонији. Разлог томе видео је он у томе, што су и славонски Срби тражили зимске квартире и слободу од дажбина, дакле оне повластице, које су имале трупе Монастерлијине.[3]) На основу тога нареди Дворско Ратно Веће пуковнику Херберштајну да ту ствар детаљно извиди.[4])

Показало се и овом приликом да су све те тврдње неистините. Проузроковане беху оне непослушношћу и недисциплином славонске крајишке милиције као и других Срба. Сумњу су даље изазивали непрестани покушаји Ракоцијевих присталица да придобију Монастерлију. Тако се напр. Хелепрут више пута обраћао на Монастерлију.[5])

---

[1]) Ратни Архив, Feld-Akten, 1704. Ungarn IV. 11.
[2]) Ibid. Feld-Akten, 1704. Ungarn IV. 11.
[3]) Ibid. H. K. R. 1704. мај Exp. fol. 576.
[4]) Ibid. 1704. април Reg. fol. 342.
[5]) Archivum Rakoczianum I. 1. p. 107.

Било је случајева да се неке српске чете колебале на чију ће страну прећи, а у мађарским изворима наводи се да су неке кратко време држале са Ракоцијем. Но то беху изузеци и Монастерлија није за то могао бити одговоран, јер не беху сви Срби под његовом командом. Срби су пљачкали и убијали без икаква плана као што то обично бива приликом сељачких устанака.

Читавога тога лета борило се и даље. Из Монастерлијине молбе за провијант и плату, упућене Дворском Ратном Већу, види се, да је и подвојвода учествовао у овим операцијама и да је имао под собом 14 компанија.[1])

Пошто се преговори за мир, за који су посредовале Холандија и Енглеска, разбили, настављена је борба у јесен. Граф Хајслер предузе поход дуж реке Вага. Подвојвода пак доби налог од Дворског Ратног Већа да са 1400 пешака и 400 коњаника поседне и чува дунавску обалу.[2]) У Бечу се међутим сасма оправдано бринули да Монастерлија не ће бити у стању са тако малим бројем људи чувати и бранити од бунтовника дунавске прелазе на терену од Будима па до ушћа Драве.[3])

Како би Србе и њихова вођу још више придобили, донесена је у новембру 1704. једна важна одлука у погледу подвојводе. Цар Леополд I. подари му наиме достојанство угарског пешачкога пуковника, те нареди Дворској Комори да подвојводи поводом његова именовања преда златан ланац са његовом сликом и још к томе тромесечну пуковничку плату у напред. У истом декрету позван беше Монастерлија да са 1200 Срба пешака и 400 коњаника чува Дупав од Будима до ушћа Драве.[4])

Али то се није тако брзо испунило, јер, како је опазио један члан Дворског Ратног Већа „новца нема и неће га бити“. Због тога није ништа користило ни навађивање грофа Хајслера, који је био наклоњен Монастерлији.[5]) Слабо су помогле и молбе Монастерлијине,[6]) који је, да

[1]) Ратни Архив, H. K. R. 1704. Exp. fol. 1192. 1843.
[2]) Ратни Архив, Feld-Akten 1704. Ungarn XI. 2.
[3]) Ibid. 1704. Ungarn X. 6.
[4]) Ibid. H. K. R. 1704. Reg. новембар fol. 1166—68.
[5]) Ibid. 1704. новембар Reg. fol. 1166—1167.
[6]) Ibid. 1704. новембар Exp. fol. 1347. 1513.

би начинио што бољи утисак, приложио уз молбе и похвалне декрете разних заповедника као Палфија, Вондмона и др.[1]) Када све то би без успеха дође подвојвода у Беч.[2]) У Бечу је остао целу зиму 1704/5. све до пролећа, молећи непрестано да му се изда даровани златни ланац и плата.[3]) Наравно да је дуго чекао за тим. Пуковник Пфефферсхофен пак није знао ко ће да му чува дунавску обалу, те се често распитивао за подвојводу. Када је Монастерлија у јуну 1705. дошао у Будим дошао је без златнога ланца а није могао ни људе прикупити.[4])

И ако се тих година често туже на војничку неспособност Монастерлије а нарочито Срба, ипак војни кругови не могаху бити без њих, јер су многе трупе биле одаслане у Италију. Но да би се Србима могли више користити наређено беше Монастерлији да Србе уврсти у регуларне трупе и да их привикне на редовну војну службу и дисциплину.[5]) 1. маја 1715. издан је Монастерлији патенат за врбовање. Требало је да прикупи хиљаду пешака и хиљаду коњаника, те да их као регуларну војску раздели у десет компанија. Дворско Ратно Веће обећало је том приликом да ће дати потребан новац, ратне знаке, заставе, бубњеве и трубе.[6]) Узгредице да споменем да је Монастерлија безброј пута молио да му се даду ратни знаци, а када је умро, наставио је молјакање и његов наследник.

Монастерлија је и у години 1705. учествовао у борби са Ракоцијевцима и то прво под заповедништвом генерала Глекелсперга, који је оперирао око Дунафелдвара и Пака.[7]) Но Глекелсперг не беше задовољан са Србима, тражећи да му се пошаљу немачке трупе.[4])

Како су устаници с јесени те године на Тиси напредовали и како је могла наступити опасност да Велики

---

[1]) Ibid. 1704. новембар Exp. fol. 1339.
[2]) Ратни Архив Feld-Akten, 1704. Ungarn XI. 10. XII. 10.
[3]) Ратни Архив H. K. R. 1705. јануар Exp. fol. 72. Reg. fol. 19.
[4]) Ibid. 1705. јуни Exp. fol. 886. 927.
[5]) Ibid. 1705. март Exp. fol. 295.
[6]) Ратни Архив, Bestallungen 1705. maj Nr. 3459.
[7]) Ратни Архив, H. K. R. 1705. јули Exp. fol. 1023.
[8]) Ibid. 1705. Reg. fol. 1062.

Варад падне а Ракоци са лакоћом да се докопа Ердеља, заповедио је фелдмаршаллајтнант гроф Хербервил, наследник Хајслеров у заповедништву над трупама у Угарској, да армија маршира према Будиму а одатле на Тису. 18. септембра писао је енглески посланик Степне, који је брижљиво извештавао своју владу о току рата, како је „Monasterale, General of the Rascians“ упао са 5—600 људи у непријатељску земљу, те отишавши сувише унутра, пао у руке устаника.[1]) Тај неуспех наравно да је дао повода генералима да рђаво говоре о подвојводи и о Србима.[2])

Царска војска кренула је преко Великога Варада у Ердељ, где се сјединила са кором Рабутина. Ту је подводу и смрт нашла. Из извештаја грофа Рабутина, писаних у јесен 1706. у табору код Тереша више Солнока, види се, да је Јован Монастерлија у лову, гонећи зеца, пао с коња и пребио ногу, што му је набрзо смрт нанело.[3])

Монастерлију је као српскога пуковника наследио у достојанству потпуковник Димитровић. Њему је цар Јосиф I. 27. априла 1707. поверио управљено заповедништво над српском милицијом.[4]) Али те трупе звале се још дуго Монастерлијини Раци.[5])

Јован Монастерлија оставио је за собом удовицу, са девојачким именом Ана Рашковић, и петоро деце.[6]) После његове смрти молила је породица да јој се исплати заостала пуковничка плата и да јој се даде припомоћ.[7]) Цар Јосиф I. прихватио је ту молбу, те је у фебруару 1710. наредио благајници Ратнога Већа да исплати удовици 2818 форината.[8])

Сачувало се и неколико података о Монастерлиној деци, 3 сина и 2 кћери. Најстарији син Адам достигао

---

[1]) Archivum Rakoczianum II. 2. p. 206.
[2]) Ратни Архив, Feld-Akten 1705. Ungarn X. 6 в. и А.
[3]) Ibid. Feld-Akten 1706. Ungarn XI. 9.
[4]) Ibid. H. K. R. 1706. Exp. fol. 277. Bestall. 1707. Nr. 3624.
[5]) Ibid. H. K. R. 1707. fol. 865.
[6]) Коморански жупанијски архив. Lad. V. fasc. 18. Nr. 50.
[7]) Ратни Архив, 1708. април Exp. fol. 431.
[8]) Дворски Коморски Архив. Ungarn 1710.

је чин оберкапетана дунавске крајишке милиције. Приликом једнога упада у Срем пао је славно у борби са Турцима. Његову су главу Турци однели у Београд а тело му је сахрањено у манастиру Хопову.[1]) О другом сину Јовану[2]) не могох ништа детаљније докучити. Трећега сина, Јосифа Монастерлију именовала је царица Марија Терезија 1744. због храбрости пешачким пуковником.[3]) Сахрањен је у манастиру Шишатовцу.[4]) О две кћери знамо само толико да се старија звала Ана.[5])

На као што су подвојводини синови тако су и његови унуци и даљи потомци били у царској служби, и то већим делом код крајишке милиције. Син Адама Монастерлије, Теодор, био је погранички капетан у Петроварадину.[6]) На молбеници коју је српски народ 1727. поднео у ствари потврде привилегија читамо међу многим потписима и име Данила Мопастерлије, капетана у Петровом селу.[7]) У XVIII. веку спомињу се поред војника из породице Монастерлија и неке Монастерлије (Димитрије, Христифор и др.) као трговци.[8]) Ну то су свакако потомци Петра Монастерлије, брата подвојводина и они се не налазе на молби, поднесеној због обнове племићске дипломе. Ја нисам даље пратила судбу Мопастерлија, јер то не спада у оквир ове радње.

На крају ћу додати још неколико речи о Монастерлији у опће. Јован Монастерлија био је први и последњи подвојвода српски. Он је могао а и требало је да самосталније и изразитије иступи у националном правцу. Али то није зависило толико од њега колико од спољних прилика, које се баш тако сложиле да ослабе његов положај. Он, као угарски коморански грађанин у аустријској служби, није имао стварних и тесних веза са српским исељеници-

[1]) Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи II. p. 234. бр. 3343; Ратни Архив H. K. R. 1708. fol. 431.
[2]) Комор. жуп. архив, Lad. V. fasc. 18. бр. 50—4.
[3]) Рајић, op. cit. IV. 405—6.
[4]) Љуб. Стојановић, op. cit. II. p. 160. бр. 2968.
[5]) Комор. жуп. архив. Lad. V. fasc. 18. бр. 50—5.
[6]) Љуб. Стојановић, op. cit. II. p. 234. бр. 3343.
[7]) Лет. Мат. Срп. књ. 125. стр. 128.
[8]) Комор. градски архив lib. 18.

ма, који су још свеудиљ у грофу Ђорђу Бранковићу ишчекивали свога месију. Није даље било могуће да се Монастерлија без војнога образовања истакне као војнички старешина поред добрих аустријских генерала. Сем тога његове су трупе били Срби, који су тада скоро били оно, за шта су их држали, а наиме хришћански варвари. Али и ако се опоре речи и куђења од стране Карафе, Хајслера и др., који су познати били због суровости и безобзирности, морају узети само cum grano salis, ипак се не сме губити из вида, да се Монастерлија и Срби ита више и код Сланкамена, Ченеја и другде, нису истакнули каквим тактичким делима.

Није даље тачно мишљење да је Јован Монастерлија био искључиво војничка особа.[1]) То мишљење може важити само за други период Монастерлијина делања, наиме у добу његова учешћа у угушивању Ракоцијина устанка, али никако у опће. За доба ратова са Турцима учествује он живо у народним стварима. Но с временом је његов рад у том правцу све слабији. Од српскога подвојводе постаје без његове воље угарски пешачки пуковник, али је за то Монастерлија, и ако добар Аустријанац, остао увек и добар Србин.

Звање вицедуктора већ је у клици било неодређено, несигурно, а кашње још и више, јер је Јован Монастерлија по природи био неодлучан и без икакве иницијативе. Оба декрета цара Леополда I., онај од 2. и онај од 11. априла јако се разликују. По првоме декрету требало је да Монастерлија дође на место Ђорђа Бранковића, али нити Аустрија нити Срби нису знали какву улогу да му даду, а све да су и били на чисто с тиме, тешко да би се у томе сложили. У другом декрету је, као што знамо, то знаменито место изостављено. Јован Монастерлија био је у пола деспот а у пола аустријски официр. Он је био у неку руку посредна веза и прелазно средство. У добу од 1691. до 1706. Срби се већ у главном били акодомовали.

Како је Монастерлија био човек погодан, није тешко нагађати о његовим односима са патријархом, али поуз-

[1]) Између осталих заступа то мишљење и Швикер у делу Politische Geschichte der Serben in Ungarn.

дано не може се ништа рећи, јер немамо за то материјала. Сачувало се само једно писмо патријарха Црнојевића подвојводи али и оно је више формалне природе и безначајне садржине.[1]) Гроф Ђорђе Бранковић, који о свештенству не мисли ласково, исмева се у својој хроници подвојводи због његове попустљивости, осуђујући га што је црквеног достојанственика признао за старешину.[2])

Тешко је замислити две веће противности од грофа Ђорђа Бранковића и подвојводе Јована Монастерлије. Први беше занесењак, скроз националиста са великом тежњом да влада. Он је хтео пошто пото постати деспотом, те се у ствари ослобођења из затвора обраћао разним европским владарима. Таке претензије и така препреденост ретко се када сретају. Јован Монастерлија пак указује нам се као човек скроман, искрено одан Аустрији, без икаквих аспирација и претензија. Лажни деспот беше свакако окретнији; он показује, да се модерно изразим, црте self made man; у избору средстава не беше бог зна како скрупулозан. Прави подвојвода пак био је далеко карактернији. Ђорђе Бранковић шкодио је Србима тиме што је ковао смеле планове и што није зазирао ни од каквих средстава. Јован Монастерлија шкодио је можда стога, што је имао и сувише мало иницијативе и што је тако верно слушао.

Аустрија много дугује подвојводи за његову велику оданост и верност. Аустријанцима је чак ишло и то у прилог што је Монастерлија био незнатан, што се није истицао. После смрти Јована Монастерлије није ником више дана част подвојводе. Срби тиме нису много изгубили а аустријској влади није било то достојанство више потребно.

---

[1]) Лет. Мат. Срп. 1848. књ. 80. стр. 68.
[2]) Ст. Новаковић, Из кронике деспота Ђурђа Бранковића (Гласн. срп. уч. др. XXIII. стр. 152—7.

ИЗ ЖИВОТА ЈОАКИМА ВУЈИЋА

од

ПАВЛА ПОПОВИЋА

(Свршетак.)

III. Joaким и кнез Милош.

Са кнезом Милошем Јоаким је био у добрим односима, дуго, шеснаест година, од првога познанства (1823) па до Милошева одласка из Србије (1839). Ти односи књижевника и владаоца, били су овакви. Кнез Милош је помагао књижевнике (не треба ни рећи да је њима помоћ била потребна): Вука, Мушицког, Милована Видаковића, Симу Милутиновића, и толике друге. Тако је помагао и Јоакима. Њега је он, уз то, више волео него друге. Јоаким је био за њега човек. Добар је био, послушан, одан, нарочито згодан за шалу и „увеселеније“, за спрдњу управо, а могао је каткад и иначе послужити за какав мање важан посао. . . .

Али хајдемо редом. Прво познанство Јоакима и кнеза Милоша било је 1823, и то овако. Јоаким је увек имао добротвора кадгод је издавао коју књигу; они би му или дали повећу своту, или лично исплатили цео трошак око књиге. Тако му је некакав Енглез Јулиан Вертерсон дао хиљаду динара за *Француску Граматику* 1805; Јефтимије Христић, „лещедер“ новосадски, платио је цео трошак за *Бертолда* 1807; Лука Солар, „купец“ земунски, платио је исто за *Награжденије и наказаније* опет 1807; Димитрије Поповић, трговац новосадски, исто за *Бертолдина* 1808;

Аксентије Андрејевић дао му је триста фоpината за *Јестествословије* 1809; Михаило Јовановић из Пеште платио му је трошак за *Младог Робинзона* 1810; Василије Вуковић из Петриње, за *Алексиса и Надину* исте године; Петар Стојановић из Арада за *Крешталицу* 1814; Самуило Ненадовић из Баје, за *Лунару* 1815; итд.[1]) Тако је то ишло све до 1823, кад је штампао *Училишче добродјетељи*, па остао за њ дужан штампару триста фоpината. Тада добротвора није било ни једног да то исплати, и Јоаким увиде да је исцрпао свој кредит код свих својих имућнијих познаника, да је добио од њих све што је могао добити. Онда се Јоаким сети кнеза, који је дотле већ био помогао понеком, Мушицком н. пр. 1822,[2]) итд. Он, дакле, напише кнезу писмо из Пеште 15 августа 1823, титулише га као „началника и предводитеља народа серпскаго“ а себе као „непознатога народољубитеља“ и кнежевог „покорњејшег и нижајшег раба“, и извини му се што му се обраћа као непознатом: „истина, каже он, да ваша великоможна персона мени непозната јест“, али му је име познато. Не тражи много том приликом, ни као поклон: свега триста фоpината, а за толико ће му послати књига. У исто доба шаље оглас за *Новјејше Земљеописаније* које је био намеран издати, и казује да ће за то требати две хиљаде фоpината. Шта је кнез на ово писмо одговорио не знамо; вероватно, ништа. Али Јоаким се није дао збунити. Три месеца доцније, крајем новембра 1823, потегне овај неустрашиви путник у Србију у којој дотле није био, дође из С. Андрије право у Крагујевац, изиђе лично пред кнеза, исприча му како је он „један славеносерпски списатељ“ који је „списао“ *Новјејше Земљеописаније*, али како је „недостижан“ исто „на тип издати“, јер то стаје две хиљаде фоpината, па сад му не остаје друго него „смиренњејше“ молити „Његово Књажеско Сијателство“ да га у том помогне, а ваљда га ни „Његово Књажеско Сијателство“ неће тек тако одбити кад је, сиромах, дошао „преко толике широке и дањне земље“ и то „с опасностију живота“ а све због тога несрећнога *Земљеописанија*.

---

[1]) *Животоп.* 437—440.

[2]) В. писмо Л. Мушицкога кнезу Милошу од 24 јуна 1822.

Кнез се зачуди шта ће књига стати, али ипак хоће да га помогне, само не одмах, јер га не познаје довољно, а био је досада преварен од неких књижевника. Јоаким, кнежевим обећањем задовољан, врати се кући.[1]) Нашавши овде онде нешто новаца, за шта му је требало не мало времена, он 1824 године да̄ дело у штампу, и оно буде 1825 готово. Јоаким онда 6 августа 1825 пошље кнезу 25 комада, а кнез му 8 јануара 1826 пошље хиљаду гроша на дар; кнез је ту био дарежљив, платио му је троструком ценом сваки комад.[2]) Нешто из благодарности према кнезу за ту услугу, а нешто идући за вересијом ради те књиге све до Земуна, Јоаким јула месеца 1826 пређе опет у Србију, и 2 августа опет изиђе пред кнеза, који је тад био у Пожаревцу, да му учини „покорњејшу реверенцију“, и да заблагодари, опет „покорњејше“, на „отеческом дару“.[3])

Тога тренутка настаје нова фаза у односима кнеза и књижевника. Кнез увиде, да ли сам или опоменут на то од Јоакима, да се овај сиромашни књижевник може употребити на нешто корисно. Дотле путници нису обилазили Србију,[4]) нити је описивали, а то би требало учинити; зашто то не би учинио Јоаким? Он је путовао много и далеко, где тај све није био; а и писао је земљопис, ето баш тај земљопис о којем је тога тренутка била реч; зна, дакле, како се „земље описују“, и знаће ваљда и Србију описати, у коју већ ево други пут долази. А и иначе је згодан, благодаран је те како, кад је ето лично дошао да се захвали за послати дар; чак је писао о том, јавно, у немачкој књижици једној и рекао да га кнез обдарио.[5]) Он ће, дакле, опет писати о кнезу, износити његова доброчинства, хвалити га. Баш зато, да би му се

---

[1]) *Животоп.* 391, 399—401; *Kurze Biogr.*, 11.

[2]) *Животоп.* 406—410. — Цена књиге је била 7 форинта шајна (14 гроша), в. *Животоп.* 409. — В. и *Kurze Biogr.* 14.

[3]) *Животоп.* 415.

[4]) Магарашевић је путовао 1827, Пирх 1829, Посарт 1837, итд. Магарашевић изрично каже у IV писму од 26 авг. 1827 (*Пут. по Срб.* изд. Н. Библ. 21) да „овог рода списанија (путовања по Србији) немамо“ и да ће прво дело бити Јоакимово *Путешествије.*

[5]) Та књижица је *Kurze Biographie des Herrn Joachim Vuits*, која је изашла 1826, вероватно пре августа месеца; в. у њој стр. 14.

дала прилика похвалити кнеза и његову владу, треба му дати да пише о Србији. Нека је, дакле, мало пропутује; опробан је он путник, моћиће издржати, и ако му је 54 године. Кнез, дакле, реши да пошље Јоакима на пут по Србији.

Јоаким сврши тај пут[1]) за непуна четири месеца, од 7 августа до краја новембра 1826. Нестрпљиви кнез хтео је да се то још брже сврши, до краја октобра, али Јоакиму није било „возможно“ у том року „предвзјато дјело ко концу привести“, јер су „путови доста опасни и страшни“.[2]) Свршивши пут, Јоаким остане у Србији и да га опише, и он у писму из Крагујевца 31 јануара 1827 пише кнезу: „ја непрестано данъом и ноћом трудим се и радим да би (вручено дјело) по вкусу. . . . Вашего Сијателетва . . . . благовремено ко концу привео“. Али „дјело“, које је ваљда било готово до јула 1827, не испаде „по вкусу“ кнеза Милоша: рукопис је изишао велики, а кнезу по својој прилици није било до многога плаћања. Јоаким је сад морао скраћивати рукопис; у том циљу доби он јула 1827 пасош „за цесарију“, и сде у С. Андрију да на миру прекроји дело и да га штампа.[3]) Прекрајао га је један два месеца ваљда; у писму из С. Андрије од 21 новембра он јавља: „ја сам исту ову моју књигу на кратко по други пут списао“, али ће ипак књига изнети до 25 табака и имаће и сликâ. Књига је и цензурисана у Будиму, и штампа се већ, „и већ трећи табак у послу находи се“. Неко време доцније, кнез зажели „најпре имати“ рукопис дела, у којем је ваљада

[1]) Овде не мислим пространо описивати пут Јоакимов и што је с њим у вези; то сам учинио на другом месту, и овде ћу само допунити раније описивање (в. *Из књижевности*, стр. 133—151: Јоаким Вујић у Србији), и то у колико се ствар тиче односа кнеза и Јоакима.

[2]) Писмо кнезу из Ваљева 17 октобра 1826; има још једно писмо с тога пута, неважно, од 20 авг. 1826 из Јагодине.

[3]) У деловодном протоколу писама из кнежеве канцеларије (исписе из овог протокола који се тичу Јоакима љубазно ми је учинила гђца Милица Марковић stud. phil.) има под бр. 928, јула 1827, ово: „Вујичу Јоакиму ц. к. поданику пасош за цесарију“. Држим да је Јоаким од 31 јан. кад је горње писмо писао на до јула провео у Србији.

хтео нешто нарочито да види, или да уопште одмери дело по обиму и иначе, али је, бар 20 фебруара 1828 кад Јоаким то пише, то било „поздно“, „понеже да до десет дана цјело дјело хоће бити совершено и печатано“, а „такожде и фигуре већ илуминирају се и скоро хоћеду бити готове“. Јоаким ће, у осталом, од 500 штампаних комада, сам донети кнезу 200 комада „о другом будућем духовском нештапском пазару“ т. ј. крајем маја.[1]) Марта месеца *Путешествије* је било већ ваљада изишло из штампе, а Јоаким га је ваљда по обећању донео лично кнезу. Године пак 1829, у писму од 28 марта, Јоаким јавља да ће се књига превести на француски. „Ја сам, каже он, једну књигу (реч је о *Путешествију*) већ послао у Париз к једном мојем честном пријатељу Французу, именујемом високоучепом Г. Жан Епање, који је директор философије у университету париском, и тај исти даје ту ју књигу чрез шпрахмајстера . . . на француски језик превести“. Нама, додајмо, није познато да је књига преведена.

Тако се од августа 1826 до марта или маја 1828 свршио тај поверени посао Јоакимов око путовања и описивања Србије. За то време Јоаким је био добро награђиван од кнеза Милоша; које он, које његова жена Пелагија примили су, по очуваним признаницама или белешкама, у 1827. 3300 гроша; у 1828, 3500 гроша.[2]) Посао је, дакле, био готов; и кнез и Јоаким били су намирени, и сад су везе између њих имале да престану.

Међутим, те везе нису престале. Кнез је и даље, после 1828, помало помагао Јоакима, и ако му није дао никакву књигу да пише; Јоаким је, опет, и даље, молио за помоћ. Њих двојица нису волела да се раставе за навек. Кнез није мрзео да има некога који га хвали и уздиже једнако. А Јоаким га је хвалио, видели смо, у једној не-

---

[1]) У писму од 21 нов. 1827 рекао је да ће дати кнезу 300 комада; сад је смањио.

[2]) *М. Петровић*, Финансије и установе обн. Србије, 904; деловодни протокол писама кнеж. канц. под 355 и 398, марта 1827: „препоручено Јакову Јакшићу да . . . дâ 500 гроша Јоакиму Вујићу, списателју“, итд; писмо кнезу од 2 фебр. 1831: „ја сам равно и љета 1828 у Пожеравцу (*тако*) от вас имао чест примити 1500 гроша, то јест 300 фор. у сребру“.

мачкој књижици најпре. Затим га је хвалио у *Путешествију*, те како, до понизности, до најгоре понизности.[1]) Он је и писао то *Путешествије* да прослави Милоша; он то сам каже, видели смо раније, у писму од 21 новембра 1827.[2]) У том истом писму, у осталом, он се показује још понизнији кнезу него што је у књизи био. Пред Цвети 1826 била је код Авале буна против кнеза Милоша, под вођством Ђорђа и Марка Чарапића. Милош брзо угуши буну, и све учеснике примерно казни. Међу учесницима био је и неки Михаило Берисављевић, учитељ београдски, „јуности београдске учитељ“ како се потписивао сам. За казну, кнез нареди да му одсеку парче језика и десну руку. Тако онакажен, Михаило крене у свет да на себи покаже Милошева зверства, изиђе и пред аустриског цара.[3]) Тиме цео свет изазове против Милоша. Сима Милутиновић, кад је то чуо, написао је одмах кнезу једно писмо пуно протеста; срећа његова те га је по Вуку послао, а Вук, паметан, задржао писмо.[4]) Само Јоаким остаје непоколебљиво одан кнезу и после тога, још оданији. У поменутом свом писму од 21 новембра 1827, у којем казује како је видео тога Михаила који се без руке и језика показује свету као жртва Милошева, Јоаким је љут на Михаила не на Милоша, и додаје „да би му требало још̑те и очи да се избоду, нос и уши отсеку“ кад је тако рђав. Такву оданост кнез је волео, и није хтео да је оставља ненагрђену. Можда је кнез и иначе потребовао Јоакима: да му јавља политичке новости са стране, као што је то доцније чинио, и као што је чинио и Вук; да му опет да̑ какав послић да сврши, као што изгледа по једном писму с

[1]) *П. Поповић*, Из књижевности, 1906, стр. 148—151.

[2]) В. I главу ове расправе.

[3]) О томе Михаилу постоје акта у Државном Архиву. Има једно писмо његово Милошу од 17 авг. 1824. Има и друго, без датума, где прича целу буну како је текла. Има и песма његова, датована 25 априла 1829 (Панчево), у којој моли кнеза за милост. — Иначе в. о њему и тој буни *М. Петровић*, Фин. и устан. I, 698—701, 828.

[4]) Писмо С. Милутиновића штампано је у *В. Богишић*, Једна руковет из Вукове преписке, Дубровник, 1903, стр. 44—51 (в. и *Срб*, 1902, 870); оно је датовано 28 јуна 1826 (Лајпциг).

краја 1829.[1]) Што се Јоакима тиче, он је такође волео да се држи кнеза, и сигурно више него кнез њега. Он се осећао као кнежев човек, човек из кнежеве куће. Он се познао био с целом Милошевом породицом: кнегињу Љубицу и „бегове“ Милана и Михаила познао је долазећи Милошу; Јеврема и Томанију, као и Јована и Круну, браћу и снахе Милошеве, познао је путујући по Србији.[2]) Он их је сматрао као своју породицу. Како га је Милош звао „сином“, то он њега зове стално „оцем“;[3]) у писму од 14 децембра 1829 назива Љубицу „моја свјетла госпожа мамица“, а у писму од 7 септембра 1835, помиње Јеврема као „мојего стрица господара Ефрема“. Јоаким је ту потпуно ушао у династију. А имао је и потребу да у њу уђе. У времену о којем говоримо, Јоаким није добро стајао. Године 1810 Јоаким се био добро оженио, добио велико имање уз жену; 1826 тужи се како, услед неких дугих породичних парница, умало није дошао до „праве сиротиње“.[4]) Ускоро ће, разводом брака, и то изгубити, и пасти сасвим на терет кнезу Милошу.

Односи Јоакима и кнеза, дакле, имали су повода да буду добри и после 1828. У 1829 н. пр. добио је Јоаким нешто новаца од кнеза. Писмом из С. Андрије од 3 новембра 1829, он моли од кнеза „коју пару к обдержанију скорбнаго и печалнаго живота“ његовог, јер се, каже, Дунав излио и „потопио све три њиве“ његове, а уз то га и болест истрошила („откако сам, каже он, љетос из Беча дошао, . . . све једнако бједан лежао сам на скоро смертној постељи“); кнез му је послао, јер већ у писму од 14 децембра исте године Јоаким захваљује на „вели-

[1]) У писму из С. Андрије од 14 дец. 1829, Јоаким моли кнеза за опроштај „што вам, каже он, за сада . . . налог не могу исполнити и к вама абије доћи, него о грјадућем пештанском јозефиваšару . . . хоћу . . . доћи“.

[2]) В. *Путешествије*, изд. С. К. Задруге, I, 53, II, 91, 145. — Са Јевремом се најраније познао, још 1823, при првом преласку у Србију (*Животоп.* 397; *Kurze Biogr.* 10).

[3]) В. писмо Милошево Јакову Јакшићу из Пожаревца 12 дец. 1834 (*М. Петровић*, Финанс. и установе I 868): „не могу пропустити ову прилику да вам не препоручим мог сина Вујића“; Јоакимово писмо из Н. Сада од 16 јан. 1839, и др.

[4]) *Kurze Biographie*, 20.

кодушном и неоцјењеном дару“. У 1830 тако исто. Писмом из С. Андрије од 2 марта 1830 Јоаким опет моли „коју пару“, јер се јако истрошио те зиме, „горке, жалосне и нечалне дуге зиме“, каква давна није била; доћиће ускоро у Србију, пошто најпре у Беч оде.[1]) Да ли је тад што добио, не знамо, али је августа те године био у Србији и добио нешто новаца.[2]) У 1831, иста историја, само ту има и нешто ново.

У 1831, наиме, Јоаким се раставио од своје жене. Са женом као да поодавна није био у љубави. Јаша Игњатовић, чији је отац био међу онима који су Јоакима оженили на брзу руку, прича да је Пелагија Јоакимова била „намргођена жена“ и „добра газдарица“ и није трпела његово одлажење у весела друштва, играње позоришта, итд., и да се њихова свађа отуда изродила.[3]) Јоаким сам не казује тај узрок, али прича свађу. „Откако сам, пише он кнезу из С. Андрије 2 фебруара 1831, имао чест от вас последњи пут растати се . . . , непрестано у распри, кавги, противоборству и скаредноме домашноме непријатељству живим с мојом женом; она мене дан ноћ какогод бесна паклена кучка гризе“. Ствар је дошла до развода, три пут су већ на суду били, и она „с худом помраченом совјестију њеном“ и „окајаном и скверном душом“ пориче пред судом да је он икада допосио новац у кућу од кнеза. „А коме би ја иначе могао . . . , каже он даље у писму, толике новце дати него њој, бесловесној крокодилки и бесној паклепој кучки?“ Такво стање није дуго трајало, и 25 маја 1831 Јоаким „конечно остави“ своју „злоправну и пакосну жену“. Игњатовић прича да је он том приликом „у кући . . . таку комедију изредио да би о њој тек старији Сент-андринци могли приповедати“.[4]) Јоаким само каже да тада није „са собом ни пет форинти

---

[1]) У том писму он честита што су у Крагујевцу на бадњи дан, а у Београду сада скоро „звона . . . первјејши пут зазвонила“. (в. о томе *С. Л. Поповић*, Путовање по новој Србији, 216, прим.).

[2]) *М. Петровић*, Фин. и установе, I, 904; в. и I главу ове расправе.

[3]) *Недељни лист*, 1879, бр. 3: Одломак из мемоара Ј. Игњатовића.

[4]) *Недељни лист*, навед. место.

узео“, него је „само гледао да душу спасе и от нечестиваго зла отбјегне“.[1])

Одбегавши тако од жене, Јоаким остави за навек С. Андрију, у којој је дотле стално живео. Сад је почео да се потуца, и то по манастирима, као што ће доцније поглавито чинити. 20 јуна 1831 дође он у манастир Бездин „во епархији темишварској“, где га архимандрит „аки већ изгубљепаго человјека на своје благодјетељне руке прими“.[2]) У Бездину он одмах узе писати свој „живот и чрезвичајна прикљученија“, и заврши их крајем септембра исте године, како каже у писму отуд од 28 септембра. Ту остаде до 20 фебруара 1832, а после одмах крену на пут, оде у Карловац да штампа књигу (то је оно *Животоописаније* за које смо рекли да није „прешло цензуру“ ни у Будиму, ни Бечу), и доби код Мушицког, који је тамо био владика, „свободну трапезу“ за то време.[3]) Првог маја *Животоописаније* је било штампано, а с њим и *Пјесни Њ. И. Величества сверосиски*, мала једна књижица коју су „проклети Хрвати“ хтели „на ватру (да) спале“.[4]) Али се и задужио због тога, и ваљда због путовања у Фијуму и Трст маја 1832,[5]) и сад кнез треба да га помогне.

Кнезу се Јоаким обраћао за цело то време. Већ 2 фебруара 1831 моли помоћ; 28 септембра исте године такође. А кад су маја 1833 рачуни штампарски стигли на исплату, молбе постају све јаче и чешће. И ако је био помогнут од једне госпође, он ипак има велики дуг да плати: штампару у Карловац 300 фор. сребра, литографу у Пешти 85 фор. ср. „Зато, пише он кнезу из Земуна 20 маја 1833, мили, добри, медени, златни и слатки отац мој, сожалујте се на мене, вашега изгубљенога сина, и не дајте му да конечно погине“; тражи 400 форината.

---

[1]) Писмо кнезу из Бездина 28 септ. 1831. — Доцније као да је Јоаким поправио односе са женом; в. његово писмо Вл. Ракићу у С. Андрију од 1 авг. 1835 где он њу назива „добром и предрагом женом Пелагијом“, и где каже да је „код ње био“ о „Преображенију“ 1834 кад је ишао у Беч (*М. Лудајић*, Из срп. прошлости, VI Јавор, 1892, стр. 507—8).

[2]) *Животоп.* 433.

[3]) *Животоп.* 432.

[4]) Писмо кнезу 8 нов. 1833.

[5]) *Животоп.* 151, 157.

Чекајући то, он замоли и добије 10 форината од митрополита Мелентија. који се тад случајно десио у Земуну. Али не дочека убрзо кнежеву помоћ, и за то му пише 30 маја опет, и моли очајно, понизно, 200 талира. Митрополитови новци, каже он, „есу скоро ишчезнули, ербо плати квартир, плати прање, плати за хаљину коју сам преврнуо, није ми више од 40 крајцара сребра остало". Једини кнез може му помоћи; иначе, довршава он писмо, „от глади погинути морам, ербо овде у Немачкој код наши Сербаља нема никаквога милосердија и помилованија". Кнез; наравно, учини му. Није могао допустити да његов слатки син од глади погине у тој немилосрдној „Немачкој".[1] А после, Јоаким је за цело то време био добар према кнезу. Честитао му је добијене ордене, желео да добије и Босну, радовао се да од кнеза постане „краљ серпски", слао му *Чича Вују* да га развесели, итд. Па и у *Животописанију* због којега је и дошао у невољу, помињао га је с похвалом, испричао и цео разговор што је имао с њим.[2] Кнез му, дакле, дâ колико му лично треба за трошак, 40 форината;[3] штампар ће мало причекати. Јоаким се тада смирио, и тек 8 новембра из Панчева опет тражи 300 форината за штампара, који му је тек тада, на неке јаке гарантије, предао све примерке књига.

Као што смо видели, нашег је орла притерала зла година баш добро. Крајем 1833 Јоаким је остао без жене, без куће, без прихода, упућен на манастире само, као пуки сиромах. Шта да ради? Како је тада обновио свој стари занат играња позоришта. и фебруара 1832 играо негде своју *Паушку Јагодинку*,[4] то је помислио да с тим занатом стече кору хлеба: писање књига и тако се показало као ствар која се не рентира. Онда пређе у Србију, изиђе пред кнеза у Крагујевцу, и замоли га да тамо установи позориште, стално, сасвим друкчије од досадашњих

---

[1]) За све ово, в. писма кнезу од 2 фебр. 1831, 28 септ. 1831, 20 маја 1833, 30 маја 1833.

[2]) В. писмо од 2 фебр. и др.; *Животоп.* 391—416; деловодни протокол писама под 5 јун. 1833.

[3]) В. писмо кнезу од 6 јула 1833 из Земуна; *М. Петровић*, Финанс. и уст. I, 867, 904.

[4]) *Животоп.* 419.

његових, и боље, какво је можда целог века желео а не могао остварити. Кнез је то сматрао као спрдњу по свој прилици, али није мрзео то, и учини Јоакима „директором књажеско-српског театра“. Овим настаје опет нова фаза у односима кнеза и Јоакима. Јоаким поново ступа у кнежеву службу, али сад као чиновник, под платом. То је могло бити децембра 1833.[1])

Нова дужност Јоакимова,[2]) која је трајала више од две и по године, није трајала непрекидно. Представе су престајале често и Јоаким се за то време бавио и другим пословима. У 1833 прављене су припреме за представе. У 1834 представе су почете у марту,[3]) и могле су ићи само до јуна, пошто је у јулу и августу Јоаким био у Панчеву, Темишвару и Бечу.[4]) Не изгледа да су се продужиле те зиме, пошто кнез није био октобра и децембра у Крагујевцу, где је позориште било.[5]) И плата „директору театра“ као да с почетка није била регулисана, него тек од 1 септембра; „ето већ и девет месеци прођоше, пише он кнезу 1 јуна 1835, како ја ваша благодјејанија уживам“.[6]) У 1835 представе су такође могле само кратко време трајати. До половине јануара кнез није долазио у Крагујевац;[7]) априла, јуна и почетком јула такође није био у њему,[8]) те према томе представе су могле бити само

[1]) *М. Петровић*, Финанс. и устан. I, 867.

[2]) Као напред о путовању по Србији, тако ни овде о Јоакимову позоришту ми се нећемо упуштати у пространо излагање, и из истог разлога; овде ћемо само допунити раније описивање тога (в. *Л. Поповић*, Срп. драма у XIX веку, С. К. Гласник, 1902, V VI), и то у колико има везе с предметом ове главе.

[3]) *М. Петровић*, навед. место.

[4]) Писма Јоакимова кнезу од 13 и 24 јула 1834 писана су из Панчева, оно од 15 авг. из Беча, и у њему се говори о бављењу у Темишвару.

[5]) В. писма кнезу од 10 окт. и 13 дец. оба писана у Крагујевцу; *М. Петровић*, нав. дело, 868.

[6]) Писмо кнежево Јоакиму 20 јула 1834 (наређује да му се дâ 50 фор.); писмо Јоакимово 24 јула (захваљује за послатих 50 фор.), и 15 авг. (тражи новаца); делов. протокол писама под 24 авг. 1834 (тражи новаца); *М. Петровић*, навед. дело, 904 (примио 26 септ., 31 окт., и 14 нов. 60, 450 и 100 гроша).

[7]) *М. Петровић*, 868.

[8]) В. писма Јоакимова кнезу од 24 апр., 1 и 4 јуна и 11 јула писана у Крагујевцу.

од половине јануара до априла, као што су и биле фебруара.[1]) А 19 јула кренуо се кнез из Пожаревца на свој познати пут у Цариград, с којега се вратио тек 11 новембра. За то време, Јоакиму је било досадно седети бадава у Крагујевцу; зато, одмах 25 јула, затражи одсуство, да га проведе у Београду, где би рад био штампати неке књижице. Те књижице биле су *Шума код Сибиња*, *Праваја љубов Ирине и Филандра*, *Сирома стихотворец*, *Кратко је и вјеродстиноје сочињеније Угрина списателя о народу серпскоме*, и раније често помињати спис *Чича Вуја*, који је Јоаким још маја 1833 нудио кнезу да штампа, па га овај није штампао. Кнез, из Цариграда, 7 августа, нареди да се „књижице“ Јоакимове најпре прегледају да ли одговарају правилима цензуре. Преглед се учини, и нађе се да три прве књиге одговарају потпуно тим правилима; *Кратко је . . . сочињеније* не може се штампати „да не би двор аустријски штогод негодово“, а *Чича Вуја* опет зато што „на једном листу истргнутом кога ни сам Вујић не зна где треба да се умести“, има речи „противне благопристојности и благонравију“, н. пр.: „уп, цупа, цупа, кврц, зврц, трц“, или: „љубов супружества ест една досада, едно мучение“, итд. Све се то јави кнезу 24 августа. Неколико дана доцније, три одобрене књижице стигну из Крагујевца у Београд, да се, по кнежевој наредби, штампају, по 300 примерака, на најпростијој хартији. 4 септембра дође и Јоаким у Београд; он добије собу „у старој бившој митрополитској резиденцији“, а „кост“ код Д. Исаиловића, који је тада био цензор и коректор штампарије. Одобрене књижице „хоћеду се скоро пословати“, јавља Јоаким кнезу чим је стигао; што се оних других двеју тиче, њих је кнез дао на преглед Лази Зубану и Мојсеју Јанковићу, као што смо раније рекли, а Јоаким је молио да се тај преглед одложи до кнежева повратка. Међутим, штампање књига убрзо се прекиде, ако се уопште и почело,[2]) јер Јоаким мораде, по писменом налогу кне-

[1]) *Малетић*, Грађа за ист. срп. нар. позоришта, 3—5.

[2]) За све ово о поменутим књигама в. писмо Јоакима кнезу од 25 јула, 7 септ., 28 септ., 1835 (в. и 1 нов. 1836) и Мојсеју Јанковићу 4 окт.; акте од 23, 24 авг. и 30 окт. писане Цветку

жеву из Цариграда, отићи журно у Крагујевац да спреми све што треба за представе, пошто ће кнез ускоро доћи.[1]) Ово је могло бити већ првих дана октобра ако не и раније, јер већ 6 октобра Д. Давидовић јавља из Крагујевца да ће „употребити све силе“ да „би удовлетворио високочајшему . . . налогу касателно устројенија театра“. За „театар“ придодат је био Јоакиму тада Јаков Јакшић, „хазпадар“ кнежев и народни, и Давидовић је имао да их обојицу надгледа. „Ја понапред знам, јавља Давидовић кнезу истом приликом, да ћу и с једним и другим награбусити, и да ћу много јада видити с њима . . . , ну трудићу се да им жива мира не дам, особито Јакшићу, ком ћу све говорити да је он надзиратељ Вујићев а ја опет његов; . . . да ће њему запасти да вуче ужета на завјесама, и пали и усјече свеће и кандила, итд.“ Припреме су ипак ишле траљаво, због Јоакимове старости и слабости. Кад се кнез 11 новембра вратио, ништа није било свршено, и представе се нису могле давати. „Откако сам из Београда . . . у Крагујевац био дошао, пише Јоаким кнезу 12 новембра, пао есам са свим мојим здравијем, ербо изгубио сам моје очи, изгубио мој ход, сљедовательно сила моја и свјет очију мојеју остависта мја; тако, није ми возможно каковим либо начином вас... с театри моји служити: ја би се преће надао био мојој смерти нежели да ово дочекам да вам у овој струки па послуги бити не могу!“ Тако се, дакле, не изведе по свој прилици ни једна представа крајем 1835, поред свих припрема и доласка Милошева. Године 1836, фебруара месеца, знамо да је било представâ.[2]) После тога није их могло бити, пошто је Јоаким марта и априла био у Београду.[4]) Положај Јоакимов није тада био на чисто изведен. 21 априла Јоаким пише кнезу, и пита: „мислите ли ме још̀те и дал̀ше овде у Београду задержавати, или да се к вами у Крагујевац к театру припесем?“ „Благоволите, додаје он, расположе-

---

Рајовићу и кнезу. — Књиге су ове све остале до данас у рукопису, сем *Излишне љубави Ирине и Филандра*, штамп. 1847.

[1]) В. писмо Јоакимово кнезу из Крагујевца 12 нов. 1835.

[2]) *Малетић*, наведено дело, 5.

[3]) В. писма Јоакимова од 1 марта, 24 марта и 21 јуна 1836, писана из Београда.

није сверху у мене . . . учинити, само да ваш благи и слатки лебац бадава не кварим". Кнез је и учинио „расположеније" поставивши га 25 јуна 1836 поново „директором театра . . . с месечном платом от десет талира".[1]) Али Јоаким није могао више ту службу да врши. Стар је, слаб је, лишен је „вида, хода и све крјепости", а посао је „трудни и тјаготни" око позоришта; он није више „у состојанију њега далше точно испољавати", а неће „више да слуша њеке малоумне људе говорити" како он „всује" прима плату „а никаквога театра досада представио" није. Тако пише он кнезу 9 јула. То што он пише званична је молба, и у тој молби он тражи да буде „члеп исправничества београдскога", а не више „директор театра". Неколико дана доцније, 17 јула, он „се тужи да му је опредељење дојакошње плате мало" . . . и „моли се да му се плата повиси".[2]) На обе молбе кнез је одговорио тим што му је уважио оставку као „директору театра" почетком септембра 1836.[3])

Тада престаје државна служба Јоакимова. Кнез Милош није могао више ни па што употребити овога старца од 64 године. Зато му да пензију т. ј. остави му и даље 10 талира месечно.[4]) Јоаким неко време поседе у Србији, па одмах с пролећа оде у Бају, своје родно место, а из Баје у друга места, у свако помало: Панчево, Земун, Н. Сад, манастир Раковац, Карловац, итд.[5]) Највише се задр-

---

[1]) В. писмо Јоакимово од 9 јула 1836.

[2]) Деловодни протокол писама кнеж. канц. под 17 јул. 1836.

[3]) *М. Петровић*, Финанс. и установе, I, 868. — Деловодни проток. писама назива Јоакима 17 јула 1836 „директор театра" а 3 нов. 1836 „слав. српски списатељ".

[4]) В. Јоакимово *Путешествије по Угарији* . . ", Београд, 1845, стр. I прим.; тако и акт кнеж. канц. писан Пант. Х. Стоилу 3 маја 1837, у Крагујевцу.

[5]) Поменути акт П. Х. Стоилу помиње да је Јоаким у Бају; писмо Јоакимово од 25 маја 1837 писано је у Панчеву; писма од 16 и 22 јуна као и од 14 јула (овде: да је 4 јула дошао поново из Баје) и 28 авг. писана су у Земуну; писма од 13 септ. (овде: да је био у Карловцу до 6 септ.) и 2 дец. писана су у ман. Раковцу (акт кнеж. канц. од 9 дец. такође га помиње у том месту). Тако у 1837 години. У 1838, сва су писма Јоакимова (26 септ., 28 дец., 31 дец.) писана из Н. Сада; у 1839 (16 јан. и 7 фебр.) тако исто.

жа у Н. Саду. С кнезом није престао дописивати се. Јављао му је понеке политичке новости: како је Станковић постао архиепископ карловачки, како „мађарски Срби“ желе кнезу краљевство, итд. Желео му је и сам понешто: да га Бог н. пр. „над цјелим нашим народом возвиси како што је возвисио и кедр на Ливану“, итд. Долазио је на границу, у Земун, а хтео је прелазити и у Топчидер само није могао због пасоша, кад га је кнез звао једанпут на договор ради неког посла. Жао му је било често што не може да види кнеза и његове.[1]) „Топлосердечно желио би, о Господи Боже мој — каже он у писму из Н. Сада од 16 јануара 1839 — када би ми возможно било Дадилова крила имати; к вама, мили отац, преко Саве прелетити, пред светле стопе ваше пасти, пак како оне тако и светле руке ваше изљубити и благодарнима радоснима сузама мојима оросити“. А кад је нешто мало доцније дознао да је кнез долазио у Земун да дочека кнегињу из Темишвара, он жали у писму од 7 фебруара 1839, „да сам и ја, макар било пјешице, из Новога Сада у Земун дошао, . . . ваше свјетле стопе с радоснима и благодарнима синовскима сузама изљубио и оросио“. То писмо од 7 фебруара 1839 последње је које је писао кнезу . . .

Не треба, додајмо напослетку, замишљати да су односи Јоакима и кнеза били увек подједнако добри. Било је и рђавих момената, и Јоаким је падао каткад у немилост, или имао понешто да претрпи од кнеза. Ми смо у првој глави помињали како је 1830 Јоаким пао у немилост због Вука и Зубапа. То му се случило и 1835. Јаков Јакшић,[2]) којега смо раније поменули, заменио је овде ову двојицу. У писму од 1 јуна тужи Јоаким Јакшића „хазнадара“ да се „чини конечно чужд“ кадгод треба Јоакиму да се плати штогод. Јакшић је, каже он, „гори от публичног распутног разбојника, пустахије и хајдука“, он краде при исплатама као сваки банкротирани трговац, а „ја сам, додаје он, један заслужени серпски у

[1]) О свему овом в. мало пре поменута писма Јоакимова од 1837—39.

[2]) В. о овом човеку *Вук*, Скупљ. истор. и етн. списи, Београд, 1898, I, 288—290.

народу нашему син, кога не само да наш серпски род за његове заслуге познаје, него још̀те и инородни и иноза-кони народи припознају мој неусипни труд, кога сам ја за мој добри и мили серпски род полагао“. Само, кнез није хтео да припозна тај неусипни труд ономе који је тако напао Јакшића, и Јоаким је одмах пао у „немилост и презрење“. „О како ми је тешко на бједно срце моје пало, пише он кнезу 4 јуна, када сам ономадне у недељу от ваше свјетле љубави отергнут и одбачен био, пак из вашега свјетлога двора с горкима и жалоснима сузама мојима изишао био: овде перу није дата сила моју тугу, скорб, плач и жалост описати!“ Помирење је сигурно ускоро следовало, ваљда још пре пута кнежева у Цариград. Још је једна ствар била између њих, крајем октобра 1836; тако бар изгледа. Кнез Милош је волео да се шали са својим људима, да им издаје комичне пасоше, да растура њихове карикатуре, итд.; то је радио с Вуком, с Давидо-вићем и другима. Један је такав карикатурни портрет освануо и на вратима Јоакимова стана, портрет Јоакимов наравно; сва је прилика да је то учињено било по кне-жевој наредби. Јоаким је, писмом од 1 новембра 1836, молио кпеза да нареди да се карикатура скине и баци; он је већ „један стари близу гроба долазећи човек“, и не треба да буде „изверженн поруганију и бешчестију цјелога народа београдскога“.[1]) То су, ето, ствари непри-јатне што су биле између кнеза и Јоакима, али то су и све.

Непријатне ствари настају за Јоакима тек после кне-жева одласка из Србије, после 1 јуна 1839. Пенсија коју је Јоаким дотле уживао, престала је тада, и престала једном за свагда. Кнез Михаило је није наставио, и Јоаким се за време његове владе потуцао по Русији, по неким манастирима; треба читати његово *Путешествије по Унга-рији, итд.*“ па видети како је бедан изгледао на том путу. По повратку, тражио је од Државнога Савета[2]) 10 јула 1843 „да би му се, из призренија тога што је он као списатељ, осим други заслуга отечеству нашем чињени,

[1]) В. писмо од 1 нов. 1836, и делов. протокол под 3 нов. 1836.

[2]) Неке од ових података који се тичу Држ. Савета љубазно ми је ставио на расположење Г. Алекса С. Јовановић. б. министар-председник.

списао књигу под именом *Вујича Путешествије по Србији*, какова пензија опредјелила"; Савет је одбио молбу. Доцније, јамачно на поновну његову молбу, Савет је 7 новембра 1844 решио „да се Г. Вујичу, из призренија на превелику старост и оскудност његову, даде као милостиња једанпут за свагда десет дуката из државне касе". Још доцније, а све у већој беди будући, он се неколико месеци пред смрт обрати последњи пут Савету за помоћ. „Пошто сам, каже он у молби од 24 јуна 1847, највећу част живота мог у сочињавању и издавању полезни, к изображенију милог ми рода серпског служећи књижица провео, и тим начином сва она средства којима се живот и уживљење човечије обично за будушчу старост и немошч обезбеђава пренебрегнути морао, . . . и најблажи потреба живота лишавам". Он моли Савет да му у име тога „какву такву годишњу пензију" одреди, „да не би, додаје он, жалосну негдашњег Велизарија судбину, од куће до куће милостињу просећи, у последњој старости мојој искусити принужден био". Савет је, 14 јула 1847, решио да му се изда „један подарак од двадесет дуката ћесарских". . . .

Наше није да овде улазимо у описивање последњих година и дана у Јоакимову животу; што смо и ово навели, то је да се види колико је Јоаким изгубио у кнезу Милошу. Да додамо још, што се тиче односа Јоакимових и Милошевих, ово. Јоаким се, колико знамо, није после 1839 састајао с кнезом Милошем; није га случајно где нашао, није му нарочите посете чинио, није дочекао годину 1858 и повратак Обреновића. Није га, додајмо, ни грдио, ни викао на њ ни у једном свом спису после 1839 као ни пре; у *Путешествију по Угарији* 1845 помиње да је имао пенсију од Милоша. Само је 1843, у времену Карађорђевића, штампао своју драму *Георгиј Петровић Црни*, коју смо раније поминали.

ИЗ ПЕСАМА ДРАГУТИНА Ј. ИЛИЈЋА

Песми

Песмо моја, узвитлана
Болом и сузама,
Песмо моја, замаштана
Срчаним ранама!
Песмо моја, запојена
Надом и очајем,
Песмо моја, одојена
Горким уздисајем!
Куда си ми полетнула,
Моја песмо мила,
Куда си се размахнула,
Неуморна, чила?
Зар у свету срца има
Као што је моје,
Што би радо саслушало
Бол и сузе твоје?
Ко ће тебе да пригрли
На братинске груди? —
„Беспослице, дангубице!“
Узвикнуће људи.
Прогнаће те уморену
Испред прага свога;
Ој, а како топло беше,
Крај огњишта мога!
Прогнаће те на улицу
Ко просјаче худо —

Но нађе л се да те когод
Прими себи жудно,
Повиј крила и закуцај
На његове груди;
Отвори ли срце своје,
Ти му мелем буди!
Заплаче ли, плачи с њиме
Као са мном што си,
Испте л наде, утри сузе,
Утехе му носи!
Као мајка над колевком
Кад се чеду свија,
Нек из тебе љубав сама
Жељну душу нија!
Не нађеш ли таквог срца,
Немој уздисати;
Та инако од колевке
Прогонство нас прати!

Песмо моја, узвитлана
Буром и сузама,
Песмо моја, замаштана
Срчаним ранама. . . .

Гошћа

Ноћ. Озго ветар звони
И мразну песму поје,
Пламичак пламен гони
Огниште зари моје.
О окна залеђена
Студена бије рука,
Ко давна успомена
Болова и јаука.

Под огништем засвођеним мачак дрема
А за столом, према мени, гошћа нéма;
Из бокала заједнички са мном пије,
Свака капља жеравица, огањ бије,
Сваки часак мразне ноћи што се круни

У мој бокал, чудним дахом душу буни.
Ко је она? и сад шта ће покрај мене?
Што ми душу тако пале мрачне зѐне?
Ко је она, што ме увек, у то доба,
Посећује као сабласт мрачног гроба?
Ко је овај неномични образ бледи?
Његов поглед срце пали, крв ми леди!
Залуд питам, гошћа ћути, не предише,
Место чаше из мог срца крвцу сише.
А на зиду шеталица што избија,
Нада мном се ко мртвачка рука нија.

Песма мртваца.

Поноћ. Шумна трава гробове покрива,
Један жижак само трепне па зажмури,
Над бескрајном тамом бледи месец плива,
А око гробова засели костури.
Тмуло, као шумор хука подземнога,
Један костур сухи, испијена ока,
Наслоњен о стену крста каменога,
Пева. А остали, ко бездна дубока,
Кад одјекне, реч му прихватају смели,
Уз грохот костију и лобања бели'.

I Мртвац

Крај сновима где је, где зачеће јава?
Да л то живот сања а смрт из сна буди?
О, авети бледа, што са неба плава
Замишљено бленеш над гробницом људи,
Кажи! . . . .

II Мртвац

Кажи нама,
Сухим лобањама!

Хор мртваца

Крај сновима где је, где зачеће јава?
Да л то живот сања а смрт из сна буди?

О, авети бледа што са неба плава
Замишљено блепеш над гробницом људи,
Кажи, кажи нама,
Сухим лобањама!

II Мртвац

Живео ил снево . . . ал то што се скрило,
Зар не беху снови трњем овенчани,
Горчина и боли. . . . Ох, па ипак мило,
Слатко је сећање на дан обасјани!

I Мртвац

Сневао сам живот, пун борбе и страсти,
Оно беше чаша загорчана вина,
И са тог напитка, без наде и сласти,
Плавило се срце — (ах, љубави силна!)
Сад не пијем више, умрли су боли,
Ни очаја нема, ал ни оне наде,
Што капаше медом кад горчина сколи;
Прах и пепо ни бол ни радост не знаде.
Ноћ, безличпа, пуста, без ока и боје,
Без срца и слуха, душе и уздаха,
Пристаниште тихо притискује моје
Где доплових из сна буром узвитлана,
Једра поцепаних, брода разлупана!

Хор мртваца

Ни плача ни туге, бола ни кајања,
Ни ветра ни буре што животу прети,
Станиште нам тврдо ко вечита тајна
Где ум живих пикад не може допрети!

I Мртвац

А ум мртвих ћути, гробну тајну чува,
Ватроока сова залуд кроз мрак зури,
То ветрина само кроз лобање дува,
По гробну камењу клепећу костури.

II Мртвац

Од живота стране шта се оно чује,
Као уздах песме испеване давно,
Ко јесењи ветри хучно кад забрује
И замуте небо облачно и тавно.

Песма живих

Живот је горка јава,
Живот је слатки сан,
Смрт боле утишава
И гаси ведар дан.

Живот нас себи прима,
И води кроз свој врт,
У сласти и болима,
У нему, голу смрт!

Нит знамо шта ће с нама,
У светли сунчев дан,
Нит знамо што нас тама
У вечни прима сан!

II Мртвац

Шта је боље, слађе, да л горчина она
Или покој вечни сред немога гроба?
Занијајте мртви у самртна звона,
Нек одјекну звуци кроз поноћне доба!

* * *

Поноћ. Авет бледа сетне зраке баца
Над гробовском травом сенке лете, ходе:
Дȁн — дáн! — Звона звоне а сени мртваца
Око жишка бледа бесни танац воде!

О ФИЛОЗОФИЈИ У „ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ“.

Од

Др. БРАНИСЛАВА ПЕТРОНИЈЕВИЋА

(Наставак.)

II

Његош као песимист.

Песимизам је филозофска доктрина, која одриче животу сваку вредност, која учи, да је боље не-живети него живети, боље небити него бити. Ово учење оснива се на трима основним странама или елементима живота, и према томе оно се јавља у три своја облика. Пролазност, временост живота прва је и најочитија страна његова, која му одузима вредност, отуда је песимизам као доктрина која проповеда *ништавило* живота најстарија форма његова. Друга, битна, садржајна страна живота, прекомерни бол који га испуњава, чини подлогу песимизма као доктрине, који одриче вредност самој *садржини* живота, то је најобичнија форма песимизма и многи под песимизмом разумеју само ову форму његову. На послетку трећа страна живота, која му одузима вредност, то је *борба* с којом је одржање његово скопчано, то је нужни сударај појединих индивидуа међу собом, које су носилац живота, да би живот био могућ.

Оснивалац песимизма као филозофске доктрине, Шопенхауер,[1]) спаја у својој доктрини све три ове форме,

---

[1]) Шопенхауерова песимистичка доктрина налази се пре свега у његовоме главноме делу „Welt als Wille und Vorstellung“ и то у

он све три стране живота узима у обзир изричући своју страшну осуду над њиме. Да би видели у колико се наш песник у своме бесмртном делу приближује у овоме погледу великоме мислиоцу, ја ћу навести најважнија места из Шопенхауера, у којима је он изразио те три основне стране живота, које му одузимају вредност.

„. . . . *Време и пролазност* свих ствари у њему и преко њега само је форма, у којој се вољи за живот, која је као ствар по себи непроменљива, ставља пред очи *ништавило* њене тежње. . . .

Што *је било*, то више *није*; оно егзистира толико исто колико и оно, што *никада* није егзистирало. А све што постоји, у најближем тренутку више није. . . .

Наша егзистенција нема друге подлоге и основе, на којој би почивала, осим садашњости која се непрестано губи. С тога је непрестано *кретање* битна форма њена, а мир за којим непрестано тежимо немогућ је. Она личи на трчање онога који јури низ брдо, који, кад би хтео стати, пао би и који се одржава на ногама само непрестано трчећи; . . . . Немир је дакле тип свега што постоји“.[1])

У овим врстама Шопенхауер је изразио ништавило живота у његовој најважнијој особини, у пролазности и

I-oj св. књ. 2 § 27 и § 29 и књ. 4 § 56—59, у II-oj св. глава 28 и 46-а, затим у „Parerga und Paralipomena“ II св. глава 11 и 12. Треба нарочито споменути, да је Шопенхауер на овом последњем месту на првоме месту истакао ништавило живота, док је у своме главноме делу о томе само узгред говорио. Ја ћу у следећем цитарити Шопенхауерова дела по издању у Reclam's Universalbibliothek (A. Schopenhauer's sämmtliche Werke hgb. v. Ed. Griesebach in VI. Bden).

[1]) „Parerga und Paralipomena“ II. Bd. S. 294. u. 295.: „... Die *Zeit* und die *Vergänglichkeit* aller Dinge in ihr und mittelst ihrer ist bloss die Form, unter welcher dem Willen zum Leben, der als Ding an sich unvergänglich ist, die *Nichtigkeit* seines Strebens sich offenbart...

Was *gewesen* ist, das *ist* nicht mehr; ist ebenso wenig, wie Das, was *nie* gewesen ist. Aber Alles, was ist, ist im nächsten Augenblicke schon gewesen...

Unser Dasein hat keinen Grund und Boden, darauf es fusste, als die dahin schwindende Gegenwart. Daher hat es wesentlich die beständige *Bewegung* zur Form, ohne Möglichkeit der von uns stets angestrebten Ruhe. Es gleicht dem Laufe eines bergab Rennenden, der, wenn er stillstehen wollte, fallen müsste und nur durch Weiterrennen sich auf den Beinen erhält; . . . Also Unruhe ist der Typus des Daseins.“

времености његовој. Али то ништавило налази свога израза и у негативном резултату, којим се завршује сваки живот, смрти. Ево шта о томе вели Шопенхауер.

„Да се најсавршенија објективација воље за живот, која се јавља у тако вапредно вештачки сложеном људском организму, мора распасти у прашину и тиме њено целокупно биће и тежња на послетку очевидно уништити, — у томе лежи наивни изказ природе, која је увек истинита и искрена, да је цела тежња ове воље у суштини својој ништавна“.[1])

На послетку ништавило живота налази свога израза и у апсолутној бесциљности тежње воље за живот.

„Доиста осуство сваког циља, свих граница спада у биће воље по себи, која је бесконачна тежња. . . . Сваки је достигнути циљ почетак новога тока и тако до у бесконачност. Биљка уздиже своју појаву од клице помоћу стабла и листа до цвета и плода, а овај је опет само почетак једне нове клице, једног новог индивидуума, који поново пролази стари пут, и тако кроз бесконачно времена. Таки је исти и ток живота животињског: акт плођења је врхунац истога, после којега живот индивидуума брзо или лагано опада, док нови ујамчава природи одржање специје и обнавља исту појаву. . . . На послетку то се исто показује и у људским тежњама и жељама, које нам своје задовољење лажно предочавају као последњи циљ воље. . . .“[2])

---

[1]) „Parerga und Paralipomena“, II. Bd. S. 299.: „Dass die vollkommenste Erscheinung des Willens zum Leben, die sich in dem so überaus komplicierten Getriebe des menschlichen Organismus darstellt, zu Staub zerfallen muss und so ihr ganzes Wesen und Streben am Ende augenfällig der Vernichtung anheim gegeben wird. — Dies ist die naive Aussage der allerseits wahren und aufrichtigen Natur, dass das ganze Streben dieses Willens ein wesentlich nichtiges sei“.

[2]) „Welt als Wille und Vorstellung“ I. Bd. S. 228—9: „In der That gehört Abwesenheit alles Zieles, aller Gränzen, zum Wesen des Willens an sich, der ein endloses Streben ist. . . . Jedes erreichte Ziel ist wieder Anfang einer neuen Laufbahn, und so ins Unedliche. Die Pflanze erhöht ihre Erscheinung vom Keim durch Stamm und Blatt zur Blüthe und Frucht, welche wieder nur Anfang eines neuen Keimes ist, eines neuen Individuums, das abermals die alte Bahn durchläuft, und so durch unendliche Zeit. Ebenso ist der Lebenslauf des Thieres: die Zeugung ist

Али тежиште Шопенхауревог песимизма не лежи у учењу о ништавилу него у учењу о беди живота, о прекомерном болу, који га испуњава. У овом погледу Шопенхауер је тако рећи неисцрпан и ја овде могу навести само неколика најважнија места.

„Између воље и задовољења њеног протиче сваки људски живот. Жеља је, по својој природи, бол: задовољење њено брзо рађа засићеност: циљ је био само привидан: имање одузима драж: у новом облику жеља, потреба поново се јавља: где тога нема, ту следује пустоћа, празнина, чамотиња, против којих је борба исто тако мучна као и против беде што је“.[1])

„Свако је задовољење, или оно што се обично срећом назива, у ствари увек само *негативно* а никада позитивно. . . . Непосредно дата нам је само оскудица т. ј. бол. Задовољство и уживање пак дају се сазнати само посредно, сећањем на претходне патње и оскудице, које су с појавом њиховом престале. Отуда долази што ми добра и преимућства која доиста имамо нити познајемо нити ценимо као што треба, већ просто мислимо да је то нешто што тако мора да је: јер она нас усрећавају увек само негативно, отклањајући патње. Тех кад смо их изгубили, постајемо свесни њихове вредности. . . . .“[2])

---

der Gipfel desselben, nach dessen Erreichung das Leben des ersten Individuums schnell oder langsam sinkt, während ein neues der Natur die der Species verbürgt und die selbe Erscheinung wiederholt. . . . Dasselbe zeigt sich endlich auch in den menschlichen Bestrebungen und Wünschen, welche ihre Erfüllung immer als letztes Ziel des Willens uns vorgaukeln. . .“

[1]) „Welt als Wille und Vorstellung“ I. Bd. S. 406—7: „Zwischen Wollen und Erreichen fliesst nun durchaus jedes Menschenleben fort. Der Wunsch ist, seiner Natur nach, Schmerz: die Erreichung gebiert schnell Sättigung: das Ziel war nur scheinbar: der Besitz nimmt den Reiz weg: unter einer neuen Gestalt stellt sich der Wunsch, das Bedürfniss wieder: wo nicht so folgt Oede, Leere, Langeweile, gegen welche der Kampf ebenso quälend ist, wie gegen die Noth“.

[2]) „Welt als Wille und Vorstellung“ I. Bd. S. 413—14; „Alle Befriedigung, oder was man gemeinhin Glück nennt, ist eigentlich und wesentlich immer nur *negativ* und durchaus nie positiv. . . Unmittelbar gegeben ist uns immer nur der Mangel d. h. der Schmerz. Die Befriedigung aber und den Genuss können wir nur mittelbar erkennen, durch Erinnerung an das vorhergegangene Leiden und Entbehren, welches

„. . . . . Али ко би могао у животу, онаком какав је он, издржати кад би смрт била мање страшна? — И ко би могао и саму помисао на смрт поднети, кад би живот био радост! Овако пак она има још увек то добро у себи, да је крај живота, и ми се тешимо смрћу за патње живота а патњама живота за смрт. Истина је пак у томе, да су обоје нераздвојни једно од другог. . . .“[1])

„Ма шта се рекло, најсрећнији је тренутак срећнога ипак онај када он заспи, а најнесрећнији несрећнога онда када се он пробуди. . . . .“[2])

„Свет је *пакао*, а људи су с једне стране мучене душе а с друге стране ђаволи у њему“.[3])

Да је борба за опстанак битни елеменат не само живота него у опште свега што постоји, то је доктрина која код Шопенхауера стоји у непосредној вези са основним учењем његовим, да је воља за живот супстрат света. Ево једног места и о томе.

„Тако видимо у природи свуда свађу, борбу и промену у победи и у томе ћемо даље упознати распад воље са самом собом, који јој је битан. Сваки ступањ објективације воље оспорава другоме материју, простор и време. . . . . Кроз целу природу да се ова свађа пропратити. . . .

---

bei seinem Eintritt aufhörte. Daher kommt es, dass wir der Güter und Vortheile, die wir wirklich besitzen, gar nicht recht inne werden, noch sie schätzen, sondern nicht anders meynen, als eben, es müsse so sein: denn sie beglücken immer nur negativ, Leiden abhaltend. Erst nachdem wir sie verloren haben, wird uns ihr Werth fühlbar: . . .“

[1]) „Welt als Wille und Vorstellung“ II. Bd. S. 681 : „. . . Aber wer würde im Leben, wie es ist, ausharren, wenn der Tod minder schrecklich wäre? Und wer könnte auch nur den Gedanken des Todes ertragen, wenn das Leben eine Freude wäre! So aber hat jener immer noch das Gute, das Ende des Lebens zu sein, und wir trösten uns über die Leiden des Lebens mit dem Tode, und über den Tod mit den Leiden des Lebens. Die Wahrheit ist das beide unzertrennlich zusammengehören. . .“

[2]) „Welt als Wille und Vorstellung“ II. Bd. S. 681: „Was man auch sagen mag, der glücklichste Augenblick des Glücklichen ist doch der seines Einschlafens, wie der unglücklichste des Unglücklichen der seines Erwachens. . .“

[3]) „Parerga und Paralipomena“ II. Bd. S. 313.: „Die Welt ist eben die *Hölle*, und die Menschen sind einerseits die gequälten Seelen und anderseits die Teufel darin“.

Најјасније се огледа ова општа борба у животињском свету, коме биљни свет служи за храну, и у коме је опет свака животиња плен и храна друге, ... док на послетку људски род, ... онај самораспад воље са собом не открије до најужасније очигледности и homo homini lupus постане“.[1])

На послетку навешћу још два места у којима је Шопенхауер сјединио сва три елемента, на основу којих он осуђује живот.

„Али пошто је на против наше стање нешто, што би боље било да не постоји, то све што нас окољава носи на себи печат од тога — баш као што и у паклу све на сумпор мирише — и то зато што је све што постоји увек несавршено и варљиво, што је свака пријатност измешана са непријатним, свако уживање увек само половно, свако задовољство само собом повлачи своје нарушење, а свако олакшање нове отежице, што нас свако средство наше дневне и моментане нужде сваког тренутка изневерава. . . .“[2])

Још је много карактеристичније од овога места, место које ћу сада навести и у коме Шопенхауер даје у исто доба и метафизички разлог песимизма.

---

[1]) „Welt als Wille und Vorstellung“ I. Bd. S. 207—8: „So sehen wir in der Natur überall Streit, Kampf und Wechsel des Sieges, und werden eben darin weiterhin die dem Willen wesentliche Entzweiung mit sich selbst deutlicher erkennen. Jede Stufe der Objektivation des Willens macht den anderen die Materie, den Raum, die Zeit streitig. . . . Durch die gesammte Natur lässt sich dieser Streit vorfolgen. . . . Die deutlichste Sichtbarkeit erreicht dieser allgemeine Kampf in der Thierwelt, welche die Pflanzenwelt zu ihrer Nahrung hat, und in welcher selbst wieder jedes Thier die Beute und Nahrug eines anderen wird, . . . bis zuletzt das Menschengeschlecht, . . . jene Selbstentzweiung des Willens zur furchtbarsten Deutlichkeit offenbart, . . . und homo homini lupus wird“.

[2]) „Weil nun aber unser Zustand vielmehr etwas ist, das besser nicht wäre; so trägt Alles, was uns umgiebt, die Spur hievon — gleich wie in der Hölle Alles nach Schwefel riecht, — in dem Jegliches stets unvollkommen und trüglich, jedes Angenehme mit Unangenehmen versetzt, jeder Genuss nur ein halber ist, jedes Vergnügen seine eigene Störung, jede Erleichterung neue Beschwerden herbeiführt, jedes Hilfsmittel unserer täglichen und stündlichen Noth uns alle Augenblicke in Stich lässt und seinen Dienst versagt. . .“ „Welt als Wille und Vorstellung“ II. Bd. S. 679.

„. . . . Јер само слепа никако пак видећа воља могла је се ставити у стање, у коме се ми видимо. Јер видећа воља брзо би увидела, да посао не покрива трошкове, да тако силна тежња и борба, са напором свих сила, под непрестаном бригом, страхом и нуждом, не налази никакве накнаде у тако задобивеном ефемерном, под нашим рукама у ништа постајућем бићу“.[1])

Стихови „Горскога Вијенца“ у којима се налази изражен песимизам Његошев ови су:

1.

„Смијешна су својства наше земље,
пунана је лудијех премјенах.
Природа се сваколика пйта
сунчанијем чистијем млијеком;
у пламен се и оно претвара,
данас жеже што јуче њивљаше.
Колијевке какве би требале
не имају све наше ријеке:
видимо ли ми ова страшила
ће пустоше немилосно земљу?
Вр'јеме земно и судбина људска,
два образа највише лудости,
без поретка најдубља наука,
сна људскога ћеца ал' очеви?
Је ли ово причина управа
којој тајну сазнат не можемо?
Је л' истина е ово овако,
ал' нас очи сопствене варају?
— — — — — — — —
— — — — — — — —
обрана је с животом скопчана!
Све природа снабдева оружјем
против неке необузне силе,
против нужде против недовољства:
— — — — — — — —“[2])

[1]) „Welt als Wille und Vorstellung“ II. Bd. S. 682: „. . . denn nur ein blinder, kein sehender Wille konnte sich selbst in die Lage versetzen, in der wir uns erblicken. Ein sehender Wille würde vielmehr bald den Ueberschlag gemacht haben, dass das Geschäft die Kosten nicht deckt, in dem ein so gewaltiges Streben und Ringen, mit Anstrengung aller Kräfte, unter steter Sorge, Angst und Noth, und bei unvermeidlicher Zerstörung jedes individuellen Lebens, keine Entschädigung findet in dem so errungenen, ephemeren, unter unseren Händen zu nichts werdenden Dasein selbst“.

[2]) В. „Горски Вијенац“ ст. 2280—2297 и 2300—2303.

2.

„Што је човјек? а мора бит човјек!
тварца једна те је земља вара,
а за њега види није земља.
Је ли јавје од сна смућеније?“ [1])

3.

„Ја сам прошâ сито и решето,
овај грдни свијет испитао.
отрови му чашу искапио,
познао се с гркијем животом.
— — — — — — — —
— — — — — — — —
— — — — — — — —
Зла под небом што су сваколика
човјеку су прћија на земљу.
— — — — — — — —
— — — — — — — —
— — — — — — — —
— — — — — — — —
Св'јет је овај тиран тиранину
а камо ли души благородној!
Он је састав наклене неслоге:
уњ ратује душа са тијелом,
уњ ратује море с бреговима,
уњ ратује зима и топлина,
уњ ратују вјетри с вјетровима,
уњ ратује живина с живином,
уњ ратује народ са народом,
уњ ратује човјек са човјеком,
уњ ратују дневи са ноћима,
уњ ратују душе с небесима.
Т'јело стење под силом душевном,
колеба се душа у тијелу;
море стење под силом небесном,
колебљу се у мору небеса;
волна волну ужасно попире,
о бријег се ломе обадвије.
Нико срећан а нико довољан,
нико миран а нико спокојан;
све се човек брука са човеком
гледа мајмун себе у зрцало!“ [1])

---

[1]) ib. 2329—2332.

[2]) B. „Горски Вијенац“ ст. 2486—2489, 2493—2494 и 2499—2520.

4.

„Чашу меда још нико не попи,
што је чашом жучи не загрчи“.[1])

Кад се пажљиво упореде ови стихови Његошеви са наведеним местима из Шопенхауера, одмах се увиђа, да у пасимизму Његошевом нема обзира на ону прву страну живота, на којој Шопенхауер делимице заснива свој песимизам. Док Шопенхауер у пролазности, уништењу и безциљности живота, дакле у ништавости његовој, налази доказ његове невредности, дотле код Његоша нема ни трага о овим негативним странама живота. Међу тим ништавило живота палази ипак и код Његоша израза једном страном својом, која истина иначе постоји и код Шопенхауера, али коју Шопенхауер не увлачи нарочито у своју песимистичку доктрину. То је тврђење, да је живот сан, да је његов реалитет тако сумњив, да се може идентифицирати са сном.

То је Његош изразио у стиховима:

„Врјеме земно и судбина људска,
два образа највише лудости,
без поретка најдубља наука,
сна људскога ђеца ал' очеви?
је ли ово причина управа
којој тајну постић не можемо?
је л' истина е ово овако
ал' нас очи сопствене варају?“

Ја ћу о значају ових стихова говорити и у одељку III., овде међу тим треба истаћи, да се у њима изражава једна нарочита страна песимизма Његошевог. Јер ови стихови долазе непосредно за стиховима у којима Његош наводи неколико примера нецелисходности и лудости, којима обилује наша земља, и то га наводи у опште да сумња у егзистенцију овога овакога света. Он га с тога упоређује са сном:

„Вр'јеме земно и судбина људска
— — — — — — — —
— — — — — — — —
сна људскога ђеца ал' очеви?“

[1]) ib. ст. 563—564.

и нарочито јако изражава ту своју сумњу у последња два од наведених стихова:

„Је л' истина е ово овако
ал' нас очи сопствене варају?"

У овој својој скепси иде Његош још и даље, он чак у једном стиху налази да је свет још луђи од сна:

„Што је човјек? а мора бит човек!
тварца једна те је земља вара,
а за њега види није земља.
Је ли јавје од сна смућеније?"

Али директног места у коме би Његош идентифицирао живот са сном у „Горском Вијенцу" нема.[1]) међу тим и наведени стихови довољни су да нас увере да је Његош сматрао, да је живот и свет тако сумњиве егзистенције, да је већ и тиме вредност његова у песимистичком смислу довољно окарактерисана.

Одрицање реалитета свету и животу, идентифицирање њихово са сном, не игра, као што рекосмо, никакву директну улогу у песимизму Шопенхауеровом, међу тим у песимизму старих Индијанаца оно чини главну подлогу тврђења, да је свет ништаван, и у овоме погледу песимизам Његошев много је ближи песимизму старих Индијанаца него песимизму Шопенхауеровом.

Шопенхауер идентифицира истина као и стари Индијанци јаву са сном:

„Овде се доиста јавља тесна сродност између живота и сна: ми се нећемо ни стидети да је признамо, пошто је она од многих великих духова призната и изречена. Веде и Пуране не познају за целокупно сазнање реалног

---

[1]) Такво једно место, које је у исто доба постеки дивно, налази се у „Лучи Микрокозми":

„Сном је човјек успаван тешкијем,
у ком види страшна привиђења,
и једва се опредјелит' може
да му биће у њима не спада."

света, кога називају ткивом Маје, бољег упоређења и не употребљавају га чешће од упоређења са сном“,[1])

али он само на једном месту у излагању своје песимистичке доктрине употребљава директно израз сан:

„Сваки индивидуум, свако људско биће и његов живот само су један кратак сан више бесконачног природног духа, постојане воље за живот, само је једна пролазна форма више, коју он играјући се исписује на свом бесконачном листу, простору и времену. . . .“[2])

Друга основна страна живота, која, као што видесмо, игра централну улогу у песимизму Шопенхауеровом, налази се и у горњим стиховима Његошевим. Да је живот пун бола, да су задовољства његова незнатна и варљива, то Његош изражава у овим стиховима:

„Ја сам прошâ сито и решето,
овај грдни свијет испитао;
отрови му чашу искапио,
познао се с гркијем животом.
— — — — — — — —
— — — — — — — —
— — — — — — — —
Зла под небом што су сваколика
човјеку су прћија на земљу.
— — — — — — — —
— — — — — — — —
Нико срећан а нико довољан;
све се човéк брука са човеком
гледа мајмун себе у зрцало“

затим у стиховима:

---

[1]) B. „Welt als Wille und Vorstellung“ I. Bd. S. 50: „Hier tritt nun in der That die enge Verwandschaft zwischen Leben und Traum sehr nahe an uns heran: auch wollen wir uns nicht schämen, sie einzugestehen, nachdem sie von vielen grossen Geistern anerkannt und ausgesprochen worden ist. Die Veden und Puranas wissen für die ganze Erkenntniss der wirklichen Welt, welche sie das Gewebe der Maja nennen, keinen besseren Vergleich und brauchen keinen häufiger, als den Traum“.

[2]) B. „Welt als Wille und Vorstellung“ I. Bd. S. 416—17: „Jedes Individuum, jedes Menschengesicht und desen Lebenslauf isl nur ein kurzer Lebenstraum mehr des unendlichen Naturgeistes, des beharrlichen Willens zum Leben, ist nur ein flüchtiges Gebilde mehr, das er spielend hinzeichnet auf sein unedliches Blatt, Raum und Zeit, . . .“

„Чашу меда још нико не пои,
што је чашом жучи не загрчи“.

и на послетку посредно у стиховима:

„Све природа снабдева оружјем
против неке необузне силе
против нужде против педовољства“

о чијем ће непосредном значењу бити говора доцније.

Из наведених стихова види се, да Његош, као и Шопенхауер учи, да је живот у евдемонолопком смислу рђав (то је изражено директно у стиху: „познао се с *гркијем* животом“), да је у њему пуно зала („Зла под небом што су свеколика, човјеку су прћија на земљу“), да у њему нема среће ни задовољства („Нико срећан а нико довољан“), да су сви људи у њему подједнако бедни („све се човек брука са човеком, гледа мајмун себе у зрцало“), да је свако задовољство у њему помешано са болом („чашу меда нико не искапи што је чашом жучи не загрчи“), да су нужда и оскудица (из којих проистичу — види о томе даље ниже — борба и бол у свету) основна подлога живота („све природа снабдева оружјем, против неке необузне силе, против нужде, против недовољства“). Као што се из овога види, Његош је готово све различне стране евдемонолошког песимизма, које је Шопенхауер изразио на наведеним местима. узео у обзир и ако сваку тако рећи само у по једном стиху. Песимизам бола дакле налази се потпуно изражен код Његоша, и он се, поред Бајрона и Леопардија, има убројати у песничке преставнике његове.

Али најјачега израза налази песимизам Његошев у трећој осповној страни живота, која му одузима вредност, у борби с којом је живот скопчан. Ми смо сва та места већ једном навели у I-ом одељку, где смо их упоређивали са одговарајућим местима у Дарвину. Ми их и сада морамо навести, јер овде их морамо посматрати са другог гледишта, са гледишта песимизма. Ми смо тамо видели, да борба за живот код Његоша нема значај дарвинистички, већ смо рекли да је њен значај код Његоша у првом реду

песимистички. Сада ово наше тврђење хоћемо и директно да докажемо.

Ево тих стихова Његошевих:

„Све природа снабд'јева оружјем
против неке необузне силе,
против нужде, против недовољства,
оштро осје обрањује класје,
трње ружу брани очупати;
зубовах је туште изострила
а роговах туште зашиљила“

а затим нарочито у стиховима:

„свјет је овај тиран тиранину,
а камо ли души благородној.
Он је састав паклене неслоге:
ињ ратује душа са тијелом,
ињ ратује море с бреговима,
ињ ратује зима и топлина,
ињ ратују вјетри с вјетровима,
ињ ратује живина с живином,
ињ ратује народ са народом,
ињ ратује човјек са човјеком,
ињ ратују дневи са ноћима,
ињ ратују дуси с небесима.
Т'јело стење под силом душевном
колеба се душа у тијелу;
море стење под силом небесном
колебљу се у мору небеса
волна волну ужасно попире
о брijег се ломе обадвије.
— — — — — — — —
нико миран, а нико спокојан;“

Да је борба за живот нешто што следује из најдубље суштине самога света то Његош директно изражава у стиховима:

„свјет је овај тиран тиранину,
а камо ли души благородној!
Он је састав паклене неслоге“

Неслога, свађа чини биће света, она је оно што свет сачињава, из чега је он састављен. Та се неслога огледа свуда, не само у борби за живот у ужем смислу, него и

у борби између душе и тела, коју Његош истиче два пута у истом реду мисли, стављајући је најпре на прво место при описивању борбе („ућ ратује душа са тијелом“), а затим истичући је још нарочито у вези са борбом између мора и небеса (ова последња борба има у стиховима:

„море стење под силом небесном
колебљу се у мору небеса“

очевидно значај само једне чисте наивно-реалистичке слике) затим у борби природних мртвих елемената, мора и брегова, (што се даље још једном изражава у стиховима:

„волна волну ужасно попире
о бријег се ломе обадвије“

у којој је још само нарочито истакнута и борба мора са собом т. ј. борба његових таласа) хладноће и топлоте, ветрова, животиња, народа и појединих људи међусобно, на послетку он спомиње и борбу између дана и ноћи и духова и небеса, борбу која је очевидно више поетски замишљена него што фактички постоји. Као резултат све наведене борбе и несложе у свету следује, да у њему нико није срећан ни задовољан, да нико није миран ни спокојан, чиме Његош доводи у непосредну везу песимизам бола са песимизмом борбе. Јер очевидно је да у стиховима:

„Нико срећан а нико довољан
нико миран, а нико спокојан“,

кад се они доведу у везу са оним што им непосредно претходи — описом борбе и несложе у свету — Његош хоће да каже, да је срећа у свету зато немогућа, што је борба биће његово, што у њему није

„нико миран, а нико спокојан“

па је немогуће да може ико бити и срећан и задовољан.

Да борба за живот код Његоша има чисто песимистички карактер то слудује и из тога, што горњи стихови, у којима се она описује, долазе непосредно за стиховима у којима је изражен песимизам бола, јер Игуман Стефан

у своме монологу, пошто је исказао како је свет препун зала и бола, непосредно наставља:

„Ти си млад још и невјешт владико!
прве капље из чаше отрови
најгрче су и најупорније;
о да знадеш, шта те још'те чека!

и онда долазе наведени стихови:

„св'јет је овај тиран тиранину“
и т. д.

Очевидно је да стихови:

„прве капље из чаше отрови
најгрче су и најупорније“

и ако непосредно немају значај песимистички (јер они изражавају у слици психолошку истину, да су први богови најјачи и најнесношљивији), ипак у вези са претходним стиховима, у којима је говор о отрову и грскости живота, они имају у исто доба значај везе међу боловима, којима је испуњен живот, и борбе, која чини суштину његову, и та веза изражена је и непосредно у стиху:

„о да знадеш шта те још'те чека“

(што ће рећи, чекају те огромни болови и несреће, јер је свет тиран тиранину, јер се у њему све бори са свиме).

Из везе која на овоме месту постоји код Његоша између песимизма бола и песимизма борбе види се у исто доба, да је по Његошу разлог бола и зла светског у борби, која је у њему, а не обрнуто, као што је то код Шопенхауера случај. Док је код Шопенхауера на име воља као таква непосредно бол, тако да бол лежи у суштини света (отуда његово учење, да је задовољство само негативне и секундарне природе, т. ј. да се оно састоји само у престанку бола), дотле је код Његоша неслога, борба узрок који чини да у свету нико није срећан ни задовољан т. ј. узрок који чини те бол у свету постоји, и док је код Шопенхауера борба нешто што из бића воље нужним начином следује, али у чему не лежи сама су-

штина њена, дотле је код Његоша обратно борба оно што чини суштину света. У кратко речено, док је код Шопенхауера тежиште песимизма у песимизму бола дотле је код Његоша тежиште песимизма у песимизму борбе, али, и то је главно, и један и други песимизам налазе се код обојице.

С друге стране опет Његош налази последњи разлог борбе у свету у некој необузној сили, коју одређује изближе као нужду и недовољство. Из горње везе песимизма бола и песимизма борбе код Његоша јасно је, да нужда и недовољство у овоме стиху Његошевом немају и немогу имати непосредно значај бола и несреће, већ могу значити само неку у природи самих ствари лежећу оскудицу, која их приморава да ступају у борбу, чији је резултат бол и несрећа у свету. У чему се састоји та њихова оскудица, која лежи основана у *последњем* бићу свих ствари овога света, то нам Његош не каже, он се задовољава само с напоменом, да и бол и борба у свету имају дубоке метафизичке корене, који нам остају непознати.

Услед тога, што Његош у борби види основ беде и ништавости светске, налазе се код њега још некоја песимистичка места, којима *директних* корелата код Шопенхауера нема. На тим местима је изражена *недовољна* целисходност извесних страна природе, која долази од стешњености и борбе елемената у њој. То Његош изражава у стиховима:

„Смијешна су својства наше земље
пуњана је лудијех премјенах.
Природа се свеколика пйта
сунчанијем чистијем млијеком;
у пламен се и оно претвара,
данас жеже што јуче њивљаше.
Колијевке какве би требале
не имају све наше ријеке:
видимо ли ми ова страшила
ће пустоше немилосно земљу?“

„Луде премјене“, којих је пуна наша земља, значе промене које нису разумне, које нису целисходне. Зашто сунце, које својим зрацима оживљава природу, зашто је оно тим истим својим зрацима катkада и сажиже и уни-

штава? То је очевидно неразумно, лудо, нецелисходно. Још јаче и директније изражена је ова нецелисходност у томе, што све наше реке немају корита каква би требала да имају и што с тога немилосрдно плаве и пустоше своју околину! Са ова два примера Његош хоће очевидно само очито да покаже, да таквих „лудих премјена“ на земљи има, иначе за њега она је пуна истих, нецелисходност је једна од битних страна света, која му одузима вредност, која његову егзистенцију чини сумњивом и ништавном, што Његош и директно изражава у даљим својим стиховима:

„Врјеме земно и судбина људска“
и т. д.

чије нам је значење већ познато.

Као што рекох, директних корелата за ову Његошеву нецелисходност природе код Шопенхауера нема. Али индиректно ње и код Шопенхауера има, што показује следеће место, на коме Шопенхауер на супрот Лајбницовом тврђењу, да је овај свет најбољи од свих могућих светова, озбиљно хоће да докаже, да је он напротив најгори од свих могућих светова. Ево тога места:

„Овај свет је баш тако уређеп, како је то морало бити, да би могао са потпуном бедом постојати: да је само још мало гори, његова би егзистенција већ била немогућа. Према томе гори свет, пошто неби могао постојати, није могућ, он је дакле најгори од свих могућих. . . . Дакле услови потребни за опстанак како целине тако и сваког појединог бића дати су свуда оскудно и таман колико је најмање нужно, и нимало више: с тога је индивидуални живот скопчан са непрестаном борбом за опстанак, док му на сваком кораку прети уништење“.[1])

На другом једном месту, у директној вези са питањем о целисходности у природи, Шопенхауер изреком

[1]) „Welt als Wille und Vorstellung“ II. Bd. S. 687—8: „Nun ist diese Welt so eingerichtet, wie sie sein musste, um mit genauer Noth bestehen zu können; wäre sie aber noch ein wenig schlechter, so könnte sie schon nicht mehr bestehen. Folglich ist eine schlechtere, da sie nicht bestehen könnte, gar nicht möglich, sie selbst also unter den möglichen die schlechteste. . . . Also durweg, wie zum Bestande des Ganzen, so

вели, да се хармонија која постоји у природи односи само на специје и опште животне услове, али не и на индивидуе.[1]) Међу тим ни овде он не помиње нигде нецелисходност у појединостима, већ помиње само општу борбу за живот, која отуда произилази. И овде је дакле Његош указао на једну тамну страну света, коју Шопенхауер није узео у обзир.

Тиме смо исцрпли анализу оних места у делу Његошевом, у којима је он изнео своју песимистичку доктрину. Али осим ових места, у којима се песимизам директно и изрично проповеда, у „Горском Вијенцу“ налази се још неколико места из којих пажљиви читалац може закључити, да је писац његов у најмању руку добро познат са тамним странама живота. Ево тих места:

1.

„Што је човјек? кā елабо живинче.
— — — — — — — —
— — — — — — — —
Страх животу кања образ често,
слабостма смо земљи привезани,
ништава је него тврда веза“.[2])

2.

„Куд ће више бруке од старости?
ноге клону, а очи издају,
узблути се мозак у тиквини,
пођетиљи чело намрштено;
грдне јаме нагрдиле лице,
мутне очи утекле у главу,
смрт се гадно испод чела смије
како жаба испод своје коре“.[3])

Прво место садржи у првом реду песимизам у моралном смислу, али разлог је његов у општој слабости

---

auch zu dem jedes Einzelwesens sind die Bedingungen knapp und kärglich gegeben, aber nichts darüber: daher geht das individuelle Leben in unaufhörlichem Kampfe um die Existenz selbst hin; während bei jedem Schritt ihm Untergang droht“.

[1]) „Welt als Wille und Vorstellung“ I. Bd. S. 225.
[2]) „Горски Вијенац“ ст. 763 и 769—761.
[3]) „Горски Вијенац“ ст. 998—1005.

људској, у његовој ништавној конституцији, тако да ово место, индиректно, говори за песимизам ништавила живота.

Друго место описује снажним изразима „бруку“ старости, која преставља крај живота, и тиме индиректно каже, каква је и колика вредност таквога живота.

Разуме се да индиректна места у једноме песничкоме делу, у којима су просто изражене или описане тамне или веселе стране живота, никада сама за себе не могу одлучити, које евдемонолошко гледиште на свет заступа његов писац, о томе могу одлучити само директна места. Али таква индиректна места могу потенцирати вредност директних места, ако ових у реченом смислу у таквом једном делу има, као што је овде случај, као што и обратно таква индиректна места добијају нарочити колорит кад се имају на уму одговарајућа директна места.

Али и ако је, на основу свију наведених места, Његош песимист и то песимист у правом смислу, песимист коме је ништавило и беда живота нешто што је везано са самим унутрашњим бићем живота, песимист, чији песимизам није моментано расположене душе већ трајно уверење разумног духа, ипак песимизам Његошев није апсолутни, екстремни песимизам, који оптимизму, у ма коме облику његовоме, не даје никаква места. Ни песимизам Шопенхауеров није екстремни апсолутни песимизам у овоме смислу. Јер ма колико да је Шопенхауер апсолутни песимиста у томе смислу, што су беда и ништавило овога света и живота нешто што је нераздвојно од бића његовог, ипак тај његов песимизам није апсолутан и у томе смислу, да је и егзистенција самога такога беднога света вечита и неуништљива.[1]) Шопенхауер допушта могућност уништења света, са имапентним песимизмом својим он спаја трансцендентни оптимизам, и ако само у негативном облику његовоме. Иманентни песимизам Његошев у суштини је исто тако строг као и Шопенхауеров, али трансцендентни оптимизам, који Његош веже за свој иманентни песимизам, позитивнији је од Шопенхауеровог. Јер докле

[1]) Једини познати преставник овакога песимизма је Шопенхауеров ученик Јулијус Банзен (Julius Bahnsen.) В. његово оригинално дело: „Der Widerspruch im Wissen und Wesen der Welt“ 1882.

код Шопенхауера негација воље за живот води негацији не само сваког емоционалног стања (по њему позитивна срећа, као што смо видили, у опште је немогућа, пошто је задовољство негативне природе) него и негацији сваке индивидуалности (јер индивидуалност је могућа по њему само онде где постоји простор и време као principium individuationis, дакле само у свету појаве воље за живот), дотле Његош као хришћански владика претпоставља егзистенцију вишега света, у коме је позитивна срећа бесмртних душа могућа. Шопенхауер и Његош слажу се само у песимизму овосветском, ту и један и други, што се тиче рационалне форме песимизма, иду много дубље од хришћанства, али даље њихова се гледишта на свет дијаметрално размимоилазе. Истина Његош није своје гледиште на свет филозофски обрадио, али у његовим песничким делима, нарочито у „Горскоме Вијенцу“, налазе се јасно исказани његови одговори на многе од великих светских проблема.

О овоме трансцендентном оптимизму Његошевом као и о специјалној етичкој форми иманентног оптимизма, који он заступа у своме делу, ми ћемо говорити у идућем одељку у вези са његовим општим погледом на свет.

(Свршиће се.)

УМЕТНОСТ

Сликарска изложба Паска Вучетића.

О Новој Години отворена је у Београду изложба уметничких радова нашег сликара, г. Паска *Вучетића*.

Ова изложба, по својој оригиналности, има нечега што је издваја између осталих, за последњих пет година, приређиваних изложаба. Наши уметници, понаособ или заједнички, излагали су махом довршене и потпуно обрађене своје радове. Тек погдекоја скица ако се међу тим радовима поткрала, колико тек да нам нагласи метод и начин како дотични сликар зачиње своје замисли. Такву је изложбу имао и г. Вучетић, два или три пута, у друштву са осталим југословенским сликарима. И том приликом, његова је сликарска кичица успела да пробуди јаку заинтересованост у нашој интелигенцији. Нарочито је успео са неколико карактеристичних портрета и великом групом голих тела, израђених на таваници нове гимназије на Врачару.

Садашња изложба удешена је сасвим обратно. Између стотину *скица* наћи ћете једва два три портрета на којима се сликар задржавао у обради дуже времена; све остале слике рађене су у моменту. Нису то довршени радови, на којима се уметник трудио да их што брижљивије обради, већ слике од неколико минута, највише пола сахата, бачене на платно и тако остављене: једне, да их кад тад доврши, а друге, да остану онакве какве су.

У томе и јесте ова изложба оригиналнија од осталих, до сада приређиваних; јер, тиме нас је сликар увео дубље у тајне своје кичице. Дао нам је прилике да се обавестимо о путу и начину којим он долази до својих потпуно довршених радова. Оваква изложба велика је добит за радозналост и боље сазнавање посматрачево, кога интересује да позна слику у њезином стварању и даљем развитку. За самога уметника она је доста ризична, јер се, баш на таквим радовима, најлакше могу запазити сви недостатци и махне, како у цртежу и техници тако и у психолошкој карактеристици дотичних радова.

Утисак што га, на први поглед, задобисмо на овој изложби, показује нам сликара који, не само да избегава имитирање (уколико то уопште може да уради један оригиналан али и образован таленат), него и дар, који се развија и тражи самога себе. Паска је уметничка критика већ ставила у ред наших добрих сликара. Он се и не налази на кулминационој тачки свога уметничкога посла. Он се још развија, што је за његову уметност па и за све нас велика корист. Јер кад овако, како нам се до данас приказао, заузима већ тако видно место у нашем сликарству, можемо тек веровати да ће у низу идућих десетак година, ако се само буде и даље овако рационално развијао, наша уметност имати у њему једног уистини одличног представника свога.

Од његова *Кола вештица*, коју је слику израдио пре десетак година, па до велике слике: *Македонски бегунци*, коју сада израђује, ређа се велики низ скица и довршених радова у којима се до појединости тачно огледа ова интересантна еволуција уметникове кичице.

У конструкцији слике и цртежу, Вучетић, лакоћом и прецизношћу, даје најбољу карактеристику својим радовима. То је поуздана рука, која има у прстима анатомију тела и размере линија. Ваља само видети *Македонске бегунце*, које је тек компоновао али још није започео у појединостима да довршује. То су гола тела, скраћена за половину природне величине. Утисак, што га тај цртеж изазива, потпун је, како у општој идеји коју приказује тако и у појединостима, у конструкцији саме слике и у анатомији којој се не може ништа замерити. Слика приказује једну гомилу голих кршева на којима не избија ни влат биљчице. Пустош је и сиромаштина. За тим испреметаним кршем прозире се кроз таму нека таласаста мрачна даљина без иједнога знака живота. Изгледа као да је природа у овој кршевитој пустоши сручила сав бол и очајање једнога потиштеног и до голе душе оглобљеног народа. А далеко тамо на порубу самог „амбијента“ промиче једна као крв црвена линија, која као да напомиње страховити пожар па можда и крв за оним пустим и голим кршем. На самој ецени ове пустоши креће се око десетак нагих фигура. То су Македонски бегунци, или боље рећи, у тим нагим приликама сликар нам приказује целу Македонију.

Група је врло просто и баш зато врло дирљиво представљена; у самом распореду, како су фигуре сређене, видите, како сликар бежи од извештаченог, театралног спољашњег ефекта. То је група људи, жена и деце који се кроз ове кршеве крећу, клонули и измучени негде, ко зна куда! Голи и наги као што су и ови њихови оглобљени кршеви иду они за једном девојком Македонком. Девојка корача напред, у исто време и пажљивим и енергичним покретом. Она је лицем упола окренута оном тамном амбијенту, оној крвавој бразди. У десној руци, која је припијена уз груди, држи запаљену бомбу, и као да вреба где ће је бацити. На растојању неколико корачаји за њом ступа група. Први су

муж и жена. Тело мужевљево показује још мало енергије у покретима линија. Он на својим рукама носи малога сина, који је, рањен и склопљених очију, клонуо главом на раме очево а рукама га обгрлио. Узањ иде његова жена, мати детињa, потпупо клонула, што се види по самим линијама малаксалих ногу и руку и дојака полуусахлих. За овима опет један пар: муж и жена. Жена потпуно уништена води за руку дете а за њима још неколико фигура.

И сва та група голих тела, тако рећи везана једно за друго, креће се поништена, очајна, полу сатрвена; креће се за девојком Маћедонком, која нам још једино приказује снагу пуну живота, и енергична покрета што се све огледа у оним цртама на којима је свежина и снага још нетакнута, још поуздана, ако не да живи а оно да не умре пре него ли свој и својих пратилаца живот замени животом оних који им огњиште гасе.

Како ће сликар ову своју већ конструисану слику израдити, то ми још не знамо. Али, што се из овога посла види, то је она снажна реалност коју је сликар тако вешто и природно умео спојити са архаичношћу, како у самој идеји тако и у овим телима, у чијим се покретима огледа сва поништеност духа и сва она велика лаж, коју је хуманитарна Европа унела тамо под именом: Реформе у Маћедонији. После свих тих реформама ви видите земљу и народ потпуно оголео, видите малаксалост и поништеност душа и тела, а од свих *културних* дарова, што их је обећала овоме народу, видите само запаљену бомбу у рукама несретне Маћедонке.

Има још једна одлика која врло карактерише правац Вучетићевога сликарства. Он се одликује као сликар голих тела. Његове слике: *Коло вештица*, *Осветница Магдалена*, *Геније и Музе* (плафон у новој гимназији) и ова, коју описасмо, утврђују нас у овоме. Особито леп утисак изазивају групе голих тела. Она су линијама својим тако једно с другим повезана да вам се чини као да се једно у друго уткивају као беочузи једно из другога истичу. Линије су гипке и живе и све у покрету, те таква слика изазива утисак живога кретања.

Где је главно тежиште Вучетићевом сликарству, да ли у пејсажу, портретирању или илустрацијама идеја било из песничке маште било из живота, и на којој ће се врсти његова кичица задржати то је тешко рећи. Изгледа да је у портретирању лица и илустрацијама голих тела најјачи. Бар за сада мени тако изгледа. Али што је јасно то је, да је он у свим овим врстама подједнак реалиста, који лепоту тражи не у вештачком распоређивању и детаљисању бојама но у оној природној простоти како се она и у самој истини јавља.

Портрети, што их излаже, показују такође ту његову особину без икаквога извештаченог позирања. У неколико потеза на лицу и у очима, он нам даје не толико фотографски снимак лица на коме је свака и најмања цртица запажена и напоменута, колико нам даје веран и поуздано погођен израз духа онога лица које портретира. То се дивно види на малом портрету Краља *Петра*,

па онда на портретима гђе *Јакшићке*, владике Жичкога *Саве* и капетана г. *Јаше Ненадовића*.

Овом изложбом г. Вучетић није хтео да приказује себе као уметника ширим круговима. То му није потребно, почем је то већ једном урадио и својим радовима утврдио свој значај у нашем сликарству. Овом изложбом он је покушао да нам се прикаже на самоме раду, како он *ради* а не како је урадио; а осим тога овим је завео у Београду обичај, који је у Минхену увелико утврђен и врло користан за васпитавање уметничког укуса код шире публике.

И успео је.

Драг. Ј. Илијћ.

Нови Слог

у српској декоративној уметности.

Готово нечујно, и без свакодневне новинарске фанфаронаде ударен је основ читавоме преображају наше орнаментеко-декоративне уметности и то у духу српских народних мотива.

Ми предвиђамо, да та личност, која се, у томе погледу, тако ненадно и брзо истакла није обичне физиономије. Својим покретом и преображајем ове још нетакнуте гране уметности, она ће се, у *својој струци*, убрзо поставити у један ред са именима великих наших покретача, који су, било на ком пољу али у српском духу ударили темељ и дали правац. У српској декоративној уметности учинио је то *Драгутин Инкиостри Медењак*.

Бележимо ово име са пуним уверењем, да оно то и заслужује.

Драгутин Инкиостри Медењак по мајци Србин а по оцу Талијан, родио се 1866 год. у *Сплету* а одгојен у *Сењу*. У Сплету је свршио пет разреда реалке, па је затим, ради уметничкога образовања, отишао у *Фиренцију* где га је као ученика прихватио проф. *Шимм*. После тога настанио се у Загребу, где је пуних шест година провео поред Буковца и осталих наших уметника.

У ово доба и пада преображај у његовом уметничком декоративном делању. Радећи на већ усвојеним и познатим слоговима туђе орнаментике, он се почео упознавати са Ческом ренесансом, која се у свему наслањала на етнографију Ческога народа. И то му је дало импулса.

Где је и у чему се налази прави значај оригиналности Инкијостријевога рада у српској орнаментици, то ћемо показати. Но пре тога, покушаћемо да у неколико реди изнесемо наше погледе на уметност уопште.

Као што право песништво које полаже на живот кроз векове, *мора* своју основну, полазну тачку утврђивати на *стварној* подлози, која потиче из суштине реалнога живота, а никако на апстрактним идеалима изведеним из нестварне маште, тако је и са осталим гранама уметности. Ни архитектура, ни скулптура, ни музика не могу утицати стварно на васпитање духа, ако основица са које се развијају не потиче из реалне стварности живота.

Потиче ли уметност изван здраве основице и без икаквога обзира на реалан живот и његове потребе, њезина форма може бити како му драго духовита и савршена, песничка машта разнолика и бујна, — време њезину опстанку ограничено је. Јер оно што Илијади, Антигони, Дон-Кихоту, Хамлету, Фаусту и другим великим умотвирима у песништву зајемчава вечиту младост, то је, што се никада ни у најфантастичнијим моментима апстрактнога маштања, њихови творци нису удаљавали од суштине стварнога живота. Могли су они ма како, према захтевима свога времена, употребљавати техничку форму у обради; могу те форме с временом бити и напуштене или, према развитку културе, дотераније и потпуније, али њихова дела живеће и даље стварно као изразити представници мисли и осећаја једног времена, а у исто време и као снажна спона, која одржава чврсто јединство између старије и новије људске културе. А то је зато, јер је у тим старијим, често и непотпуним техничким формама, сложена стварна истина, која је вазда једна и никада мењива. Античко кипарство данас је замењено у детаљисању савршенијим — рељефнијим — на површини камена. Али група: *Лаокоон* и дан данашњи задивљава својом савршеном истином модернога посматрача, као што је одушевљавала, пре толико хиљада година, и културне народе античкога доба.

Као и у свакој уметности тако и у декоративној — орнаменталној — има један битни захтев, који се мора потпунце испунити; а то је, да та уметност одговара потребама *времена*, *места* на коме је и да потиче из *заједничкога* духа, мисли и осећања целине народне у којој се јавља. Без овога трога ни орнаментална уметност ма како била духовито и вешто приказана, нема трајне вредности. Јер ,оно, што уметност обрађује, мора да стоји у *непосредној* вези, мора да се јавља као одблесак духа самога народа и културе у којој се налази. Успе ли уметник да тај захтев испуни и својим га талентом прикаже, он је онда пронашао ону истину, која остаје и незастарева ни онда кад техничка обрада постане савршенија и богатија, него ли што је била у времену када се овај уметник јављао.

Значај Инкиостријеве појаве у Срба и јесте у томе. Он је успео да својим оригиналним талентом проникне у суштину мотива, још нетакнутих, несређених али једрих. Он је успео да те сирове мотиве модификује према захтевима модернога времена, па тако преображене унесе у цркве, јавне локале и дворане наших имућнијих грађана.

До данас у *томе* погледу ми нисмо имали ниједнога уметника. Српска — народна — орнаментика тако језгровита и богата *сировим* мотивима, налазила се искључиво у рукама сељачкога живља, који је чувао и, у резбама по гробовима, везовима на ткивима и шарама на разним тканинама, предавао као народну традицију с колена на колено. За цветања манастирске културе у Средњем Веку, и ова се орнаментика развијала у уметничком смислу, што

се и данас може видети на рељефним накитима Дечана, Студенице, Љубостиње, Лазарице и других очуваних манастира из до-косовскога времена. Али већ после косовскога слома и пропасти деспотовине, та се уметност, као и сва виша култура српскога народа, гаси. Орнаментика чисто народнога духа византизирана или дотеривана под руком уметникâ према угледима из Италије престаје сасвим, докле сирови мотиви чисти од сваке туђинске културе остају и даље у народу, који их негује у резбама по гробовима, кућним капијама, шарама на застиркама, чарапама и везу по кошуљи и другим ткивима.

Но сва ова сирова народна уметност вековима је стајала непозната вишој култури, све до потпунога ослобођења кнежевине Србије. Па и у то доба о њојзи се није водило готово никаквога озбиљнија рачуна; њојзи је требало још времена те да се запази. Вредност тих мотива запазили су прво поједини странци, као нпр. *Каниц*. Али нико их практичније и боље није схватио и познао у српској интелигенцији, као што је то успела да уради гђа *Савка Суботићка*. Њезином свестраном заузимању и живој речи има се захвалити за пробуђени укус интелигентних Српкиња у овој ствари. Ту је гђи Суботићки од највеће помоћи, пером и речима била гђа *Јелица Беловић Бернадзиковска*, неуморна а тако исто и образована радница и пропагаторка у том правцу. Разуме се, да је, оделито од живог пропагирања тих високообразованих госпођа, припомогла остварењу њихове пропаганде и заинтересованост интелигентних странаца. Бавећи се и путујући по Србији они су уочили оригиналне мотиве са егзотичним шарама и кривинама, које подсећају на некадање заједничке мотиве индо-европских племена. У образованој Европи ти су се мотиви или сасвим изгубили или преобразили у слоговима својих народа (старо-немачка, енглеска византика и т. д.), докле су овде са незнатним изменама народнога схватања у целини остали.

Заинтересованост је, најпосле, дошла дотле, да је свака српска кућа почела обраћати пажњу на ову грану народне уметничке производње. То је дало полета овој производњи. Поједини цртачи, па чак и лаици који куповаху застирке, почеше да комбинују са разних ћилимова шаре и боје и да их тако комбиноване захтевају од произвођача. *Г. Тигелбах*, који је прибрао по народу врло много мотива, почео је да ствара нове нацрте и положаје овим шарама, које се виде сада на многим ћилимима. Но све те измене и новине далеко су биле од сваког правога зачетка новога уметничкога слога. На против, ако сами мотиви и нису ничем измењивани, њихово распоређивање у геометријске правоугоне облике и нескладно мешање неодговарајућих шара, није се ни по хармонији основних боја ни по чему могло ни приближно испоредити са „старим шарама“. Једина добра страна код овога назови стварања новог слога у томе је, што његови цртачи нису ништа измењивали у основној конструкцији оних примитивних шара.

Инкиостри је сасвим друкчије схватио овај задатак. Проучивши народне мотиве у њиховој суштини, он је, неодвајајући се

од основних њезиних црта, које сачињавају њихову *стварну* мисао, ишао корак напред: створио је нове шаре, обрађене по захтевима модерног доба, тако, да без дубљег посматрања изгледају као сасвим ново, што нема везе са сировим мотивима. Али, полазећи од линија линији, ви у целом овоме слогу налазите потпуну конструкцију онога истога духа што се и у мотивима народним налази.

Обрађујући сирове мотиве на овакав начин Инкиостри је будућим следбеницима показао пут и начин којим ваља ићи те да се наша народна орнаментика и уметнички стави у ред са орнаментикама осталих културних народа. Примењујући на овакав начин народне мотиве у неколико католичких цркава по Хрватској и Далмацији, он је добио заслужено признање од стручне критике, која је своје погледе на његов рад завршила похвалним закључком, да одговара потпуно духу народном и да је *скроз оригиналан*. И то је тачно. Оригиналност ова огледа се у *сопственим* нацртима који не имитирају нити имају ичега заједничкога са туђином, а у којима, кад их деформишете, увек наилазите на једну неменљиву идеју: на народни мотив, као основну црту из које је нова шара поникла.

То већ није особина обичних декоратера, који се везују за туђе, већ обрађене мотиве, па их често и онакажене уносе у цркве, јавне локале, приватне домове и т. д. То је одлика истинскога уметника који се уживео у дух народнога схватања и који уме и зна да то сирово благо не само пронађе већ и разради према захтевима модерне уметности, укусу времена и потребама којима је дотична зграда намењена.

У Београду ми већ имамо неколико јавних и приватних зграда украшених уметничком орнаментиком г. Инкиострија. Најглавније су: *Дунавска Банка*, *Народна Банка*, *Народно Позориште* (предсобље и дворана) *Министарство Просвете*, Министарство *Финансија*, Министарство *Унутрашњих Послова*, *Коларчева пивница*, кафана „*Позориште*“, *Гимназија на Врачару*, кућа г. *Живановића* и кућа проф. г. *Цвијића*.

Што је такође значајно у овом његовом декоративном орнаментичком послу, то је, што свака орнаментика у појединој згради даје утисак чему је та зграда намењена. Хладан и одмерен утисак што га дају шаре у сали повчанога завода; топлина боја и богатство шара што се са неком благом старачком озбиљношћу прелива у просветном Заводу и Министарству Просвете, и оно разметљиво, живахно изобиље ведрих боја и богатих шара у пивницама, све то показује јаку и богату уметничку машту, која води строга рачуна о намени и каквој сврси треба да послужи орнаментима у дотичној згради.

Декоративна уметност у Срба, Хрвата и Бугара, не само да није имала ничега заједничкога са народном него и ону туђу уметност уносили смо често искварену и без дубљега смисла. То је рђаво утицало на естетско васпитавање нашега духа. Тај неестетични укус одомаћио се од старине у нас како у сеоској цркви тако и у приватним становима, а како је тешко искварени укус

исправљати, то ће разумети сваки који је на томе послу делао. Инкиостри у томе погледу врши два тешка посла: исправља укус и покушава да удари основу *српском народном слогу* у уметничко-модерноме смислу. Свака понаособ задаћа од ова два посла и тешка је и захтева недогледне напоре и борбу. Инкиостри је и те напоре и ту борбу већ упола издржао. Он може с правом рећи сада, да је покренуо и дао правац једном новоме покрету, кога до данас нисмо имали. Чеси, који су у свему па и у уметности напреднији од нас, показали су и Инкиострију којим му путем ваља поћи. Они већ одавна имају свој *Народни Слог* и њихова Ренесанса стоји на висини праве модерне уметности. Руски народни слог познат је одавна и употребљаван не само у словенским земљама већ и у туђини; а и тај слог, као и неки, старо немачки, и т. д. ослања се на мотивима узетим из народа. И ту се опажа, како је локални утицај дао свој дубоки значај странским и источним елементима, који су се, кроз векове, дотицали и примењивали у руским мотивима.

Нема сумње, да је тако нешто запазио и Инкиостри у српским народним мотивима. Те туђинске црте он је такође унео у своју обраду, али само утолико уколико су оне већ пролазећи у својој обради израније кроз дух народних мотива изгубиле свој првобитни туђински значај и добиле обележје српског ентнографског утиска.

Бележећи ове мисли о *новом слогу* у српској орнаментици и о значају Инкиостријеве појаве у томе погледу, ми смо далеко од тога, да је са тим питањем све свршено. Да нови слог у духу српскоме потпуно буде обрађен, то не зависи једино од овога уметника. Његова појава у српској орнаментичкој уметности има овај значај: Наиме, он је оснивач и покретач једне школе која *ствара* нов српски слог. Међутим, да та школа постигне потпун успех то ће зависити од будућих следбеника у правцу који је творац те школе, Инкиостри, показао, па онда и од нашег пријема, те да се ова идеја практично оствари. А да ово последње буде, позвани су на првом месту наши манастири, цркве и грађевине за јавну потребу, да уметнику даду посла. Па онда и наши имућнији домови чији сопственици имају естетичнога осећања за напредак наше орнаментике.

Инкиостри не ради само орнаментику по зидовима, већ даје нацрте и за резбе на посуђу и намештаје по становима у стилу потпуно српском, разуме се све на основици оних народних мотива који се и данас у нашем народу налазе.

У овоме погледу ми смо имали прилике видети извесне нацрте што их је г. Инкиостри спремао за цркву у Панчеву. Чега ради црквена општина није могла да се споразуме са уметником није нам познато, али држимо, да би овај рад не само био урес од великог уметничког значаја у овој цркви, него би у свему одговорио тежњама новога српскога слога.

Д. Ј. И.

ГЛАСНИК

† МИЛОВАН Ђ. ГЛИШИЋ

рођ. 1847 † 1908.

Један уистини изразити тип у српској књижевности, то је био, по својим књижевним радовима, Милован Глишић, чије приповетке из сеоскога живота и две комедије *(Подвала, Два ћуранџига)* чине догађај у нашој небогатој књижености.

Да би се што вернije истакла његова појава у приповедачкој и драмској књижевности, ваља имати на уму време у коме се он појављује. То је управо оно доба, када патриотско-романтичка приповетка из историјског и народног живота преживљује своје најтеже тренутке. Националистичке грађанско-романтичке идеје од 1848 год. које рушише међу народима легимистичке идеале, којима се одржавала апсолутистичка стега споља и изнутра, беху од силнога утицаја и на политичке и друштвене прилике и у Србији и српском народу у Аустроугарској. *То* време дало је облик нов и у српској књижевности са једном јаком патриотско-романтичком жицом у роману и приповетци. Њезини најизразнији представници, Милован *Видаковић* у историјском роману и Богобој *Атанацковић* у националистичкој романтичкој приповетци, оставили су за собом читаво коло следбеника, који српској књижевности даваху правац, и са политичарима тога времена утицаху на живот и догађаје без такмаца пуна три деценија. У тој сфери духовног живота растао је и прву младост своју проживљавао Милован. Но, поред свега тога, Глишић није ниуколико примио од тога литерарнога духа. Јер тај дух, иако још у јакој снази, имађаше према себи нову омладину, која, незадовољна либерализмом онога времена, тежаше да у круг политичких и социјалних идеја унесе шире погледе космополитскога знамења.

Налазећи се спочетка у редовима те омладине и симпатишући њезиноме покрету, Милован је ушао у ту борбу покренувши сатирични лист: *Врзино коло*, које беше наперено против постојећег политичкога стања у земљи. Режим унутарње владавине што

га је после убиства Кнеза Михаила завело Намесништво, мада је прокламовао у октроисаноме уставу принципе либералне, у специјалним законима ти принципи били су толико сужени и протумачени, да им се практичан значај није готово ни осећао. Слободна штампа, која је такође уставом најлибералније прокламована, била је законом толико сужена и онакажена, да се чак и за најнејаснију сумњу, коју би полиција произвољно тумачила, ишло у затвор а отуда врло лако и на дугогодишњу робију или заточење. Није никакво чудо, дакле, што је полиција обратила сву своју пажњу на један овакав лист, који је под своју сатиру ставио тадање политичко стање и његове представнике, и у коме је имао главну сарадњу песник Ђура *Јанковић*, чије политичко невање круну и скиптар окарактериса именом „окова“ и „буваре“.

„Жезо је оков, круна бувара.
А свест народа печурка глувара.
А то је порфира оних
Које изабра скуп народа свег;
Они посташе — бег,
А народ збег!“

Овакво редиговање листа тадашња либерална влада сматрала је опасним и једнога дана полиција узанти излажење листа, изврши преметачину а Милована стави у затвор у коме је неко време одседео. По издржаној казни Милован се повуче са политичкога поља, које му је могло само донети буре и трзавице и преда̂де се чистој књижевности. Уређивао је неко време још један лист, *Преодницу*, који је био искључиво књижеван; али и с тим листом мораде престати, јер неимађаше ни толико претплатника да би могао бар штампу плаћати.

Оригинална књижевност у тим данима нових политичких идеја, налазила се већ на стази свога наглога опадања. Следбеници патриотско романтичне приповетке чији таленти заостајаше далеко иза Милована Видаковића и Богобоја Атанацковића, извитоперише своје патриотске умотворе до крајњега шовинизма, који беше снажна препреке правилном развијању идеја у литератури. А на супрот овоме јавља се нова омладина, која не само да такву књижевност оглашује за нездраву већ уопште о лепој књижевности исказује уверење које њезин значај у свима правцима негира, допуштајући јој опстанак још само утолико уколико она усхтедне да се као *средство* стави у службу политичким и економним захтевима нове струје.

Међутим, докле су се ломила копља између старе патриотско-шовинистичке и нове, космополитске струје, провлачила се кроз ту борбу једна искључиво књижевна струја, супротна дотадањем правцу наше лепе књижевности, а утолико само у вези са новом омладином, уколико се и она борила против нездравога шовинизма у српској књижевности. Кључ овој струји налазио се у руској

књижевности, на челу које стајаху дела *Гоголља*, *Тургењева*, *Гончарева* и осталих реалистичких књижевника руских.

Позната и омиљена још пре 1870 год. из превода, нарочито у „Даници“ Ђ. *Поповића*, Гоголъева су дела већ припремила згодно земљиште, које ће у српској књижевности својим једрим и здравим утицајем дати правац Милована Глишићу.

Ако би се у књижевности одређивало као нека врста породичне генеалогије, онда би могли с разлогом назвати Милована оцем реалне приповетке из народнога живота, коме су следбеници били Лазар Лазаревић, М. Ђ. Милићевић, Јанко Веселиновић, Стеван Сремац, Паја Марковић Адамов, Ика Вукићевић, Бора Станковић и други.

Колико је здрав и благотворан правац био, коме је Милован Глишић ударио камен темељац, о томе се сада може са потпуном сигурношћу говорити. Реалистичан до краја он је у своме здравом хумору приказао српскога — србијанскога — сељака и село, отварајући својим следбеницима пространо поље за даљи рад.

Као у приповетци из сеоскога живота тако и у комедији извршио је Милован један значајан акт. Двема својим комедијама („Подвала“ и „Два џванцика“) он је на српску позорницу извео реалне типове из нашега — србијанског — паланачког и сеоског живота. До тога доба, ако се у нашој књижености драмској и јављала по која комедија из сељачке средине, њезина је главна циљ била или да прикаже какву шаљиву ситуацију без дубљег проучавања типова, карактера и друштвених прилика, или су то били слабачки покушаји створени на машти која са реалним животом није имала никакве везе. Његовим стопама и у томе погледу пошло је неколико млађих писаца, али до данас још ниједан није успео, да нам онако ведро и верно прикаже људе и прилике, као што је то успео Милован у својој без икаквих заплета, простој али једрој и свежој комедији: *Подвала*. Онај *Пупавац* сеоски ћифта у овоме комаду остаће у српској књижевности као прототип сеоских зеленаша тога времена и када би били још издашнији у класификаторском поређењу, ми би могли рећи да је свога Пупавца Молијеровским талентом извео.

Као и велика већина, да не речем, сви добри српски књижевници, тако је и Милован Глишић претрпео своју судбину. Спочетка дочекан са одушевљеним пријемом, он је, у једно време, почео у очима читалачкога света губити свој заслужени углед. Томе је у многоме узрок с једне стране то, што Милован није по својој нарави могао да се плете у јаван живот ни да тражи шира друштва и људе који би му углед подржавали; а с друге стране, и нездраве наше прилике, које су и у књижевности као и у политици изазвале *котерије*. Милован није ступао у везу ни с једном котеријом, па тако ни котерије нису Бог зна колико рачуна водиле о његовој личности.

Та непажња и игнорисање у једно време и беху узрок те Милован одлучи да се више не јавља у јавности са оригиналним радовима. И од тога није одступио никада.

Критишући његове приповетке Светислав *Вуловић* пре својих двадесет и толико година замерио је приповедачу, да он описује само сељака у механи и око суднице сеоске, а да нам не износи породични живот. Осим тога да му међу сеоским типовима недостаје жене.

У томе је било доста истине, али ту истину су доцнији његови критичари схватили много шире него ли што је било потребно. Жена у његовим делима заиста је била необрађена али у тој непотпуности он је ону једностране страну сеоскога живота верно приказао. Доцније нам је, у својој причи: *Прва бразда* коју ја сматрам као једну између најлепших наших сличица са села што их је икада српска приповетка дала, покушао да и ту празнину попуни. Дао нам је један веран тип сељанке матере, која после мужевљеве смрти одржава имање и своју децу изводи на пут.

Као и сви хумористичари и Милован је имао једну сентименталну сетну жицу, коју је по који пут и у својим књижевним радовима исказао, али ипак много мање него ли што се она опажа у хумору Сремчеву. Милован Глишић и Стеван Сремац јесу екроз изразити представници *српског* хумора. Њих двоје чине један тип, једну целину.

Ради историјске потпуности ваља ми напоменути, да Милован Глишић није само творац реалне приповетке из сеоског живота, њега можемо још сматрати и као претечу ономе колу књижевне омладине коме припадаше Сремац а о коме сам већ у своме напису о Стеви Сремцу напоменуо.

Миливанова смрт треба да се сматра као велики губитак у српској књижевности. Смрћу Јанка Веселиновића, Стевана Сремца и његовом изгубили смо три изразита представника српске приповетке. И поред свега тога, што међу живима имамо још Симу Матавуља и један мали низ добрих приповедача, ипак ће требати дуго и дуго времена докле се овај непреболни губитак не накнади.

Драг. Ј. Илијћ.

ИЗВЕШТАЈИ О РАДУ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књижевно Одељење и Књижевни Одбор

I. седница Књижевног Одбора, држана 10. (23.) јануара 1908.

На захтев Епархијског административног одбора у Новом Саду послаће му се у препису изборни декрет питомца Светислава Удовичког. — Решава се. да се одсад у садржају Летописа истакну и поједине белешке. — Пооштрава се прећашња одлука, да Књиге Матице Српске поучног садржаја не смеју прећи десет табака по свесци. Већи радови поделиће се на више свезака, сваке године по једна свеска. — Извештај секретарев о састанку Редакц. одбора узима се на знање. Према том извештају поделили су чланови свој рад тако, да о белетристици извештавају Јован Живојновић и Милан Будисављевић, о историји Срба у Угарској и Хрватској архим. Иларијон Зеремски, о позоришту др. Лаза Марковић. За извештаје из историје књижевности умолиће се г. г. Радивој Врховац и др. Тих. Остојић а из старе српске историје др. Јован Радонић. У овогодишња издања, мимо Летописа, штампаће се а) у Књигама Матице Српске: „Прилози о економском стању у Угарској и у нашем народу“ од Љубомира Лотића; „Прилошци из историје Срба у Угарској 16. 17 и 18. века“. Први део, од дра Јована Радонића (Зборник истор. докумената II. свеска); „Шекспиров Отело“ у преводу дра Светислава Стефановића. У Књиге за народ: „Породица у уметничкој песми српској, саставио др. Милан Шевић; „Из књига староставних“ V. од Стевана Сремца; „Одгајивање кудеље“ од Жарка Алексића; „Подрумарство“ II., од Јована Живковића; „Уму и срцу“ III., од Павла Аршинова; „Слике из историје угарских Срба“ I, од дра Алексе Ивића. Уједно је решено, да се по потреби тај програм може изменити. Што се Календара Матице Српске за год. 1909 тиче, то се засад не може штампати из разлога, што увећани трошак мора Главна Скупштина одредити. Предлози о штампању дела „Српски писци и књижевност“ као и „Конверзацијони лексикон“ остављају се за новчано повољнија времена и кад се за њих нађе издавач. У коло сарадника на

Матичиним издањима позваће се и неки млађи писци, који су се досад већ с успехом истакли. Досадашњим сарадницима и тако су Матичина издања на расположењу; ко је једаред позван и умољен позван је и за сва доцнија времена. — Прима се с малим изменама извештај Редакцијоног одбора о предлозима на измену књижевних издања друштвених. Извештај с предлозима штампаће се и разаслаће се на мишљење свима члановима Књиж. Одељења. — Прима се за издања друштвена књижевна студија дра Јована Скерлића „Стјепан Митров Љубиша“ (К 75). — На даљи поступак предају се Редакц. одбору рукописи „Српске народне приповетке“ и „Албум славног женскиња“, који су стигли за Књиге за народ. — Позива се Љубомир Лотић, да по својој понуди напише и на извештај пошље рукопис о повесници банатских Срба и о приликама банатске Црне Горе. — Издају се на извештај рукописи: „Србија на Букурешком миру 1812“; „Брђанка“ приповетка у стиховима из црногорског живота; „Зар је то морало бити“, позор. дело у 4 чина; „Живо срце“, позор. дело у 3 чина; „Последице кућевног васпитања“. — Узима се на угодно знање, да је питомац Матичин, г. Павле Лазић промовисан за доктора целокунног лекарства.

I. седница Књиж. Одељења, држана 14. (27.) јануара 1908.

Свечана седница на дан св. Саве. На седници је говорио члан Књиж. Одељења Глигорије Лазић у спомен и славу преминулом почасном члану друштвеном Луки Зими.

II. седница Књижевног Одбора, држана 14 (27.) фебруара 1908.

Узима се на тужно знање, да је преминуо др. Стеван Павловић, члан Књиж. Одељења и негда председник Матице Српске, да је од стране друштва издан посмртни лист и да се председник друштвени опростио с покојником на гробу у име Матичино. — Изјавиће се саучешће управи Музеалне словенске сполочности у Т. С. Мартину на смрт председника Андрије Кмећа. — Ради откупа заостале библијотеке дра Ст. Павловића одређује се комисија. — Штампање наставка списка друштвене библијотеке уступа се Редакц. одбору. — За друштвена издања примају се рукописи: Три песме Драгутина Ј. Илијића; „Бог да прости!“ слика из Старе Србије од Зар. Р. Поповића; „Последица кућевног васпитања“. — Не примају се: „Краљ Милан и његова владавина“; „Стев. М. Љубиша“ од † Љуб. Недића; „Брђанка“; „Бивши“. — Издају се на извештај: „Неколико писама ђен. Стеване Книћанина и мајора Јована Стефановића Виловског“; „Глумци“; „Сијело“. — Извештај о питомцима узима се на знање.

Управни Одбор

I. седница Управног Одбора, држана 11. (24.) јануара 1908.

Узети су на тужно знање извештаји, да су од последње седнице управног одбора до данас преминули ови чланови матичини: *Паја Николић*, веледосједник у Земуну; *Радивој Чобанић*, котарски судац у Вуковару; *Митрофан Павловић*, игуман манастира Шишатовца. Успомени свих тих преминулих чланова матичиних учињене су уобичајене почасти. — Одређују се чланови управнога одбора, који ће заступати Матицу на парастосу, који приређује 12. (25.) јануара о. г. српска православна црквена општина у Николајевској цркви покојним добротворима народним *Јовану* и *Марији Трандафил.* — Кр. финансијска Управа у В. Бечкереку на молбу матичину оставља in suspenso решење у погледу плаћања прописане пристојбе за оставину *Ђорђа Радака* из В. Кикинде до коначног решења те ствари. — Кр. порезни уред у Илоку позива, да му се одмах доставе по приложеном формулару зготовљени искази о непокретностима, да би се могао одредити пристојбени једначак (еквиваленат.) — На позив о улагању залишних новаца друштвених у новчане заводе, одговорили су досад ови српски новчани заводи: 1. Српска Задруга за међусобно помагање и штедњу у Новом Саду; — 2. Земунска Штедионица, акцијско друштво у Земуну; — 3. Штедионица у Ст. Пазови; — 4. Српска Народна Штедионица, акцијско друштво у Земуну; — 5. Митровачка штедионица у Митровици; — 6. Прва Сентомашка штедионица у Сентомашу; — 7. Румска штедионица у Руми; — 8. Бачко-потиска штедионица у Ст. Бечеју; — 9. Привредна Штедионица, деоничарско друштво у Сомбору; — 10. Српска банка у Загребу; — 11. Панчевачка кредитна банка, деоничарско друштво у Панчеву; — 12. Српско Есконтно деоничарско друштво у Митровици. Узима се за сад на знање, а решаваће се о понудама кад стигну одговори и од других позваних новчаних завода српских. — Университету Упсали у Шведској поклањају се матичина издања у колико их има. — Библиотекар матичин јавља, да је библиотека Матице Српске крајем године 1907 достигла број 11355. Од последњег у „Раду и именику за г. 1902 и 1903“ штампаног додатка прираштај износи 2855 дела. К томе кад се дода 271 дело досад необелодањено, цео прираштај до краја године 1907 износи 3126 дела што би ваљало на јавност изнети. Према том извештају решено, да се цео тај најновији прираштај књига у библиотеци Матице Српске у два маха штампа у извештајима као допуна пређашњег штампаног списка књига у библиотеци Матичиној. — Оскар Цепа и Арнолд Визбауер, архитекте у Бечу, захваљују на решењу у погледу оспореног плана њихова и награде за сиротиште Марије Трандафилке. — Српска Читаоница и књижница у Љубушком у Босни захваљује на поклоњеним књигама и јавља, да је Матицу Српску примила за свога члана утемељача. — Многим дужницима, по мишљењу фискала друштвеног, одобрено је, да могу

неке делове својих проданих за сигурност зајма заложених земаља бестеретно преписати на име купаца. — Одобрено је до двадесет хиљада круна на зајмове на пуполарну сигурност.

II. седница Управног Одбора, држана 16. (29.) фебруара 1908.

Председник с тугом у срцу јавља, да је преминуо многозаслужни књижевник и стари члан Матичин *др. Стеван Павловић*, који је неко време био и потпредседник и председник и фискал Матице Српске, и потпредседник Књижевног Одељења Матичиног. На глас о смрти његовој истакнута је црна застава на кући матичиној, издана је посмртница и на гробу му држао је спомен-говор председник друштвени. — Указане су уобичајене почасти успомени преминулих чланова матичиних: *Димитрију Станисављевићу*, пароху у Војци; *Милану Пандуровићу*, трговцу и књиговођи у Новом Саду; *Тодору плем. Рогулићу*, кр. поджупану у миру, у Новом Саду; *Милану Михајловићу*, трговцу и велепоседнику у В. Бечкереку; *Петру Кулићу*, трговцу и поседнику у Митровици. — На парастосу, који је приредила Српска православна црквена општина новосадска народним добротворима *Сими Ђорђевићу* и жени му *Катарини*, заступали су Матицу: Пера Ракић, Тоша Николић, чланови управног одбора, и поткњиговођа Ђорђе Шилић. — Кр. уг. Министарство Богоштовља и јавне наставе шаље примедбе на основно писмо за задужбину *Јосе Обрадовића* и жене му *Јулијане* и тражи подробне исказе о имовном стању те задужбине. Према том новом захтеву високог Министарства поднеће му се и одговор и од књиговодства Матичиног зготовљени исцрпни искази о новчаном стању те задужбине. — Исто Министарство јавља, да је прегледало рачуне вођене за г. 1906. о стипендијским фондовима под управом Матичином, да их је у реду нашло и шаље разрешнице за исте с упутством, да се издаду одговорним рачунарима. — Исто Министарство шаље једну примедбу на рачун о фонду Христафору Шифману за годину 1906. Та примедба издана је књиговодству, да је разјасни. — Исто Министарство на представку овога друштва у ствари основног писма за задужбину Васе Ђурђевог и жене му Сосе из Долова, одговара, да остаје при својим захтевима исказанима у својој пређашњој наредби и тражи, да му се поднесе допуњено основно писмо у смислу пређашње му наредбе. Поднеће се нова образложена представка Министарству с молбом, да одустане од својих захтева. — Узет је на знање извештај председников, да је каса изненада сконтрована и да је у реду нађена. — Узет је на знање извештај о сконтровању и инвентарисању уложних књижица свију фондова под управом Матице Српске. — Последња воља Милопа Миланковића из Даља, да се евентуално после смрти наследнице му унуке Олге Рогулић, оснује стипендијски фонд под његовим именом, издана је са свима списима фискалу друштвеном на даљи поступак, а благајница је упућена, да од Прве Хрватске Штедионице из Загреба на рачун

тог фонда по судској одлуци послату своту у износу од 3092 к. 25 пот. као засебан стипендијски фонд рукује и рачунске књиге о истом фонду заведе. — Молба Проке Милошевог, закупника земље Новака Голупског и жене му Сосе из Сентомаша, ради оправке зданија на истој земљи, издана је економском одбору на извиђај и даљи поступак. — Изјаве позваних новчаних завода у ствари укамаћивања улога издане су посебном одбору, да о томе учине свој предлог управном одбору. — Узет је на знање извештај економског пододбора, да је на основу примљеног плана и прорачуна за преоправку и дозиђивање куће задужбине Марије Трандафилке у хлебарској улици, расписао офертуалну дражбу на мањак с роком до 13. марта, а с том напоменом, да Матица задржава себи право на избор подузимача. — Узети су на знање извештаји економског пододбора о изнајмљивању и о мањим оправкама неких локалитета. — Учиниће се по молби Српског Академског Друштва „Зоре“ у Бечу, да му се пошље на поклон што већа количина књига, да би могло до краја школске године подићи што више нових књижица српских. — По молби послаће се на поклон књиге матичине: „Јадрану“ друштву за морнаре и раднике у Трсту и књижници основних школа у Пљевљима. — Неким дужницима издана је дозвола, да могу неке парцеле од своје заложене земље бестеретно дати преписати на име купаца. — Издано је до 20.000 круна у зајам.

Уређује **др. Милан Савић**, секретар Матице Српске,
према одлукама Књижевног Одбора.

НОВЕ КЊИГЕ.

Под овом рубриком објавиће уредништво Летописа књиге које се пошљу Библиотеци Матичиној.

14. **Социјализам. Критички преглед најосновнијих тачака социјалистичког учења од** *Д-р Чеде Марјановића*, **професора.** (Бесплатан прилог *Гласнику православне цркве у краљевини Србији* **кн.** 1.). **Београд, 1907. в.** 8°. Стр. 31.

15. Two gypsy tales from Slavonia, 1. Kako je ciganin krčio livadu, 2. Kako je ciganin nadmudrio popa (1. How a Gypsy tilled the glebe, 2. How the Gypsy outwitted the Priest). Communicated by Dr. Friedrich S. Kraus of Vienna. Reprinted from the *Journal af the Gypsy Lore Society*, July, 1907. Liverpool, в. 8°. Стр. 7.

16. **Уставно питање и закони Карађорђева времена. Студија о постању и развићу врховне и средишне власти у Србији 1805—1811** *Стојана Новаковића*. (Издање задужбине Илије М. Коларца 124). **Београд, нова штампарија „Давидовић“, 1907. в.** 8°. Стр. 131. **Цена два динара или круне.**

17. Sobrané Diela Svetozára Hurbana Vajanského, zväzok I. II. III. Turčianski Sv. Martin, 1907, 8°. Стр. 309., 270. и 196. Cena 2 kor. 80 hal. 2 k. 40 h. и 2 k.

18. *Олафъ Брокъ*. **Описаніе одного говора изъ югозападной части Тотемскаго уѣзда.** [Отдѣльный оттискъ изъ Сборника Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. т. LXXXIII.]. Санктпетербургъ, 1907. в. 8°. Стр. 149.

19. **Света браћа: Кирило и Методије и Борис-Михаило, написао** *Дионисије Миковић*, **игуман.** [Прештампано из календара Србобрана за 1908.] **Загреб, 1907. м.** 8°. Стр. 23. **Цијена 20 пара.**

20. Dr iur. **Александар Митровић. Неколико правних обичаја и појмова у Сјеверној Далмацији. Прештампано из Архива за правне и друштвене науке. Београд 1907.** 8°. Стр. 52.

21. **Др. Јован Грујић 1840—1907. Прештампано из „Правде“. Београд. 1907.** 16°. Стр. 8.

22. I-sze Sprawozdanie Polskiej Macierzy Szkolnej za 1906/7. rok. Warszawa, 1907. 4°. Стр. XXXVII + 145. — Sprawozdanie komitetu daru narodowego 3-go maja dla Polskiej Macierzy Szkolnej za rok 1907 Warszawa, 4°. Стр. 48. — Preliminarz Budżetowy Zarządu Głowniego P. M. S. na rok 1907/8. 4°. Стр. 11.

23. Koncentracija u osnovnoj nastavi. Rasprava Dragutina Heckmanna, učitelja. U Rumi. Izdanjem priščevim 1907. 8°. Стр. 43. Cijena 50 filera.

24. **Слике из живота Св. Саве, написао** *Др. Илија Бајић*. **Митровица, штампа Мирослава Спанћа, 1907.** 8°. **Стр. 32. Цена 50 фил.**

25. Nenávisť. Obrázok z dedinského života, od *Janka M. Veselínoviča*. Zo srbského preložil *Vladimír Mičátek*. [Zábavná Knižnica spolku „Tranoscius“, rediguje Jur Janoška, správca spolku, sošit 2]. Liptovský Sv. Mikuláš. Nákladom knihkupeckého a vydavateľského uč. spolku „Tranoscius“, 1907. м. 8°. Стр. 33. Cena 20 halierov.

26. *Јов. Н. Томић*. **О српским народним епским песмама. (Поводом расправа г. Анд. Гавриловића у Radu 153 и Гласу 72). [Оштампано из Срп. Књ. Гласника 1907]. Београд, 1907.** 8°. **Стр. 64. Цена 1 динар.**

Уређивање ове свеске завршено је 16. (29.) фебруара 1908.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
Рс Сд 4

ИЗДАЊА МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА 1908. ГОДИНУ

У току 1908. год. Матица Српска даје члановима и прет платницима ове књиге:

I. **Летопис**, шест књига (књ. 247—252). Свака два месеца излази једна књига од 6—7 табака.

II. **Књиге Матице Српске**: Број 23. „Прилози о економском стању у Угарској и у нашем народу“ од Љубомира Лотића. — Бр. 24. Шекспиров „Отело“ у преводу дра Светислава Стефановића.

III. **Зборник историјских докумената**. Бр. 2. „Прилошци за историју Срба у Угарској из 16. 17. и 18. века“ од дра Јована Радонића, I. део. (Књиге Матице Српске бр. 25).

IV. **Књиге за народ**: Књ. 127. „Породица у уметничкој песми српској“, саставио др. Милан Шевић. — Књ. 128. „Из књига старостављих“ од Стевана Сремца. V. — Књ. 129. „Одгајивање куделье“ од Жарка Алексића. — Књ. 30. „Подрумарство“ од Јована Живковића, II. — Књ. 131. „Уму и срцу“ од Павла Аршинова, III. — Књ. 132. „Слике из историје угарских Срба“ од дра Алексе Ивића.

Овај се програм још може изменити.

ПРЕТПЛАТА НА МАТИЧИНА ИЗДАЊА

1. Чланови добивају сва издања Матичина. Чим уплате прву честицу чланарине од 20 К., добиће све књиге које излазе те године.

2. Претплатници добивају Летопис, Књиге Матице Српске и Књиге за народ (без Календара) за 6 К. у иностранству за 8 К.

3. Претплатити се може само непосредно у Благајници Матице Српске. У Србији једино у књижари Светислава Цвијановића, Београд, Кнез-Михаилова ул., комисијонара Матице Српске, преко које иду све поруке и сви послови, који се тичу чланова и претплатника Матичиних. У тој се књижари уједно добивају и наша издања посебице.

4. Рок претплати истиче свршетком месеца марта. После тога рока (а и раније) продају се поједине књиге Матичина издања по цени, која је означена на корицама.

Цена је овој књизи 1 круна.

ШТАМПАРИЈА СРПСКЕ КЊИЖАРЕ БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА У НОВОМ САДУ.
1908.